

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociálnej práce

Sanácia dysfunkčnej rodiny v pomáhajúcich profesiách

Magdaléna HOVANOVÁ, Dušan ŠLOSÁR

Košice, 2020

Publikované v rámci projektu VEGA 1/0285/18 Rizikové správanie adolescentov ako klientov sociálnej práce v dôsledku ich osamelosti.

Sanácia dysfunkčnej rodiny v pomáhajúcich profesiách

Vedecká monografia

Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD., doc. JUDr. Mgr. Dušan Šlosár, PhD.

Katedra sociálnej práce, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Recenzenti:

doc. PhDr. Vladimír Frk, CSc.

Katedra andragogiky, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove

doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Katedra spoločenských vied, Teologická fakulta v Košiciach, Katolícka univerzita v Ružomberku

Vedecká redaktorka:

prof. PhDr. Eva Žiaková, CSc.

Katedra sociálnej práce, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

© 2019 UPJŠ v Košiciach, Filozofická fakulta

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľa práv.

Za odbornú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori. Rukopis prešiel redakčnou a jazykovou úpravou.

Dostupné od: 14.05.2020

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

ISBN 978-80-8152-858-3

Obsah

1 Rodina	9
2 Systémová teória v rodinnom prostredí	16
2.1 Systémové charakteristiky rodiny	19
3 Systémové prístupy k rodine	24
3.1 Štrukturálny prístup k rodine	25
3.2 Prístup zameraný na rodinné systémy	28
3.3 Strategický prístup k rodine.....	29
3.4 Komunikačno – interakčný prístup k rodine školy z Palo Alto.....	30
3.5 Komunikačný prístup k rodine	31
3.6 Systemický prístup k rodine	33
4 Formy párového spolužitia	35
4.1 Manželstvo.....	35
4.2 Voľné spolužitie – Kohabitácia	41
4.3 Single	43
4.4 Otvorené manželstvo	44
4.5 Jednorodičovské rodiny	45
4.6 Homosexuálne partnerstvá	46
4.7 Swinging – výmenný sex.....	47
5 Rodinný cyklus	48
5.1 Vývojové tendencie výberu partnera	48
5.2 Štádiá rodinného cyklu	49
6 Funkčné vymedzenie rodiny	52
6.1 Úlohy rodiny.....	52
6.2 Funkcie rodiny	55
6.3 Poruchy základných funkcií rodiny	57
6.4 Výskum rodinných systémov	61
6.5 Nevhodné pôsobenie rodiny - Zanedbávanie potrieb členov rodiny	64
7 Kríza v rodine	72
7.1 Poruchy rodinného systému.....	73

8 Sanácia rodiny	77
8.1 Východiská sanácie rodiny	80
8.2 Negatívne vplyvy na úspešnosť sanácie	85
9. Systém včasnej signalizácie ohrozenia dieťaťa	87
9.1 Depistáž v rodine	88
9.2 Plán zisťovania a overovania informácií	89
9.3 Zisťovanie a overovanie informácií.....	90
9.4 Šetrenie v rodine	91
9.4.1 Fázy šetrenia rodiny	96
10 Metódy, techniky a postupy využiteľné pri práci s rodinou v ohrození	104
10.1 Krízová intervencia.....	105
10.2 Advokácia a pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov.....	107
10.3 Techniky napomáhajúce v komunikácii	108
10.4 Monitorovanie realizovaných opatrení, programov a služieb pre	114
rodinu	114
10.5 Prípadová motivačná konferencia	115
10.6 Rodinná mediácia	116
10.7 Motivačné rozhovory zamerané na podporu rodiny	130
10.8 Posúdenie zdrojov a možností rodiny.....	132
10.9 Prípadová konferencia	135
10.10 Program podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí.....	137
10.11 Rodinná konferencia.....	139
10.12 Sieťovanie.....	141
10.13 Sprevádzanie.....	142
Záver.....	146

Predhovor

Rodina ako špecifický fenomén zamestnávala veľkých mysliteľov už od staroveku. Spomenúť možno Platóna¹, Aristotela², Konfúcia³, sv. Augustína⁴, Comta⁵ a ďalších, ktorých práce boli zamerané na problematiku rodiny z hľadiska filozofického, náboženského, etického a právneho. Zvýšený záujem o rodinu sa prejavuje v týchto oblastiach až do dnešných dní.

Veľký záujem o rodinu bol najmä v obdobiach charakteristických určitými prelomovými udalosťami, za aké možno považovať vojny alebo prelomové spoločenské zmeny. Každý nový vzrast záujmu o rodinu má svoje osobitosti a špecifickosť sa prejavuje snahou identifikovať podstatu spoločenských zmien z pohľadu ich dôsledkov na jedincov a rozličné sociálne skupiny. Zánik starých a vznik nových spoločenských noriem, ako aj permanentné zmeny v normách a javoch už existujúcich, prinášajú špecifické prvky do všetkých sfér sociálneho života. Obdobie moderny prinieslo niekoľko významných zmien, ktoré sa priamo dotýkali aj rodiny a to najmä, že:

- rodina sa otvorila kontrole zo strany štátu, a tým prestala byť nezávislou, autonómnou jednotkou;
- niektoré funkcie, ktoré predtým patrili výhradne rodine, prebrali štátne inštitúcie (napr. výchovu detí, vzdelávanie detí, ochranu detí);
- dôraz na rovnoprávnosť vyvolal emancipačné snahy zo strany žien, čo ovplyvnilo rozdelenie úloh v domácnosti.⁶

Rodina je považovaná za základnú bunku spoločnosti. Zrodila sa v spoločnosti a je so spoločnosťou organicky spojená. Aj keď si do určitej miery rodina zachovala istý stupeň autonómnosti, zmeny v spoločnosti sa odrážajú na jej forme a obsahu. To znamená, že niektoré zmeny spoločenského charakteru rodina absorbovala a adaptovala sa na tieto zmeny. Na iné sociálne zmeny rodina nereagovala.⁷

Prvou sociálnou skupinou s ktorou sa človek stretáva vo svojom živote je rodina. Do rodiny sa obvykle človek narodí a tak sa stáva jej členom. Celý jeho život je spojený a

¹ PLATÓN, Štát (Politeia).

² ARISTOTELES. Etika Nikomachova.

³ KONFUCIUS. Rozhovory a výroky (Lun JU).

⁴ Sv. Augustín. Boží štát

⁵ STÓRIG, H. J. Malé dejiny filozofie. NEZNÍK, P. Patočka, Leibniz a dejiny filozofie.

⁶ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

⁷ ĎURKOVIČ, V. Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúry, kresťanských a všeludských hodnôt.

ovplyvňovaný touto primárnou skupinou. Neskôr sa formatívne pôsobenie rozširuje a prichádza prepojenie s rôznymi ďalšími sekundárnymi skupinami, ktoré ovplyvňujú jednotlivca v jeho živote. Rodina svojim členom poskytuje bezpečie, hodnoty, spôsoby riešenia situácií a problémov, sociálnu oporu, pomáha im zvládať rôzne záťažové situácie.⁸ Je to sociálny priestor, sociálne zázemie, ktoré poskytuje svojim členom ochranu a pomoc aj v tých najťažších chvíľach. Je to priestor bezpečia, opory a porozumenia. Jednotlivec sa aj po opustení rodiny v ďalšom svojom živote k rodine vracia a ostáva v nej včlenený ako jej súčasť. Zároveň svojich členov socializuje a pripravuje ich na život v spoločnosti. Preto členovia rodiny najmä:

- vzájomne si prejavujú lásku a náklonnosť,
- učia sa vzájomne zvládať a riešiť záťažové situácie a stres,
- formujú svoje sebaovládanie a sebaovládanie ostatných členov rodiny,
- vzájomne si vytvárajú kvalitné medziľudské vzťahy,
- podporujú sa v samostatnosti a nezávislosti,
- formujú individuálne a rodinné životné zručnosti potrebné pre bežný život,
- podporujú zdravotný životný štýl všetkých členov rodiny,
- dbajú na bezpečnosť a upozorňujú sa na prípadné nebezpečenstvá,
- formujú svetonázor a pozitívne hodnoty.⁹

Okrem rodiny, za ďalšie skupiny s vplyvom na jednotlivca, môžeme považovať kolektívne zoskupenia vznikajúce v školských systémoch (od materskej po vysokú školu), záujmových krúžkoch, rovesníckych skupinách, pracovných skupinách, svojpomocných skupinách a ďalších kolektívnych zoskupeniach. Vo všetkých týchto kolektívnych formách prebieha proces začleňovania, ktorý je zameraný na to, aby sa jednotlivec stal ich členom. Proces začleňovania je spojený s prijímaním skupinových noriem, hodnôt a cieľov, prijatím spôsobov skupinového života a podriadením sa skupinovým sankciám, ktoré nemusia byť zhodné s rodinným systémom.¹⁰ V prostredí rôznych skupín si jednotlivec vytvára rôzne individuálne a skupinové vzťahy, ktoré sú vo vzájomnej zhode, alebo konkurujú vzťahom existujúcim v rodine.¹¹ Rodina ostáva najvýznamnejším zoskupením, je sprievodcom, ktorý

⁸ BOSÁ, M. a K. MINAROVÍČOVÁ. Rodovo citlivá výchova.

⁹ MOŽNÝ, I. Rodina a spoločnosť.

¹⁰ VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. Sociální psychologie – Sociálna psychológia.

¹¹ PRAŠKO, J. Jak vybudovat a posilít sebedůvěru.

od narodenia pomáha v osobnom raste, ale zároveň aj obmedzuje počas celého života jednotlivca.¹²

Rodina nie je len sociálnym fenoménom, ale pre pomáhajúcich profesionálov aj priestorom pre uplatnenie metód práce pomáhajúcich profesií, ak vznikne situácia, ktorá rodinu poškodzuje alebo ohrozuje. Význam rodiny je v tom, že sa v jej priestore realizujú záujmy, postoje, potreby, ciele, záujmy a ambície jednotlivých členov rodiny.¹³ Akékoľvek ohrozenie tohto priestoru deformuje jednotlivých členov rodiny, ale aj rodinu ako celok. Preto rodinu využívajú aj pomáhajúci profesionáli, a iní odborníci pri analyzovaní a riešení problémov ovplyvňujúcich rodinu, pri podpore riešenia problémov rodiny a jej členov, sebazdokonaľovaní jednotlivých členov a rodiny ako celku, či rozvoji vzťahov a zručností členov rodiny.

Úlohou štátu je, aby prostredníctvom štátnych orgánov rodinu právne chránil, vytváral jej rámcové, legislatívne, ekonomické a inštitucionálne podmienky pre fungovanie a priestor na uplatnenie jej vlastnej zodpovednosti.¹⁴ V prípade, ak rodina zlyhá vo svojich základných funkciách, má štát možnosť najmä prostredníctvom nástrojov rodinnej politiky urobiť všetko preto, aby sa vzťahy v rodine upravili, zlepšili a zároveň sa riešili najzávažnejšie problémy.¹⁵ Preto je potrebné právne vymedziť opatrenia, ktoré majú pomôcť rodine stabilizovať sa do takej miery, aby mohla plniť svoje funkcie. Efektívnosť rodinnej politiky je závislá na dôslednom uplatňovaní princípov, ktoré tvoria rámec rodinnej politiky a to najmä:

- princípu spoluzodpovednosti,
- princípu subsidiarity,
- princípu adresnosti a účelnosti,
- princípu solidarity a zásluhovosti.¹⁶

Tieto princípy je možno považovať za kľúčové aj pri práci s rodinou či pri realizácii sanácie rodiny.¹⁷

Monografické spracovanie problematiky rodiny a práce s rodinou, ponúka široké spektrum informácií pre každého, kto sa chce bližšie oboznámiť s tak špecifickým inštitútom, aký rodina predstavuje. Zároveň ponúka aj odporúčania pre pomáhajúcich profesionálov,

¹² VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese.

¹³ BALOGOVÁ, B. Neúspešná sanácia dysfunkčnej rodiny a jej dôsledky na vývin dieťaťa v náhradnej starostlivosti.

¹⁴ LENCZOVÁ, T. Štát v službách rodiny.

¹⁵ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

¹⁶ Konceptia štátnej rodinnej politiky, prijatá Vládou SR uznesením č. 389 dňa 4. júna 1996.

¹⁷ ANZENBACHER, A. Křesťanská sociální etika.

ktorí pracujú s rodinou, ktoré sú využiteľné aj členmi rodín, ktorí chcú problémy v rodine riešiť. Vychádza z najnovších poznatkov, ktoré modifikujú klasický pohľad na prácu s rodinou ale aj na rodinu ako sociálny fenomén. Monografiu dopĺňajú výsledky z pôsobenia pomáhajúcich profesionálov pri výkone práce s rodinou a výskumov uskutočnených v tejto oblasti.

Monografia prezentuje realizované výskumy, ich empirické výsledky a praktické uplatnenie v rodinnom živote a úprave problémov, ktoré sa tu vyskytujú. Preto ponúka pohľad na rodinu, ako na prirodzenú súčasť ľudského a spoločenského života. Východisko je v inštitútoch, ktoré vytvárajú a štruktúrujú rodinu, ovplyvňujú jej hodnotovú orientáciu ako i rozvoj sociálnych vzťahov vo vnútri rodiny ale aj vzťahov k širšiemu sociálnemu prostrediu.

Aplikovanie poznatkov prezentovaných v monografii, na špecifické podmienky konkrétnej rodiny, sú ponechané už na čitateľovi, ktorý si musí uvedomiť, že úspech či neúspech rodiny, v ktorej žije, vedie určitú formu sociálneho života, alebo s ktorou pracuje, súvisí s napĺňaním životných hodnôt, cieľov, postojov a očakávaní. Monografia sa neorientuje len na jednu oblasť poznania v ktorej je využívané pôsobenie v rodinnom prostredí. V širších kontextoch poskytuje výsledky poznania, ktoré nachádza široké uplatnenie pri živote v rodine, ale aj práci s funkčnými a nefunkčnými rodinami, rodinami so špecifickými potrebami, ale i v prípade riešenia problémov prostredníctvom na to uspôsobených postupov.

1 Rodina

Rodina vytvára sociálne významný sprostredkujúci článok medzi človekom ako izolovaným individuum a spoločnosťou ako globálnym sociálnym útvarom. Rodina má zásadný význam pre človeka i pre spoločnosť. Pre človeka je dôležité, v akej rodine žije, pre spoločnosť, z akých rodín sa skladá.¹⁸

Definície rodiny sa u jednotlivých autorov¹⁹ odlišujú podľa toho, ktorý znak či funkciu rodiny autor extrahuje ako základ svojho pojmového vymedzenia. Ponúkame pohľad na rodinu v kontexte siedmych základných charakteristík.

1. Medzigeneračná povaha a permanentnosť vzťahov. Rodinné väzby svojou trvácnosťou prekonávajú všetky vzťahy iného druhu.
2. Vzťahy sa týkajú osôb ako celku najmä tým, že akceptujú roly predpísané kultúrou.
3. Simultánna procesuálna orientácia, ktorá vytvára priestor pre spontánnosť, akceptovanú rôznosť aktivít členov rodiny.
4. Emocionálna intenzita prejavujúca sa vznikom manželstva a vzťahom rodičov k deťom.
5. Kvantitatívne a kvalitatívne ciele zamerané na uspokojovanie potrieb členov rodiny.
6. Altruistické hodnoty prejavujúce sa záujmom a starostlivosťou o členov rodiny.
7. Výchovné vedenie zamerané na vnútorné vzťahy v rodine a na vzťahy s ostatným prostredím.²⁰

Na základe uvedených znakov môžeme hodnotiť jednotlivé rodiny a zaradiť ich do skupiny funkčných alebo dysfunkčných rodín.

Rodinu môžeme chápať ako malú primárnu sociálnu skupinu, v živote ktorej sa utvárajú a odzrkadľujú zložité mnohotvárne interpersonálne vzťahy manželstva a vzťahy rodičov a detí. Je to útvar kde sa na základe príbuzenských, prevažne pokrvných a emocionálnych zväzkov utvárajú medzi mužom, ženou a potomstvom osobitné, svojrázne vzťahy.²¹

¹⁸ KELLER, J. Úvod do sociologie.

¹⁹ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. DE SINGLY, F. Sociologie současné rodiny. GABURA, J. Teorie rodiny a proces práce s rodinou. HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociální práce s rodinou. KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. Psychologie rodiny. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny.

²⁰ HARDWOOD, T. M., L. E. BEUTLER, & G. GROTH-MARNAT. Integrative Assessment of Adult Personality.

²¹ NOVOTNÁ, E. Sociologie sociálních skupin.

Rodina je malou primárnou spoločenskou skupinou založenou na zväzku muža a ženy, na pokrvnom alebo substituujúcom vzťahu rodičov a detí, ktorí žijú v spoločnej domácnosti. Členovia rodiny plnia spoločensky určené a uznané role vyplývajúce zo spolužitia a súhry funkcií, ktoré podmieňujú existenciu tohto spoločenstva a dávajú mu vlastný význam vo vzťahu k jednotlivcom i celej spoločnosti.²²

Rodina je malá sociálna skupina, ktorá vzniká na základe manželského zväzku a predstavuje komplex špecifických vzťahov medzi ženou a mužom, medzi rodičmi a deťmi, rodinou a spoločnosťou. Taktiež má rozhodujúci vplyv na utváranie vzťahov jednotlivca a spoločnosti a podieľa sa na jeho začleňovaní do života spoločnosti.²³ Rodina býva označovaná ako priesečník života jednotlivca a spoločnosti.

Vzor poskytovaný rodičmi a súrodencami, ich hodnoty, vzory, postoje a konanie, pomáhajú dotvárať u dieťaťa jeho rysy osobnosti. Život v harmonickom rodinnom prostredí vytvára dobré predpoklady pre mnohokrát jediná prípravu na plnenie následných manželských a rodičovských funkcií. Rodina je jednou z najstarších spoločenských inštitúcií, ktorá pre zachovanie ľudskej spoločnosti plní veľmi dôležité funkcie.²⁴

Skúmaniu rodinného prostredia sa venuje mimoriadna pozornosť. Rodinu skúma najmä sociológia, sociálna psychológia, psychológia, psychológia zdravia, sociálna práca, ekonómia a pedagogika. Sociológ zaujíma najmä kvalita stavu medziľudských vzťahov, vplyv spoločnosti na rodinu, usporiadanie a štruktúra rodinného života. Psychológovia zaujímajú predovšetkým otázky duševného života v rodine,²⁵ pedagogika sa snaží odhaliť vzťahy existujúce v rodinnom prostredí z hľadiska formovania a ovplyvňovania najmladších príslušníkov rodiny, sociálna práca sa zameriava na funkčnosť či dysfunkčnosť rodiny.²⁶

Rodina je typ sociálnej inštitúcie, ktorá mimoriadne citlivo reaguje na nové skutočnosti a zmeny vo všetkých sférach sociálneho života najmä ekonomickej, sociálnej, kultúrnej či etickej sfére. V modernej spoločnosti sa rodina postupne zbavuje anachronizmov a prispôbuje charakter svojej štruktúry ako aj podstatu jednotlivých funkcií, ktoré plní, novým podmienkam. Táto jej schopnosť prispôbiť sa, je zjavná napriek tomu, že rodina vo

²² DUNOVSKÝ, J. et al. Sociální pediatrie.

²³ BALOGOVÁ, B. a E. ŽIAKOVÁ. eds. Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník.

²⁴ SATIROVÁ, V. Společná terapie rodiny.

²⁵ VÝROST, J., A. ZELOVÁ a L. LOVAŠ. Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III.

Sociálnopsychologická analýza osobných vzťahov, interpersonálna agresia, makrosociálne javy a procesy.

²⁶ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

svojej inštitucionálnej podstate je jednou z najstarších a relatívne najstabilnejších sociálnych inštitúcií.²⁷

Z hľadiska, dlhodobej efektívnosti fungovania rodiny v systéme spoločenských štruktúr, je nevyhnutné zaoberať sa potenciálnymi i aktuálnymi problémami rodinného života a v rámci toho analyzovať najmä podmienky, ktoré spoločnosť prostredníctvom svojich nástrojov, akými sú právo, verejná mienka, vzdelávanie, zdravotníctvo, ekonomické nástroje a ďalšie služby zamerané na rodinu pre existenciu a rozvoj rodiny vytvára.²⁸

Rodinu možno definovať v užšom, tradičnejšom poňatí ako skupinu ľudí spojenú putom pokrvného príbuzenstva alebo právnych zväzkov (zväzok, adopcia). V širšom poňatí, ktorý sa začína rozširovať v USA a niektorých štátoch Európskej únie, možno za rodinu považovať i skupinu ľudí, ktorá sa ako rodina deklaruje na základe vzájomnej náklonnosti.²⁹

Od niektorej fázy svojho vývoja rodina obvykle zdieľa spoločnú domácnosť. Kultúrni antropológovia a hlbinní psychológovia upozorňujú, že jadrom modernej rodiny je vzťah matky a dieťaťa. Manželský vzťah inštrumentálne chráni základný sociálny vzťah. Rodičovský vzťah je primárnym vzťahom, ktorý je fatálny a nezrušiteľný. Ak je v rodine dieťa pociťované ako brzda individuálneho rozvoja rodičov, je zrejmé, že sa ho v masovom meradle budú vzdávať. Na jednej strane teda postmoderná spoločnosť nemá deti veľmi rada, no na druhej strane ich má rada až priveľmi. Bezdetnosť je niekedy voľbou len preto, že je považovaná za zodpovednú voľbu.³⁰

Manželská moderná rodina je v súčasnej sociológii chápaná ako *stav ducha*. Pričom to, čo naozaj odlišuje nukleárnu rodinu od všetkých ostatných sociálnych útvarov a modelov domácnosti je zmysel a cit pre solidaritu, ktorý spája medzi sebou členov nukleárnej rodiny a zároveň ich oddeľuje od zvyšku kolektivity.³¹ Členovia nukleárnej rodiny majú pocit vlastníctva niečoho spoločného, čo nepociťujú s nikým iným zvonku. Tento pocit vzniká uspokojovaním potreby žiť v preferovanej afektívnej či emocionálnej klíme, ktorá ochráni členov rodiny pred každým zásahom zvonku. Dokonca môže vytvárať izolujúcu stenu medzi verejným a súkromným životom.³²

²⁷ MOŽNÝ, I. Rodina a spoločnosť. KOLLÁRIK, T. Sociálna psychológia.

²⁸ BRNULA, P. Sociálna práca: Dejiny, teórie a metódy. GÁBOROVÁ, E. a Z. GÁBOROVÁ. Človek v sociálnom kontexte.

²⁹ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

³⁰ MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. LUHMAN, N. Sociální systémy. Nárys obecní teorie.

³¹ HAYESOVÁ, N. Základy sociální psychologie.

³² ORAVCOVÁ, J. Sociálna psychológia.

V každej spoločnosti prebiehajú ekonomicko-transformačné procesy, ktoré ovplyvňujú charakter súčasnej rodiny. Niektoré zmeny rodinného života sú natoľko radikálne, že sa v radoch laickej i odbornej verejnosti stále častejšie skloňuje výraz „kríza súčasnej rodiny“. Väčšina negatívnych javov vyskytujúcich sa v našich rodinách nie je prejavom krízy rodiny ako inštitúcie, ale prejavom preťaženia.³³

Rodina má v našej spoločnosti stále vysoký kredit, čo dokazuje aj skutočnosť, že v každom historickom období boli ľudia schopní a ochotní založiť si rodinu, aj napriek tomu, že nie vždy dokázala naplňať všetky ich potreby.³⁴ Ale stále to bolo miesto, kde členovia rodiny mali garantované bezpečie, spolupatričnosť, vzájomnú pomoc a priestor pre osobný život. Žiadne iné sociálne prostredie nespĺňa také funkcie ako rodina.³⁵

Skúmanie súčasnej rodiny odhalilo viaceré trendy ktoré priamo či nepriamo súvisia so stavom rodiny v súčasnej spoločnosti. Ide o trendy, ktoré oslabujú rodinu a jej postavenie ako sociálnej inštitúcie v súčasnej spoločnosti. Z týchto trendov je možné niekoľko vybrať.

Výraznú zameranosť na záujmy jednotlivca. Dôsledkom individualizácie je zvýšený egoizmus a egocentrizmus v manželských vzťahoch, uprednostňovanie vlastných potrieb a záujmov pred záujmami a potrebami rodiny ako celku, nedostatok pochopenia a tolerancie pre záujmy a potreby ostatných členov rodiny, neochota prispôbiť sa a každý tlak na prispôsobovanie vnímať ako útok na vlastnú slobodu.

Obmedzenie bezprostredných kontaktov medzi manželmi navzájom i medzi rodičmi a deťmi. Rýchle životné tempo a technológie odobrali zo života priestor bezprostrednej interpersonálnej komunikácii.³⁶ Dostupnosť rôznych foriem virtuálnej zábavy znižuje význam spoločného trávenia voľného času. Byť v jednom priestore nahradilo byť spolu. Teda spoločne komunikovať, spoločne prežívať a tešiť sa zo vzájomnej blízkosti. Zo vzťahov sa vytráca dôvera a poznanie ostatných členov rodiny. Vzniká hluchý priestor, ktorý je živnou pôdou pre nedorozumenia a konflikty.

Odklon od tradičného modelu rodiny s dominantným otcom. Nástupom ženy do zamestnania muž stráca svoje jednoznačné postavenie žiteľa rodiny. Novým priestorom, kde by sa mohol presadiť je súkromná sféra, avšak muži nie sú na túto novú úlohu pripravení a domácnosť stále zostáva dominantou žien.³⁷ Prítomnosť muža pri domácich prácach

³³ FILADELFIOVÁ, J. Rodina 90. rokov na Slovensku.

³⁴ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

³⁵ GURÁŇ, P. a J. FILADELFIOVÁ. Rodinné správanie a rodinné stratégie na Slovensku.

³⁶ FRK, V. a J. KREDÁTUS. Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi.

³⁷ KRÁLOVÁ, L. Manželská rodina v západoeurópskom a východoslovenskom kontexte.

a výchove detí chápe žena ako ohrozenie svojho statusu a preto ho odmieta. Tým sa stáva, že mužova rola v rodine nie je jednoznačná a stáva sa problematickou.³⁸

Pokles pravidelných kontaktov so starými rodičmi. Spôsobuje to jednak zvýšený odchod mladých ľudí z vidieka do miest za prácou alebo štúdiom a tendencia odklonu od viacgeneračných rodín, ktoré by žili v spoločnom sociálnom priestore.³⁹ Vo väčšine prípadov je odchod mladých členov rodiny trvalý, čím sa kontakty s pôvodnou rodinou obmedzia. V súčasnosti je v západnej civilizácii najrozšírenejší nukleárny typ rodiny, pri ktorom spoločnú domácnosť zdieľajú iba dve generácie a to rodičia so svojimi deťmi. Dôsledkom je iba príležitostný kontakt detí so starými rodičmi. Pritom by ich participácia na výchove mohla byť užitočná pre všetky strany. Starí rodičia prinášajú do výchovy detí klud, múdrosť, schopnosť trpezlivo počúvať, toleranciu, nadhľad a deti im poskytujú pocit spolunáležitosti, životnej kontinuity, spontánnosti, radosti, spomienky na vlastné detstvo.⁴⁰ Rodičia, prostredníctvom účasti starých rodičov, získavajú priestor pre seba, aby si oddýchli od neustálych povinností a nepocit'ovali deti ako bremeno. Mladé rodiny sa usilujú odčleniť od rodín orientačných, chcú byť voči nim autonómne a nezávislé.⁴¹ Prejavuje sa to aj v tom, že určenie mena dieťaťa, ktoré sa mladým rodičom narodí, už nie je založené na generačnej transmisii mena, t. j. dedení po predkoch, ale na móde alebo latentnej hodnote, ktorú meno v sebe nesie.

Rovnoprávnosť mužov a žien je deklarovaná iba „de jure“. Formálna rovnoprávnosť žien a mužov automaticky nezabezpečuje aj reálnu rovnosť. Na zabezpečenie rovnoprávnosti pohlaví boli prijaté dokumenty Európskeho parlamentu a dokumenty Vlády SR a to Konceptia rovnosti príležitostí mužov a žien (schválený vládou SR uznesením č. 232/2001 z marca 2001), Horizontálne princípy nediskriminácie, rovnosti mužov a žien 2014-2020, Smernica Európskeho parlamentu a rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania, Európsky pakt pre rodovú rovnosť (2011-2020) a Strategický záväzok k rodovej rovnosti na obdobie 2016-2019. Ale v skutočnosti nie je diskriminácia na základe pohlavia nijak zvlášť výnimočná.⁴²

³⁸ BERTOVIÁ, S. Práca s výchovným prostredím dieťaťa.

³⁹ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

⁴⁰ ŠULOVIÁ, L. Marriage, Parenthood and Sex Education at Elementary and High Schools.

⁴¹ LEVICKÁ, J. a kol. Na ceste za klientom.

⁴² BOSÁ, M. a K. MINAROVÍČOVÁ. Rodovo citlivá výchova.

Indikátory ovplyvňujú súčasnú rodinu a menia obsah rodinných vzťahov a ovplyvňujú pohľad na funkčnosť rodiny. Funkčná rodina dokáže nastaviť vnútorný systém vzťahov tak, aby individuálne záujmy ustúpili rodinným záujmom. Obmedzujúci charakter rodiny je vyvážený benefitmi, ktoré poskytuje.⁴³

Z pohľadu definovania rodiny je potrebné pomenovať typ rodiny, ktorý je charakteristický funkčným rodinným systémom. Výraz funkčná rodina uprednostňujeme pred pojmom harmonická rodina. Funkčná rodina je definovaná ako rodina, v ktorej dochádza k úspešnému riešeniu problémov, existuje priaznivá emocionálna klíma a dochádza k stálemu vyrovnávaniu vzťahov vo vnútri rodiny v súlade s životným cyklom jej členov...“.⁴⁴ Pre kompletne teoretické vymedzenie rodiny je potrebné uviesť aj typológiu rodín na základe rodinnej konštelácie.

- **Nukleárna rodina** - prvým typom rodiny, z ktorej jedinec pochádza a zahŕňa rodičov a deti. Je to teda dvojgeneračná rodina.⁴⁵ Môže sa nazývať aj *orientačnou rodinou*.
- **Aktuálna rodina** – následne v rámci určitej fázy cyklu rodiny deti opustia nukleárnu (orientačnú) rodinu a vytvoria si vlastnú aktuálnu alebo označovanú aj ako *prokreačnú rodinu*. Táto rodina býva výrazne ovplyvňovaná práve rodinou z ktorej členovia pôvodne pochádzajú⁴⁶.
- **Rekonštituovaná** – je poznačená rozvodom alebo smrťou jedného z rodičov. Po tom, čo si rodičia nájdu nových partnerov sa z nej stáva **Agregátna rodina**.⁴⁷
- **Širšia rodina** - okruh pokrvných príbuzných, pričom pod širšou rodinou sa najčastejšie rozumie viacgeneračná rodina žijúca spolu, tvoriaca jednu domácnosť (najčastejšie trojgeneračné rodiny)⁴⁸.
- **Neformálna rodina** – v tejto rodine vychovávajú spoločne deti rodičia, ktorý neuzatvorili manželstvo. Možno hovoriť o voľnom rodinnom spoložití rodičov s deťmi.⁴⁹

Taktiež možno vymedziť typy rodín z *hľadiska úplnosti*, kedy možno hovoriť o **úplnej rodine**, v ktorej sú obaja rodičia a ich deti. Táto rodina je funkčná a optimálna pre rodinné

⁴³ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

⁴⁴ HARTL, P. a H. HARTLOVÁ. Psychologický slovník. ŽILOVÁ, A. Úvod do teórie sociálnej práce. Náuka o sociálnej práci.

⁴⁵ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

⁴⁶ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

⁴⁷ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

⁴⁸ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

⁴⁹ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou. GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

spolužitie. V prípade, že jeden z rodičov chýba, hovoríme o **neúplnej rodine**. Pri tomto type rodiny sa hovorí aj o jednorodičovských rodinách (rodina slobodnej matky, vdovská a rozvedená rodina). V kontexte úplnosti možno vymedziť ešte rodinu bez detí, ktorá je označovaná aj ako **manželská rodina**.⁵⁰

⁵⁰ LEŠKOVÁ, L. ed. Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém. GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

2 Systémová teória v rodinnom prostredí

Systémové teórie sa zameriavajú na skúmanie jednotlivých prvkov a vzájomných interakcií medzi nimi, na fungovanie častí a celku ako systému. Z pohľadu systémovej teórie pri práci s rodinou je to skúmanie vzťahu členov rodiny, rodiny ako celku a sociálneho prostredia, ktoré má vzťahy s rodinou. Systémová teória sa zameriava najmä niekoľko oblastí.

- **Individuálne prežívanie.** Pre napĺňanie potrieb potrebuje jednotlivec iných ľudí a rovnako tak iní ľudia potrebujú jednotlivca. Ten individuálne prežíva podnety, ktoré sa vyskytujú v rodine a osobitne aj na nich reaguje.⁵¹
- **Ľudské potreby sú u rôznych ľudí rozdielne a pružné.** Každý jednotlivec má svoje potreby, ktoré zodpovedajú jeho hodnotám, záujmom, preferenciám či momentálnej situácii, v ktorej sa nachádza.⁵² Ak je rodina stabilný sociálny systém, potom aj potreby jednotlivých členov rodiny je možno predpokladať a zisťovať mieru ich naplnenia.
- **V sociálnych systémoch nemajú všetci rovnaký prístup k uspokojovaniu svojich potrieb.** Stratifikácia postavenia jednotlivca v systéme zodpovedá sociálnym vzťahom do ktorých člen rodiny vstupuje. Rozdielne postavenie v systéme má dôsledky aj na uspokojovanie jednotlivých potrieb.⁵³ Možno vychádzať z toho, že kto má vyšší podiel na ťarchách systému, ten má mať aj vyšší podiel na benefítoch, ktoré systém ponúka.
- **Rozlišovacia schopnosť človeka.** Rozpoznávať medzi zmysluplným a nezmyselným, správnym a nesprávnym konaním, pravdivým a nepravdivým, rovnako ako voliť pravdu alebo klamstvo.⁵⁴ Aj keď poznanie je subjektívne, v spoločnosti sú všeobecne prijaté kritéria a indikátory, ktoré umožňujú členom rodiny posúdiť konanie ostatných členov rodiny i smerovanie rodiny ako celku.
- **Sloboda nie je absolútna.** Skutočnosť, že spolužitie s ostatnými znamená pochopenie, že naša sloboda nie je absolútna ale má hranice a ich nerešpektovanie môže poškodiť ako záujmy iných tak aj vlastné. Sloboda nikdy nebola bezhraničná a prekročenie

⁵¹ TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy.

⁵² VÁGNEROVÁ, M. Psychologie osobnosti. BANMEN, J. ed. Transformační systemická terapie.

⁵³ ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny.

⁵⁴ DI FELICE, F. Rodina a etika. MÁTEL, A. et al. ed. Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách.

hraníc mení slobodu na anarchiu až diktatúru.⁵⁵ Aj v rodine musia byť pevne nastavené hranice slobody tak, aby nepoškodzovali ostatných členov rodiny. Sloboda ovplyvňuje aj výchovný štýl.

- **Rozhodovacia sa možnosť človeka.** Jednotlivec má možnosť sa slobodne rozhodnúť, či jeho konanie bude zamerané na pomáhanie a spoluprácu alebo bude príčinou utrpenia iného.⁵⁶ Uzavretosť rodinného systému vytvára priestor na spoluprácu, ale aj na uzurpovanie a zneužitie moci na úkor ostatných členov rodiny. Rodinný systém sa chráni pred zásahmi verejnosti čím sa stráca možnosť verejnej kontroly toho, čo v rodine existuje a čo ju robí silnou, alebo práve naopak slabou a zraniteľnou.⁵⁷

Východiskom systémovej teórie je pojem systém, ktorý možno definovať ako súbor prvkov, ktoré sú navzájom závislé a súčasne vo vzájomnej interakcii. Súborny jednotlivých prvkov sú organizované a tvoria celok. Rôzne prvky systému, bez ohľadu na stupeň jeho organizovanosti, sa vyznačujú hierarchiou, rôznorodosťou, špecializáciou.⁵⁸ Systém je usporiadaným celkom pri splnení troch podmienok:

1. reflektuje vzťahy medzi svojimi atribútmi,
2. obsahuje elementy (subsystémy), ktoré sú prostredníctvom relácií navzájom štruktúrované,
3. je ohraničený od svojho okolia, alebo sa z iného systému vyčleňuje⁵⁹.

Rodina ako systém je zložená z častí s množstvom vnútorných a vonkajších vzťahov. V rámci okolia a samotného systému existuje sieť vzájomných vplyvov.

Systémová teória v rodinnom systéme pracuje s prepojením rôznych častí celkového rodinného systému do uceleného celku. Vytvára sa tak diferenciácia hlavného systému na subsystémy, ktoré spoločne vytvárajú celkový systém prostredníctvom „hypotetických konštrukcií“ v rodine a spoločnosti.⁶⁰ Systémová teória vychádza zo štyroch subsystémov, ktoré možno identifikovať aj v rodinnom systéme.

- **Behaviorálny subsystém** - subsystém správania, ktorý koordinuje správanie sa členov rodiny v závislosti od podmienok okolia (patrí sem aktuálne vnímanie, aktuálna výkonnosť, moment zážitku, ...).

⁵⁵ STÓRIG, H. J. Malé dejiny filozofie. NEZNÍK, P. Patočka, Leibniz a dejiny filozofie.

⁵⁶ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

⁵⁷ REICHEL, J. Kapitoly systematické sociologie.

⁵⁸ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Základy klinické teorie a praxe.

⁵⁹ HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. Sociální práce a systémové teorie.

⁶⁰ ROPOHL In: HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. Sociální práce a systémové teorie.

- **Psychický subsystém** - označovaný aj ako subsystém osobnosti. Vzťahuje sa na člena rodiny ako prvku rodinného systému, teda prvku ktorý sa rozhoduje, koná a ovplyvňuje tak rodinný systém ako celok. Dôraz je kladený na konanie, rozhodovanie a motiváciu v hodnotovom systéme rodiny.⁶¹
- **Sociálny subsystém** - oproti predchádzajúcim subsystémom, ktoré sú zamerané na konanie člena rodiny, je tento subsystém zameraný na množstvo členov rodiny a ďalších jednotlivcov konajúcich v zložitej sieti vzájomných vzťahov v skupinách patriacich do systému.⁶²
- **Kultúrny subsystém** - je posledným z vymedzovaných subsystémov. Zahŕňa kultúrne a hodnotové vzorce a normy zakotvené v rodinnom systéme, ktoré vychádzajú z jej tradície a vývoja.⁶³ Patria sem aj kultúrne a hodnotové vzorce a normy, ktoré sú zakotvené v sociálnom priestore, v ktorom sa rodina nachádza a ktoré ovplyvňujú kultúrne a hodnotové normy⁶⁴ rodiny. Prienik zabezpečujú sociálne inštitúcie a život v širšom sociálnom prostredí.

Vzájomná závislosť medzi jednotlivými subsystémami spôsobuje, že každá zmena v jednom subsystéme vyvoláva zmenu vo všetkých ostatných subsystémoch a zároveň aj v celom rodinnom systéme. Rodinný systém sa preto snaží o udržanie rovnováhy, čo je dlhodobý proces, ktorý je zameraný na tri oblasti:

- oblasť interpersonálnej rovnováhy,
- oblasť sociálnej rovnováhy,
- oblasť vzťahov medzi skupinami alebo sociálnymi systémami.⁶⁵

Ďalším významným znakom rodinného systému je homeostáza závislá na hodnotách, ktoré rodina uznáva a vo svojom živote aktívne využíva. Je to proces, v ktorom členovia rodiny uspokojujú svoje potreby pri zachovaní rovnováhy v rodinnom systéme. Požiadavky na udržanie homeostázy vznikajú najmä pri vzniku ohrozenia v rodinnom prostredí alebo širšom sociálnom prostredí, ktoré na členov rodiny kladie také požiadavky, ktoré ohrozujú rovnováhu rodinného systému. K narušeniu homeostázy dochádza aj vtedy, keď členovia rodiny pociťujú potrebu uspokojiť viaceré potreby súčasne a nemajú definované priority

⁶¹ BANFIELD, Ch. E. The Moral Basis of a Backward Society.

⁶² MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

⁶³ HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. Sociálna práca a systémové teórie.

⁶⁴ ŠRAJER, J. a L. MUSIL. eds. Etické kontexty sociálnej práce s rodinou.

⁶⁵ MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny.

presadzované rodinným systémom.⁶⁶ Homeostáza úzko súvisí so sprístupňovaním zdrojov rodinného systému ale aj sociálneho prostredia v ktorom rodina žije, ako širšieho systému.⁶⁷

Pri práci s rodinou ako so systémom je potrebné vychádzať z dvoch základných predpokladov:

- *všetko je v pohybe* – časový komponent, ktorý definuje rodinu v čase a zároveň aj z pohľadu vývojového štádia v ktorom sa rodina nachádza,
- *všetko čo existuje v rodinnom a širšom sociálnom systéme je prepojené a vstupuje do vzájomných interakcií* – priestorový komponent.⁶⁸

Rodina je systémom, ktorý pri zlyhaní vytvára dysfunkcie. Tie nepostihujú len rodinu ako celok, ale aj jej jednotlivých členov a často aj širšie rodinné prostredie. Ak nastane zmena v akejkoľvek časti rodinného systému, dochádza k zmenám vo všetkých vzájomne prepojených častiach rodiny. Každý člen rodiny zaujíma svoju individuálnu pozíciu a plní svoje úlohy v súčinnosti s ostatnými členmi rodiny.⁶⁹ Systémový prístup v súčasnosti patrí k preferovaným prístupom pri práci s rodinou. Je to najmä preto, lebo umožňuje opísať a vysvetliť javy a procesy prebiehajúce v rodine funkčnej ako aj v rodine dysfunkčnej. Základom systémového prístupu je holistická paradigma vychádzajúca z toho, že celok je viac než suma častí a systém je sústava prvkov a vzťahov, ktoré sú vo vzájomnej interakcii.⁷⁰

2.1 Systémové charakteristiky rodiny

Systémový prístup, umožňuje rodinu chápať a pracovať s ňou, v celej zložitosti jej fungovania. Namiesto individuálneho klienta, ktorý je vystavený rôznym tlakom rodinného prostredia, sa dostáva do centra záujmu rodina ako celok. Poznanie rodiny ako systému je účinným nástrojom pre riešenie problémov členov rodiny a rodiny ako celku.⁷¹ Poznanie znamená vidieť rodinu ako zložitý celok, neprehliadať jednotlivých členov rodiny, ani širšie sociálne okolie a vplyvy pôsobiace na rodinu. Systémový prístup ponúka aj niektoré systémové charakteristiky rodiny.

⁶⁶ ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny.

⁶⁷ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

⁶⁸ HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. Sociálna práca a systémové teórie.

⁶⁹ HARGAŠOVÁ, M. Skupinové poradenství.

⁷⁰ KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. Psychológia rodiny.

⁷¹ DOWLING, S. et al. Person – centred planning in social care.

- **Nonsumatívnoš' - celistvoš'** – rodina ako celok je viac než len súčet častí, ktoré ju tvoria. Pre prácu s rodinou je dôležité poznať vlastnosti, pozitívne a negatívne stránky jednotlivých členov rodiny a ich pôsobenie v rodinnom systéme. Poznanie jednotlivých členov nestačí pre porozumenie situácii, v ktorej sa rodina ako celok nachádza. Chýbajúce údaje o rodine ako celku, často dávajú zistené údaje k jednotlivým členom rodiny do širších kontextov. Úzke zameranie na riešenie problémov jednotlivca v rodinnom systéme nevedie k odstráneniu problémov vznikajúcich v rodinnom systéme. Preto aj práca s rodinou musí mať celistvý rozmer.
- **Systém sa skladá z častí, ktoré sú vo vzájomnej interakcii** – prostredníctvom vzťahov, ktoré majú rôznu povahu a intenzitu, sa členovia rodiny navzájom ovplyvňujú. Správanie jednotlivých prvkov v každom, teda aj rodinnom systéme je vzájomne závislé. Akcia obvykle vyvoláva reakciu. V rodinnom prostredí je táto reakcia podmienená pravidlami, ktoré v rodine platia. Jednotliví členovia rodiny si vytvárajú preferencie pri voľbe interakcií.⁷² Rodina ako sociálny systém je systémom príbuzensky spojených ľudí, ktorí sú v neustálej interakcii. Vzájomný vzťah medzi prvkami rodinného systému znamená aj to, že aj malá zmena jedného prvku môže spôsobiť výraznú zmenu v celom rodinnom systéme.⁷³
- **Každý prvok rodinného systému plní určitú funkciu** – rodina je systémom pozícií a predpísaných rolí, čo predpokladá, že každý člen rodiny svojim správaním plní určitú, vopred stanovenú rolu, resp. súbor rolí napĺňaním ktorých každý člen rodiny prispieva k zachovaniu systému a napĺňaniu funkcií, ktoré má rodina zabezpečovať. Každý systém má viacero podsystémov, ktoré vznikajú prostredníctvom spojenectva niektorých jeho prvkov.⁷⁴ Za základné subsystemy v rodine možno považovať manželský, rodičovský a súrodenecký subsystem.
 - *Manželský (partnerský) subsystem* je v rodinnom systéme najpodstatnejší. Zohráva dôležitú rolu vo všetkých vývojových fázach životného cyklu rodiny. Z pohľadu rodiny je významný spôsob, akým manželia prijímajú spoločné rozhodnutia, ako zvládajú konflikty, ako plánujú budúcnosť rodiny, ako si vzájomne uspokojujú potrebu istoty, potrebu bezpečia, potrebu prijatia, sexuálne potreby a pod..⁷⁵ Práve

⁷² HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, L. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

⁷³ ORAVCOVÁ, J. Systémový prístup k rodine.

⁷⁴ DE SINGLY, F. Sociológia súčasnej rodiny.

⁷⁵ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ. et al. Sociálna práca s rodinou.

prostredníctvom týchto aktivít sa tvorí model interakcie a intimity medzi mužom a ženou, ktorý ovplyvňuje i vývin detí a ich neskorší život.

- *Rodičovský subsystém* je spojený so splodením dieťaťa a tehotenstvom. Rozširuje hranice pôvodného manželského systému. Do rodiny vstupujú deti so svojimi potrebami a záujmami. Počas detstva je tento vzťah oproti rodičovskému vzťahu značne nerovnocenný. Je poznačený potrebou starostlivosti zo strany dieťaťa a zodpovednosťou za zdravý telesný a duševný vývin dieťaťa zo strany rodiča. Je značne ovplyvnený rodičovským štýlom výchovy. S pribúdajúcim vekom sa postavenie dieťaťa v rodine mení, čo by mali rodičia akceptovať a v zmene ho podporovať.
- *Súrodenecký subsystém* predstavuje priestor v rámci ktorého sa dieťa učí kooperácii, súťaženiu, vzájomnej podpore, učí sa vyjednávať a robiť kompromisy. Tiež je to priestor, kde získava spätnú väzbu dôležitú pre formovanie sebaaponímania. Výrazne sa to prejavuje najmä v období poklesu autority rodičov v prospech rovesníkov. Kvalita vzťahov v tomto subsystéme závisí od počtu detí v rodine, vekových rozdielov, pohlavia i poradia pri narodení detí.⁷⁶ Jednotlivé subsystémy plnia v existencii a fungovaní rodiny významné funkcie. Medzi subsystémami existujú hranice, ktorých priechodnosť alebo nepriechodnosť je ďalším zo znakov funkčnosti rodiny. V rodinnom systéme sa môžu utvárať aj netypické subsystémy, ktoré plnia deformované funkcie a ktoré môžu byť znakom problémov rodiny. Takýmto subsystémom môže byť príliš pevné a dlhotrvajúce spojenectvo rodiča s jedným dieťaťom, ktoré by mohlo predstavovať opozíciu voči inému subsystému.⁷⁷
- **Cirkulárny charakter interakcie vo vnútri systému – ekvifinalita** – spôsobuje, že rovnaké dôsledky alebo výsledky môžu byť dosiahnuté v rodine z rozličných východiskových bodov alebo spúšťacích signálov. Tá istá príčina môže v rodine viesť k odlišným výsledkom a tie isté výsledky môžu byť dôsledkom iných príčin.⁷⁸ Zmena jedného prvku v rodinnom systéme môže viesť k reťazovej reakcii v celom systéme. Prvky rodinného systému možno považovať za samoriadiace. Ich správanie, ktoré je odpoveďou na podnet, je často nepredvídateľné. Súčasne reagujú na spätnú väzbu a

⁷⁶ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. MATOUŠEK, O. et al. Metody a řízení sociální práce. ORAVCOVÁ, J. Sociální psychologie.

⁷⁷ HUDECOVÁ, A., A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociální práce s rodinou.

⁷⁸ MOSCOVICI, S. & R. LECUYER. Studies in Group Decision I: Social Space, Patterns of Communication and Group Consensus.

sami ju vyvolávajú pri vzťahoch s tými členmi rodiny, ktorí sú pre nich v danom kontexte významní. Ich interakcia je rekurzívna, cirkulárna.⁷⁹

- **Morfogenéza** – vyjadruje charakteristické spôsoby zmien a vývoja rodinného systému v priebehu času, čo nachádza prejav aj v rodinnom životnom cykle.⁸⁰ Morfogenéza vystupuje v rodinnom systéme ako faktor flexibility.
- **Komunikácia** – každé správanie v rodinnom kontexte sa môže chápať ako komunikácia, ktorá sprostredkováva interpersonálne správy. V každej komunikácii možno identifikovať dva základné aspekty. Prvý aspekt je zameraný na obsah. Zabezpečuje prenos informácií, postojov, názorov a pocitov. Druhý aspekt je zameraný na vzťahovú oblasť. Predstavuje smerový aspekt, ktorý vyjadruje ako danú informáciu chápať.⁸¹ Poskytuje definíciu povahy vzťahu. Komunikácia vo funkčnom rodinnom systéme je špecifická, priama, jasná a úprimná. Len ten, kto hovorí otvorene a jasne, bez provokovania a poučovania umožňuje aj druhému byť úprimným.⁸²
- **Rodinné pravidlá** – tvoria základné organizačné zásady a organizujúce normy rodinnej interakcie. Vo funkčnom rodinnom systéme tieto pravidlá majú byť pružné, humánne, primerané a zamerané na konkrétny subsystém. Ich význam spočíva v tom, že pôsobia na udržiavanie stability systému najmä tým, že predpisujú a regulujú správanie členov rodiny. Majú podobu noriem, ktoré umožňujú aj funkciu hodnotenia správania členov rodiny a ovplyvňovanie celkového štýlu života rodiny.⁸³
- **Homeostáza** – rodina je systémom, ktorého základným cieľom je snaha o udržanie rodinnej homeostázy a rovnováhy. Homeostáza sa v rodinnom systéme opiera o rodinné, vlastné samoregulujúce mechanizmy, ktoré začnú fungovať vždy, keď hrozí zmena, či rozpad rodinného systému. Všetci členovia rodiny prispievajú k udržiavaniu rovnováhy pomocou vzájomne sa posilňujúcich spätných väzieb.⁸⁴ Vnútorne prvky systému sú spojené spätnou väzbou, ktorá prebieha neustále. Jej funkciou je stabilizovanie a udržanie systému. Ak je systém dobre usporiadaný, dokáže sa vyrovnáť so zmenami, ktoré ho ohrozujú. Ak je vnútorné usporiadanie systému v

⁷⁹ ORAVCOVÁ, J. Sociálna psychológia. MATOUŠEK, O. et al. Metody a řízení sociální práce.

⁸⁰ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie a sociálna zmena.

⁸¹ ŽIAKOVÁ, E. a kol. Psychosociálne aspekty sociálnej práce.

⁸² HARGAŠOVÁ, M. Skupinové poradenství.

⁸³ MATOUŠEK, O. et al. Metody a řízení sociální práce.

⁸⁴ TOKOVSKÁ, M. Starostlivost' o člověka v kontexte vybraných pomáhajících profesí.

niečom chybné, zmeny ho môžu ohroziť. Problémy v rodine môžu vyplývať aj z toho, že rodina sa so zmenou nedokáže vyrovnáť adekvátnym spôsobom.⁸⁵

Rozhodujúcou otázkou pre každý rodinný systém je, koľko zmien je schopný tolerovať, bez toho, aby prepadol chaosu. Systémový prístup k rodine, pracuje s **morfofostázou** a **morfofenézou**. Tie popisujú schopnosť systému zostávať stabilným počas zmien, a naopak meniť sa a vyvíjať i pri zachovávaní relatívnej stálosti.⁸⁶ Rodinný systém musí byť otvorený množstvu zmien, aby si v priebehu času udržal stabilitu. Neprispôsobenie sa zmenám, alebo neochota modifikovať rodinné pravidlá, môže zapríčiniť zhoršenie rodinného fungovania. Rovnako príliš veľa zmien, odohrávajúcich sa príliš rýchlo, môže vyústiť v chaos.⁸⁷ Je možné hovoriť aj o miere otvorenosti, resp. uzavretosti rodinných systémov. Otvorené rodinné systémy sú adaptabilnejšie, schopné prijímať nové skúsenosti a meniť vzorce správania, ktoré sa ukážu ako nevhodné a škodlivé⁸⁸.

⁸⁵ MATOUŠEK, O. et al. Metody a řízení sociální práce.

⁸⁶ TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy. SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

⁸⁷ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

⁸⁸ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou.

3 Systémové prístupy k rodine

Rodina, ako inštitúcia, je východiskovým faktorom pre pochopenie života spoločnosti. V rodine sa uskutočňujú vzťahy intímnej kooperácie, členovia rodiny tu navzájom vedú spoločný život, poznávajú a spolupracujú v najtesnejších osobných kontaktoch. Rodina v svojom priestore spája široké sociálne špecifické vplyvy, závislé na osobnosti rodičov a detí. Najdôležitejšie na týchto vplyvoch je miera v ktorej umožňuje kultúrna úroveň rodiny obidve skupiny zjednotiť.⁸⁹ Stretávame sa s podmienenosťou detského správania, ktorá je reakciou na postoj rodičov voči dieťaťu. Ak je tento postoj dostatočne demokratický, výsledkom je zabezpečenie individualizácie dieťaťa. Ak tento postoj nesie známky autoritatívnosti až despotizmu, zapríčiňuje deformácie v správaní dieťaťa. Výchova predstavuje dialekticko-protirečivý proces a preto sa stáva, že vytýčené výchovné ciele sa nepodarí v plnom rozsahu dosiahnuť. Aj tie najlepšie rady, poučenia nemusia vždy zabezpečovať úspech a dosiahnuť to, aby rodina bola spokojná. K tomu musí predovšetkým prispievať každý člen rodiny, matka, otec aj dieťa. Každý rodič sa chváli tým, že je rodič svojich detí, teda detí, ktoré budú predstavovať budúcnosť rodiny. Ale rozvoj rodiny, teda aj detí, je závislý najmä na spôsobe života, postojoch, vedomostiach a poznatkoch týkajúcich sa rozvoja rodinného systému. V rodinnom prostredí sa formujú aj charaktery členov rodiny, ich postoje k ostatným ľuďom, k práci či k spoločnosti. Rodina je prostredím, v ktorom dieťa trávi väčšinu svojho detského života. V tomto prostredí si vytvára hodnotovú orientáciu, udržiava kontakty s členmi rodiny, získava sa základné poznatky.⁹⁰ Dieťa sa socializuje a formuje si vzťahy k iným ľuďom. Preto sa rodina stáva priestorom, ktorému venuje pozornosť mnoho vedných disciplín.

Špecifickosť sociálnych systémov spočíva najmä v tom, že sa organizujú vo forme komplexnosti, pričom sa diferencuje systém a prostredie.⁹¹ Organizovanie prebieha výlučne prostredníctvom zmyslových hraníc. Zmyslové hranice priradujú prvky, z ktorých pozostáva rodinný systém a ktoré ho reprodukovujú v rodinnom systéme. Obdobne organizácia prvkov prebieha aj v systéme prostredia. Každý prvok sa z tohto pohľadu stretáva s priradujúcou, a tým i s hraničnou organizáciou.⁹²

⁸⁹ PREKOPOVÁ, J. Jak být dobrým rodičem. HINDE, R. A. Relationships: A Dialectical Perspective.

⁹⁰ PREVENDÁROVÁ, J. Rodinná terapia a poradenstvo.

⁹¹ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie a sociálna zmena.

⁹² MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny. HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. Sociálna práca a systémové teórie.

Rodina nie je len sumou všetkých aktuálnych interakcií, ale systémom vyššieho rádu, ktorý môže byť určený historicky podmienenou diferenciáciou systému a prostredia. Keďže systémy vznikajú využitím zvláštnej možnosti pre redukciiu komplexnosti vo svojom prostredí. Vznik rôznych subsystémov v rôznych rodinách môže byť identifikovaný len prostredníctvom analýzy historických podmienok, ktoré vytvorili možnosti pre redukciiu komplexnosti.⁹³ V nadväznosti na túto skutočnosť sa vytvorili aj rôzne systémové prístupy k skúmaniu rodiny ako systému. Medzi najčastejšie využívané systémové prístupy pri práci s rodinou zaradzujeme:

- **štrukturálny prístup** (Minuchin),⁹⁴
- **prístup zameraný na rodinné systémy** (Bowen).
- **strategický prístup** (Haley),
- **komunikačno – interakčný prístup k rodine** (škola z Palo Alto)
- **komunikačný prístup k rodine** (Watzlawick, Satirová, Baldwin)⁹⁵
- **systemický prístup k rodine** (Ludewig)⁹⁶.

Všetky uvedené prístupy na rodinu nazerajú ako na systém, ktorý si prostredníctvom spätnej väzby udržuje svoju rovnováhu. Rodinu, pomáhajúci profesionáli považujú za otvorený systém, na ktorý je možno pôsobiť aj podnetmi z vonkajšieho prostredia.

3.1 Štrukturálny prístup k rodine

Štrukturálny prístup vychádza z teoretického predpokladu, že celok i časti je možné vysvetliť v pojmoch vzťahu medzi jednotlivými časťami celku. Rodina je socializačná sústava jednotlivcov a funguje ako systém s tromi komponentmi:

1. rodinnou štruktúrou,
2. vlastným vývojom v čase,
3. spôsobmi, ktorými sa rodina snaží udržiavať rozvoj členov rodiny.⁹⁷

Ústredným pojmom tohto prístupu je štruktúra, ktorá predstavuje súbor hierarchicky usporiadaných pravidiel, podľa ktorých členovia rodiny vstupujú do vzájomných interakcií. Interakcie sa prejavujú v praktickej činnosti, ktorá vedie k uspokojovaniu základných potrieb

⁹³ LIDZ, V. Social System.

⁹⁴ MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

⁹⁵ WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

⁹⁶ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Základy klinickej teorie a praxe.

⁹⁷ MINUCHIN, S. a H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

členov rodiny a ich nárokov na okolie. Rozlišuje sa psychologická a sociálna štruktúra rodiny, pri ich vzájomnej spätosti a podmienenosti. K popisu dimenzií štruktúry slúžia pojmy, ktoré ju tvoria a to hranice, väzba a moc.⁹⁸

Štruktúrne zameraní pomáhajúci profesionáli vstupujú do rodinného systému alebo sa k nemu pripájajú s cieľom pochopiť neviditeľné pravidlá, ktorými sa riadi fungovanie rodiny. Ich činnosť je zameraná na zmapovanie vzťahov medzi členmi rodiny alebo medzi podmnožinami rodiny a na základe analýzy týchto vzťahov identifikujú tie vzťahy, ktoré sú v určitej miere dysfunkčné. Nefunkčné vzťahy v rodine postupne narušujú tak, aby sa stali funkčnými. To spôsobuje stabilizáciu rodiny a rozvoj zdravších vzťahových vzorcov.⁹⁹

V štruktúrnom prístupe sú rodinné pravidlá definované ako neviditeľná skupina funkčných požiadaviek, ktoré trvalo organizujú interakciu rodiny. Sú to dôležité pravidlá pre pomáhajúceho profesionála, ktoré štruktúrujú rodinu, zahŕňajú koalície, hranice a hierarchie výkonu medzi subsystémami. Rodina je funkčná alebo dysfunkčná na základe svojej schopnosti prispôbiť sa rôznym stresorom (materiálnym, idiosynkratickým, vývinovým, vývojovým...), ktoré často vychádzajú z jasnosti a primeranosti hraníc rodinného subsystému. Hranice sú charakterizované prierezom kontinua od zapojenia prostredníctvom plnej priepustnosti (difúzna), cez polopriepustnosť (polodifúzna) až po nepriepustnosť.¹⁰⁰

Subsystémy rodiny sú charakterizované aj hierarchiou moci.¹⁰¹ Zvyčajne s rodičovským subsystémom „na vrchole“ najmä vo vzťahu k potomstvu. V tomto modeli zdravé rodiny majú štruktúrované hranice medzi rodičmi a deťmi, ktoré sú jasné a polodifúzne. To rodičom umožňuje pracovať s určitým stupňom autority pri kontaktoch medzi rodičmi a deťmi a využívať metódy a ciele rodičovstva. Rodičia nie sú závislí na deťoch. Súrodenci nie sú na sebe závislí, čo umožňuje autonómnosť súrodencov a ich vzájomných vzťahov, ktoré tvoria socializáciu.¹⁰² Napriek tomu tieto vzťahy nie sú tak rigidné, rezervované alebo uvoľnené, aby ignorovali potreby detí, starostlivosť o nich a vnútro rodinné poradenstvo. V nefunkčných rodinách vznikajú zmiešané subsystémy (koalície), pre ktoré je typická nesprávna hierarchia moci.¹⁰³

⁹⁸ MINUCHIN, S. a H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

⁹⁹ OROSOVÁ, O., GAJDOŠOVÁ, B., BACÍKOVÁ-SLESKOVA, M., SALONA, F. a R. SEBENA. Health-related behaviour among adolescents and young adults.

¹⁰⁰ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese.

¹⁰¹ PETRO, M. Kríza súčasného manželstva a cesty jej prekonania.

¹⁰² ORAVCOVÁ, J. Sociálna psychológia.

¹⁰³ MINUCHIN, S. a H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

Rodina má vonkajšie hranice, ktoré ju oddeľujú od okolia ako samostatný systém a vnútorné hranice, ktoré oddeľujú tri rodinné subsystémy a to partnerský subsystém, rodičovský subsystém a súrodenecký subsystém. Vnútorné hranice umožňujú oddelenosť jednotlivých subsystémov a zabraňujú tomu, aby nedochádzalo k neprimeraným zásahom z iných subsystémov. Vo funkčnej rodine sú hranice jasne vymedzené a komunikačne priepustné.¹⁰⁴

Dysfunkčná rodina môže mať hranice extrémne uzavreté, strnulé, nedefinované či prepletené. Hranice s takouto charakteristikou nevytvárajú určitý poriadok pre primerané fungovanie rodiny. Vnútorné väzby vymedzujú spojenie alebo vytvorenie opozície jedného člena rodiny voči inému. K patologickým väzbám patrí stála koalícia.¹⁰⁵

Moc znamená mieru vplyvu jednotlivca na výsledok nejakej činnosti. Základným druhom patológie v rodine je nedostatok funkčnej moci v rámci rolí, ktoré člen rodiny v rodine zastáva.¹⁰⁶ Moc má viaceré dimenzie, ktoré jednotliví členovia rodiny majú a postupne získavajú v rôznom rozsahu. Aj rozsah jednotlivých dimenzií je u jednotlivých členov rodiny rozdielny.

Základným cieľom štrukturálneho prístupu k rodine je reštrukturalizácia rodinného systému prostredníctvom transakčných pravidiel. Využitie transakčných pravidiel umožňuje zmenu interakčnej reality rodinného systému, ktorý sa stáva flexibilnejším, s rozšírenou dostupnosťou alternatívnych spôsobov vzájomného kontaktu. Uvoľňuje sa rodinná pamäť a vytvára sa nová história rodiny založená na nových pravidlách a novom systémovom usporiadaní rodiny a vzťahov, ktoré v nej prebiehajú.¹⁰⁷

Okrem zmeny stereotypných pozícií a funkcií prostredníctvom reštrukturalizácie rodiny a rodinných vzťahov, umožňuje tento prístup systému mobilizovať svoje nevyužitú zdroje a zlepšiť schopnosť vyrovnat' sa so stresovými a konfliktnými situáciami. Môže to byť formou zúženia súboru pravidiel, ktoré ovplyvňujú vytváranie a pretrvávanie porúch správania jednotlivých členov rodiny, alebo ovplyvňujú správanie tých členov rodiny, ktorí predstavujú problém. Títo členovia rodiny strácajú podporu systému a stávajú sa zbytočnými z hľadiska dosahovania homeostázy. Keď rodina dosiahne sebestačnosť pri udržiavaní týchto zmien, bez nevyhnutnej podpory pomáhajúcich profesionálov, dochádza k ukončeniu práce s rodinou.¹⁰⁸

¹⁰⁴ ŽIAKOVÁ, E. a kol. Sociálna práca. Teoretické východiská a praktické kontexty.

¹⁰⁵ ORAVCOVÁ, J. Systémový prístup k rodine.

¹⁰⁶ LANGMEIER, J., K. BALCAR a J. ŠPITZ. Detská psychoterapie.

¹⁰⁷ CHÁVEZ VILLANUEVA, P. Rodina kolíska života a lásky.

¹⁰⁸ MINUCHIN, S. a H.C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

3.2 Prístup zameraný na rodinné systémy

Ústredným pojmom prístupu zameraného na rodinné systémy je pojem diferenciacie „Ja“, protikladom ktorého je fúzia, splývanie. Diferenciácia sa týka samotného člena rodiny, ale i vzťahu člena rodiny k primárnej rodine. V oblasti vonkajších vzťahov dochádza k odklonu členov rodiny od primárnej rodiny, aby mohli primerane fungovať vo svojej novovytvorenej rodine.¹⁰⁹ Diferenciácia ega prebieha v štyroch stupňoch. Prvý stupeň predstavuje **minimálne diferencované Ja**. V tomto stupni intelekt a city nie sú od diferencované, dominujú emócie, jednotlivec vynakladá množstvo energie na to, aby bol milovaný. Posledný štvrtý stupeň predstavuje **vysoko diferencované Ja**. V tomto stupni dominujú princípy a ciele. Jednotlivec je vnútorne riadený, je nezávislý na chvále či kritike zo strany rodiny či okolia.¹¹⁰

Každý, kto je súčasťou rodinného systému, je hlboko s týmto systémom prepojený silnými emocionálnymi väzbami. Akékoľvek problémy, alebo trápenie jedného člena rodiny sa prenáša aj na iných členov rodiny, a to dokonca aj v tom prípade, ak o svojom probléme či trápení nikomu z rodiny nepovie. Ostatní to vycítia, či už na vedomej alebo nevedomej úrovni. Každý človek vedome alebo nevedome v sebe udržuje predstavu rodiny, z ktorej pochádza. Táto vnútorná predstava vo veľkej miere predurčuje úspešnosť vo vzťahoch, obdobných rodinným vzťahom, ako i v osobnom živote.¹¹¹

Ak sa členovia rodiny ohraničujú voči primárnej rodine len minimálne, budí to pocit emocionálnej jednoty. V tomto prípade je možné hovoriť o nediferencovanom poli rodinného Ja. Prejavy vzájomnej zhody, silná vnútorná kohézia či nízka miera snahy o osamotenie sa sú príznakom nediferencovaného poľa rodinného Ja.

Obnovenie alebo udržiavanie komplementarity medzi očakávaniami členov rodiny a očakávaniami rodinného prostredia je jednou z úloh pri tomto prístupe.¹¹²

Každá životná situácia má svoju štruktúru a vyvíja sa v kontexte životného cyklu rodiny a jej členov. Zdôrazňuje sa dôležitosť poznania psycho-sociálnych súvislostí životného cyklu.¹¹³ To umožňuje včasné reflektovanie špecifických okolností konkrétnych aspektov životnej situácie v ktorej sa rodina nachádza.¹¹⁴ Psychosociálna schéma životného cyklu

¹⁰⁹ KRATOCHVÍL, S. Manželská terapie. LIDZ, V. Social System.

¹¹⁰ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

¹¹¹ PRZEWOŹNIAK L. Wybrane zagadnienia socjologii i promocji zdrowia rodziny.

¹¹² PREVENDÁROVÁ, J. Rodinná terapia a poradenstvo.

¹¹³ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

¹¹⁴ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

ponúka prepojenie etáp vo vývoji rodiny, ktorá je založená na teórií rolí a teórii vývinových úloh.¹¹⁵

Prístup ponúka zameranie na objavenie a uvoľnenie nepriaznivo pôsobiacich skrytých väzieb v rodinných a partnerských systémoch. Vychádza z predpokladu, že mnohé problémy členov rodiny pramenia z minulosti, a to možno aj niekoľko generácií dozadu. Prístup sa zaoberá najmä tým, čo narušuje rovnováhu rodinných vzťahov.¹¹⁶ Identifikácia dysfunkčných vzťahov následne umožňuje urobiť aktívne kroky k ich harmonizácii.

Posúdenie životnej situácie je zamerané na všetky rodinné systémy, ktorých súčasťou sú sociálno-ekologické niky. Posudzuje sa tak **mikrosociálny systém** (rodina, blízke osoby v živote členov rodiny), ako aj **mezosociálny systém** (školské zariadenia, rovesníci, vzťahy v susedstve) a **makrosociálny systém** (komunita, spoločnosť, sociálne inštitúcie). Rodina tvorí základnú, východiskovú časť mikroprostredia členov rodiny.¹¹⁷

3.3 Strategický prístup k rodine

Strategický prístup štruktúruje prácu s rodinou na rad postupných krokov zameraných na zmenu od jedného typu organizácie k druhému typu.¹¹⁸ Postupuje sa dovedy, kým sa nedosiahne optimálna organizácia rodiny. Prístup predpokladá odpor a obranu zo strany členov rodiny k zmenám, ktoré narušujú existujúcu patologickú rovnováhu v rodine. Preto sa pri tomto prístupe používajú rôzne manipulatívne a strategické postupy,¹¹⁹ ktoré majú predpokladaný odpor členov rodiny znemožniť. Môže ísť o paradoxné príkazy, ktorými sa predpisujú symptómy alebo odporúčania na zvýšenie intenzity či frekvencie problematickeho správania.¹²⁰ Môže ísť o neústupnosť pri požiadavkách iného člena rodiny, hádky a iné nežiadúce správanie. Strategický prístup, definuje prácu s rodinou, ako množstvo malých postupných krokov na ceste od abnormálneho typu organizácie rodiny k inému, pozitívnejšiemu typu organizácie rodiny, až do stavu, pokiaľ sa nedosiahne normálnejšia organizácia rodiny s nízkou mierou dysfunkčných vzťahov. Pre strategicky zameraného pomáhajúceho profesionála sú základom dve otázky.

1. Ako problémové správanie pomáha rodine udržovať rovnováhu alebo prekonať krízu?

¹¹⁵ BARKER, R. L. The Social Work Dictionary.

¹¹⁶ KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny.

¹¹⁷ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

¹¹⁸ KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. Psychológia rodiny.

¹¹⁹ ZAKOŮŘILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

¹²⁰ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

2. Ako môže byť problémové správanie nahradené efektívnejším riešením?¹²¹

Cieľom postupu pomáhajúceho profesionála je odstránenie alebo úprava patologického správania, ktorého riešenie je definované ako problém. Strategický prístup využíva množstvo úloh a techník, z ktorých najznámejšie sú zmena rámca a paradoxná intervencia. Zmena rámca je technika, pri ktorej sa vnútorný model sveta v rodine zmení tak, že problematiku správania sa posunie do iného rámca. Teda do inej skupiny pravidiel a hodnotiacich kritérií. Paradoxná intervencia vyžaduje, aby problém bol jasne definovaný, a zmena musí byť cieľom pomáhajúceho vzťahu.¹²² Pomáhajúci profesionál vypracuje plán, v ktorom je spochybnená perspektíva, v ktorej je problém zo začiatku vnímaný.¹²³ Na základe plánu dáva pomáhajúci profesionál členom rodiny paradoxné inštrukcie. Medzi takéto inštrukcie možno zaradiť pokyny rodine, aby v symptomatickom správaní pokračovala. Strategický postup kladie veľké nároky na tvorivosť pomáhajúceho profesionála.

3.4 Komunikačno – interakčný prístup k rodine školy z Palo Alto

Komunikačno-interakčný prístup chápe súčasnú rodinu ako celok prepojený vzájomnými interakciami. Zameriava sa nielen na rodinu, ale aj na jej interakcie s okolím. Pri interakcii rozlišuje tri druhy vzťahov ľudskej komunikácie a to vzťah komplementárny, symetrický a metakomplementárny.¹²⁴ Zároveň rozlišuje analógovú a digitálnu komunikáciu.

Prístup sa zameriava sa aj na rodinnú somatiku, na pozorovanie a analýzu vzájomných vzťahov medzi rodinnými procesmi a individuálnymi telesnými reakciami. Skúma choroby členov rodiny, pri vzniku ktorých sa podieľajú psycho-sociálne vplyvy rodinného spolužitia. Využíva sa homeopatický koncept rodinných systémov. V súčasnosti sa uvažuje o správnosti tohto pojmu pre uplatnenie v rodinných systémoch.¹²⁵

Tento prístup prináša krátku intervenciu, ktorá je uplatňovaná v rodinnom prostredí. Názov krátka intervencia nie je odvodený iba z dĺžky procesu intervencie, ale aj zo zamerania na problémy. Vytváranie problémov a ich udržiavanie v rodinnom systéme sú súčasťou procesov v začarovanom kruhu, v ktorom je problém udržiavaný. Úlohou zmeny týchto procesov, najmä prostredníctvom zmeny správania členov rodiny, je prerušiť začarovaný kruh a podnietiť členov rodiny k aktívnemu riešeniu problému. Ďalším prístupom v krátkej

¹²¹ TRELAŮN, B. Prekonávanie konfliktov v rodine.

¹²² NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

¹²³ VYBÍRAL, Z. Psychologie mezilidské komunikace.

¹²⁴ WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

¹²⁵ GJURIČOVÁ, Š. a J. KUBIČKA. Rodinná terapie. KRATOCHVÍL, S. Manželská terapie.

intervencii je intervencia zameraná na riešenia. Pomáhajúci profesionál prispôsobuje svoje intervencie možnostiam rodiny a jej prostredia. Sústreďuje sa na riešenie sťažností a problémov, s ktorými prichádzajú členovia rodiny. Cielená zmena, ktorá môže ovplyvniť konkrétny problém, môže mať významný vplyv aj na iné oblasti života členov rodiny a plnenie jednotlivých funkcií v rodine ako celku.¹²⁶ Hlavný dôraz sa vždy kladie na pomoc členom rodiny so zameraním na ich súčasné špecifické problémy. Intervencia je úspešne ukončená, keď je problém, ktorý ovplyvňuje rodinu uspokojivo vyriešený. Typickým overovacím nástrojom intervencie sú škálovacie otázky, pri ktorých sa obvykle používa desaťstupňová škála, na ktorej sa vyznačuje pokrok alebo zmena. Ďalšou využívanou technikou je „otázka deň po zázraku“. Čo by sa stalo, keby problém zajtra zázrakom zmizol? Podľa čoho by ste to zistili?¹²⁷ Radikálnosť zmeny nie je daná dĺžkou práce s rodinou, ale rýchlym objavením účinného postupu, ktorým sa ovplyvňuje problém v rodinnom systéme. Pomáhajúci profesionál hľadá spôsob ako zmenu vyvolať čo najrýchlejšie a čo najkomplexnejšie. Zmena nemôže byť len krátkodobá. Musí pretrvať aj po skončení intervencie. Už samotné očakávanie krátkeho trvania prístupu vytvára tlak na rodinu, aby zmenu preniesli čo najrýchlejšie do rodinných vzťahov a celého rodinného systému. Dlhšie trvanie by skôr viedlo k tomu, že by si rodina zvykla na pomáhajúceho profesionála i existujúci problém.¹²⁸

3.5 Komunikačný prístup k rodine

Kultúrne modely komunikácie definujú komunikáciu ako konštruovanie spoločného alebo spoločne využívaného priestoru významov, v ktorom sa členovia danej kultúry pohybujú.¹²⁹ Kladie sa dôraz na skutočnosť, že ľudia spoločne využívajú svet spoločných významov, ktoré prijímajú ako samozrejmosť dávno pred tým, ako k formulácii nejakého oznámenia, resp. správy dôjde. Komunikačný prístup k rodine poukazuje na nesprávne rigidné vzorce v komunikácii v rodine, ktoré označuje ako:

- komunikáciu obviňujúcu,
- komunikáciu uzmierujúcu za každú cenu,
- komunikáciu chladne racionálnu,

¹²⁶ JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systému. Vývoj v Milánskych systemických terapiách.

¹²⁷ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

¹²⁸ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

¹²⁹ HRONCOVÁ, J. Prirodzené prostredia výchovy.

- komunikáciu nevecnú,
- komunikáciu rušivú.¹³⁰

Komunikačný prístup vedie členov rodiny k rozpoznaní týchto chybných vzorcov v rodinnej komunikácii a k ich nahradeniu komunikáciou otvorenou, ktorá je charakteristická vyjadrovaním skutočných pocitov a rešpektovaním pocitov druhého. Prístup využíva neverbálne prostriedky ako pohľad do očí, dotyky či pohyby rúk a tela ale aj techniky nastavovania členov rodiny do sôch a súsoší, Zvýrazňuje prejavenie potreby lásky i vyjadrenia lásky, úprimnosti a záujmu od ďalších členov rodiny.¹³¹

Členovia rodiny by mali ovládať umenie komunikácie a udržiavať primerané komunikačné vzťahy. Zdravá komunikácia je jedným z predpokladov úspešnosti pri riešení rôznych problémov v rodinných vzťahoch. Základným predpokladom úspešnej komunikácie je umenie počúvať. Možno vymedziť prekážky, ktoré bránia v rodinnej komunikácii:

- množstvo záväzkov týkajúcich sa práce, životného štýlu, spôsobu života vystavuje členov rodiny neustálemu stresu,
- obmedzené vzťahy so širšou rodinou a susedmi, ktoré sa v minulosti starostlivo udržiavali,
- rozdiely v temperamente a individuálnych zvláštnostiach, ktoré rodičia alebo deti nie vždy chápu,
- profesionálne nároky a nadmerné zaujatie vlastnými záležitosťami často oslabujú záujem o kontakty s inými,
- posmešky, kritickosť a ponižujúce poznámky namierené na deti v prítomnosti iných značne poškodzujú slobodu prejavu dieťaťa,
- predsudky voči jednému členovi rodiny, môžu viesť k jeho posudzovaniu bez toho, aby bol vypočutý,
- siahanie po rýchlych riešeniach bez nevyhnutnej trpezlivosti alebo múdrosti pri hľadaní najlepšieho riešenia,
- prehnané sebazdôrazňovanie v protiklade s nápomocným a altruistickým prístupom,
- tvrdohlavosť v postojoch, ktoré sťažuje dosiahnutie kompromisu,

¹³⁰ WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

¹³¹ SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. Terapie rodiny krok za krokom.

- paternalistický alebo diktátorský prístup jedného člena rodiny k inému členovi rodiny.¹³²

Kvalita vzájomnej komunikácie v rodine závisí od jednotlivých členov rodiny. Spôsob a úroveň komunikácie v rodine je podmienený faktormi ako sociokultúrna úroveň rodiny a štýl komunikácie utvárajúci atmosféru v rodine.¹³³ Každý člen rodiny prispieva svojim spôsobom k úrovni komunikácie či už vedome alebo nevedome.

3.6 Systemický prístup k rodine

Zatiaľ čo sa systémový prístup zaoberá rodinou ako systémom, v ktorom existuje problém a pomáhajúci profesionál v pozícii experta pozoruje a ovplyvňuje rodinný systém, predmetom systemického prístupu je problémom **vytváraný systém**.¹³⁴ Teda systém, do ktorého patrí a aktívne prispieva každý, koho sa problém nejakým spôsobom týka, kto sa zaoberá jeho riešením, kto o ňom hovorí. Súčasťou problémom determinovaného systému sa stáva i pomáhajúci profesionál, ktorý už nie je iba zúčastneným pozorovateľom, ale v pozícii aktívneho účastníka, ktorý v problémovom systéme uskutočňuje vlastné pozorovanie.¹³⁵

Základné tézy systemického myslenia.

1. Všetko povedané je povedané pozorovateľom.
2. Pozorovateľ je hovoriaca živá bytosť.
3. Všetko povedané je vytvorené hovorením.
4. Reality sú argumentami v konverzovaní.
5. Systémy sú komplexné jednotky vytvorené hovorením.
6. Systemicky myslieť znamená sústrediť sa na systém.¹³⁶

Realita je v dôsledku týchto tvrdení iba „realitou v úvodzovkách“. Je to len argument v rozhovore. Všetko je vytvorené komunikáciou a pozorovateľmi, ktorí nemajú žiadny nástroj k presnému zobrazeniu vonkajších pomerov a nemôžu teda prekročiť oblasť toho, čo hovoria. Každé zdôvodňovanie môže viesť iba k súhlasu pozorovateľov, ale nie k poznaniu nejakého nezávislého bytia.¹³⁷

¹³² ŠATANEK, J. Komunikácia v rodine. KŘIVOHLAVÝ, J. Konflikty mezi lidmi.

¹³³ KOLAŘÍK, M. Interakční psychologický výcvik.

¹³⁴ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce. ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTĚSOVÁ a J. ŠIMKO. Teorie sociální práce a vybrané klientske skupiny.

¹³⁵ ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. LEVICKÁ, J. Teoretické aspekty sociální práce.

¹³⁶ LUDEWIG, K. Systemická terapie. Základy klinické teorie a praxe.

¹³⁷ YALOM, I. D. a M. LESZCZ. Teorie a praxe skupinové psychoterapie.

Vývoj systemického prístupu smeroval od radikálneho konštruktivismu k sociálnemu konštruktivismu. Ten prirovnáva osudy členov rodiny k príbehom či textom, ktoré sú rozprávané a na ich postupne sa meniacej sa podobe pracuje ako autor príbehu, tak poslucháč alebo čitateľ. Člen rodiny vytvára a rozpráva svoj príbeh zložený zo sledu udalostí, ktoré sa odohrávajú v jeho životnom čase a čase rodiny ako celku. Svojim rozprávaním prideľuje jednotlivým udalostiam a vzťahom určitý význam. Vychádza sa z chápania súvislostí čo vedie k presvedčeniu o príčinách a následkoch. Rozprávanie príbehu a významy s ním zdieľajú členovia spoločenstva ako je rodina či blízke sociálne prostredie a vytvárajú tak spoločnú sociálnu realitu. Príbeh sa každým novým rozprávaním či prerozprávaním mení.¹³⁸ Pri práci s rodinou, pomáhajúci profesionál také pozmeňovanie príbehu podporuje.

Naratívny prístup je spoločnou prácou pomáhajúceho profesionála a členov rodiny na príbehoch, ktoré obsahujú problémy, choroby a nedostatky niektorého z členov rodiny, rozvody, katastrofické očakávania a rôzne presvedčenia.¹³⁹ Tento prístup je v podstate rozhovorom, pri ktorom sa prerozprávaním príbehu postupne dosahuje dekonštrukcia pôvodných významov jednotlivých udalostí alebo dekonštrukcia zakotvených a zdanlivo nezvratných presvedčení. Zároveň s tým prebieha hľadanie nových súvislostí a nových významov, ktoré umožňujú prekonanie problémov a rekonštrukciu problémom definovaného systému.¹⁴⁰

¹³⁸ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce. LUDEWIG, K. Systemická terapie. Základy klinické teorie a praxe.

¹³⁹ VASKA, L. Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov.

¹⁴⁰ ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny.

4 Formy párového spolužitia

Partnerský vzťah je vzťahom medzi dvoma osobami s existenciou určitých špecifických a emocionálnych väzieb, kde sa v priebehu času pridružujú záväzky a zodpovednosť. Viaceré vedné disciplíny sa zaoberajú rodinou, rozmanitými formami partnerského a rodinného spolužitia, a ich vzájomného vplyvu na partnerov, rodinu a dieťa.¹⁴¹ Manželstvo je inštitucionalizovaná a historicky najtradičnejšia forma partnerského vzťahu. Avšak narastajúci výskyt kohabitácií u mladej generácie a ich uprednostňovanie pred priamym vstupom do manželstva je aktuálnou, rezonujúcou témou zasadenou do širšieho rámca zmien demografického, rodinného a partnerského správania.¹⁴² Taktiež sa v súčasnosti začína otvorene hovoriť aj o homosexuálnych partnerstvách ako o forme partnerského a intímneho života.

4.1 Manželstvo

Manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý vzniká na základe ich dobrovoľného a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo po splnení podmienok ustanovených zákonom.¹⁴³ Manželstvo je jedinou aktuálnou formou inštitucionalizácie partnerského vzťahu, ktorý je zároveň sociálnym potvrdením kvality tohto vzťahu a jeho výlučnosti. Manželstvo vymedzuje do troch rôznych úrovní – sociálnej, psychologickkej a fyzickej

- **sociálne vymedzenie** chápe manželstvo ako malú sociálnu skupinu, ktorá spája dve cudzie rodiny, výsledkom čoho je novovzniknutý príbuzenský vzťah.
- **psychologické vymedzenie** vychádza z toho, že obaja manželia si uvedomujú, že uzavretím manželstva na seba preberajú nové životné roly a vyberajú si istý životný štýl. Pre takýto vzťah je význačný určitý spôsob komunikácie, určité normy, hodnoty a stratégie riešenia konfliktov.
- **fyzické vymedzenie** má manželstvo vymedzený určitý priestor a čas. Partneri zdieľajú spoločný priestor domova a bližšie neurčený časový úsek života.¹⁴⁴

¹⁴¹ PAVLUVČÍKOVÁ, E. Psychologické aspekty partnerstva; ROVENSKÁ, D. a L. LOVAŠ. Identifikácia stratégií zvládania nespravodlivosti v partnerskom vzťahu; ROVENSKÁ, D. a S. KOZMOVÁ. Senzitivita voči nespravodlivosti vo vzťahu k odpusteniu v partnerských vzťahoch.

¹⁴² TYDLITÁTOVÁ, G. Voľba nezobášaného spolužitia v podmienkach sociálneho a situačného tlaku.

¹⁴³ Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine v platnom znení

¹⁴⁴ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

Z pohľadu Katolíckej cirkvi je manželstvo zmluva, ktorou muž a žena vytvárajú medzi sebou celoživotné spoločenstvo, zamerané svojou prirodzenou povahou na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí.¹⁴⁵

Manželstvo je neodmysliteľne spojené s rodinou. Je to špecifická inštitúcia, ako z hľadiska jej vývinu, tak aj kvalitatívneho určenia. V zásade je potrebné odlišiť manželstvo a rodinu, pretože tieto dve inštitúcie sa pri interpretáciách často zamieňajú alebo stotožňujú. Rodina je sociálna skupina zložená z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými, alebo adoptívnymi zväzkami.¹⁴⁶

Možno povedať, že rozšírením jednotlivca je manželstvo, rozšírením manželstva je rodina, rozšírením rodiny je spoločnosť. Rodina a spoločnosť sú spojené a navzájom prepojené inštitúcie. Je medzi nimi priama obojsmerná súvislosť. Situácia v rodinách má dopad na situáciu v spoločnosti a stav spoločnosti má dopad na stav rodín.¹⁴⁷ Manželstvo ako zväzok jedného muža a jednej ženy je najideálnejším východiskom pre základnú bunku spoločnosti. Rodina založená manželstvom je najlepším miestom pre praktizovanie a spoznávanie lásky či už rodičovskej, manželskej, súrodeneckej alebo detskej. Manželstvo zohráva nenahraditeľnú úlohu v procese vytvárania a udržiavania zdravej rodiny, ktorá je nevyhnutnou podmienkou pre zdravý vývin a rozvoj členov rodiny v rodinnom systéme a tým aj pre existenciu zdravej spoločnosti.¹⁴⁸

Rodina založená manželstvom muža a ženy je zmyslom existencie a najvhodnejším prostredím harmonického rozvoja jednotlivca a spoločnosti. V súčasnosti sa nemanželské spolužitie alebo slobodné rodičovstvo považuje za rovnocennú, ak nie preferovanejšiu alternatívu spôsobu párového spolužitia. Ale odborné výskumy potvrdzujú nenahraditeľný význam manželstva pre jednotlivca, rodinu a spoločnosť.¹⁴⁹ Manželstvo je dôležitým spoločenským dobrom spojeným s neskutočne širokým spektrom prospešných dôsledkov pre deti, manželov, rodinu a spoločnosť. Prínosy manželstva je možné rozdeliť do ôsmich oblastí.

1. Manželstvo zvyšuje pravdepodobnosť, že **rodičia si vytvoria lepší vzťah so svojimi deťmi**. Slobodné matky mávajú viac konfliktov so svojimi deťmi a menej času na výchovu detí, než matky žijúce v manželstve. Deti z manželstiev v dospelosti mávajú bližšie k svojim rodičom ako v prípade detí rozvedených rodičov. Pričom vzťah k

¹⁴⁵ Katechizmus Katolíckej Cirkvi.

¹⁴⁶ SOPÓCI, J. Základy sociológie. ŠATANEK, J. Komunikácia v rodine.

¹⁴⁷ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

¹⁴⁸ NOVÁK, T. Jak předejít krizi v manželství.

¹⁴⁹ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

otcovi je často oveľa slabší, ako vzťah k matke. Deti slobodných matiek alebo rozvedených, sa stretávajú s otcom oveľa menej a ich vzťah je menej intenzívny, ako je to u detí s rodičmi žijúcimi v manželstve. Rozvod má na vzťah medzi deťmi a otcom negatívnejší dopad, ako keď rodičia žijú z ich pohľadu v nešťastnom manželstve.¹⁵⁰

2. **Mimomanželské spolužitie nie je rovnocenným ekvivalentom manželstva.** Deti rodičov žijúcich v mimomanželskom spolužití sa nachádzajú v podobnej situácii, ako deti žijúce s jedným rodičom. Partneri v mimomanželskom spolužití majú obvykle nižší príjem a nižšiu úroveň vzdelania, než manželskí partneri. Mávajú viac konfliktov, viac prejavov násillia, menšiu úroveň spokojnosti a vzájomnej oddanosti, než manželskí partneri. Partneri v mimomanželskom spolužití sú menej oddaní myšlienke dlhotrvajúceho vzťahu, majú menej kvalitný vzťah a vyššiu pravdepodobnosť rozchodu, než manželskí partneri.¹⁵¹
3. **Vyrastanie detí, rodičov žijúcich v manželskom vzťahu, zvyšuje pravdepodobnosť, že tieto deti v dospelosti budú tiež žiť v manželskom zväzku.** Deti rodičov, ktorí sa rozviedli alebo sa nezosobášili, majú vyššiu pravdepodobnosť toho, že budú žiť v mimomanželskom zväzku a budú mať menej uspokojivý partnerský vzťah, alebo eventuálne vyššiu pravdepodobnosť rozvodu.¹⁵² Dievčatá, rodičov žijúcich v mimomanželskom vzťahu, majú vyššiu pravdepodobnosť skončiť ako mladé slobodné matky, než dievčatá vyrastajúce u rodičov žijúcich v manželstve. Rozvod rodičov približne zdvojnásobuje pravdepodobnosť toho, že sa deti v dospelosti rozvedú. Pravdepodobnosť rozvodu sa zvyšuje vtedy, ak rozvod rodičov nastal z dôvodu konfliktného vzťahu.¹⁵³
4. **Rozvod a slobodné rodičovstvo zvyšujú chudobu ako pre deti, tak i pre matky.** Zvyšovanie miery chudoby prostredia rodiny, v ktorej žijú deti, je evidentné najmä u detí s jedným rodičom. V prípade detí, ktorých rodičia žijú v mimomanželskom zväzku, deti častejšie zažívajú väčšiu a dlhšie trvajúcu chudobu. Väčšina detí žijúcich s jedným rodičom alebo s nezosobášenými rodičmi, sa ocitá na kratšie obdobie pod hranicou chudoby. V prípade žien po rozvode alebo v prípade slobodných matiek pätina až tretina z nich končí v chudobe.¹⁵⁴

¹⁵⁰ SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. VLČKOVÁ-MEJVALOVÁ, J. ed. Komunikace řečí, komunikace lidí.

¹⁵¹ SMITH, H. Děti a rozvod. ŘEZÁČ, J. Sociální psychologie.

¹⁵² LENCZOVÁ, T. ed. Zdravá rodina – základ demokratického štátu v Európe.

¹⁵³ PLZÁK, M. Manželský svár. STUHLÍKOVÁ, I. Úvod do psychologie emocí.

¹⁵⁴ NOVÁK, T. Jak předejít krizi v manželství.

5. **Manželia sú zvyčajne schopní zabezpečiť viac prostriedkov**, než slobodný rodič alebo partneri v mimomanželskom spolužití. Ekonomická výhoda manželských párov je daná nielen dvomi zdrojmi príjmov. Spoločné spravovanie a investovanie prostriedkov je podobné výhodám z obchodného prostredia. Manželstvom sa otvára viac možností, ekonomických výhod a tým aj vyššia možnosť naplnenia požiadaviek jednotlivých členov rodiny. Okrem toho rodičia manželov zvyčajne podporujú svoje deti viac, než rodičia partnerov žijúcich v mimomanželskom spolužití. Slobodné matky v nízkej miere nedostanú podporu od rodičov zo strany otca dieťaťa.¹⁵⁵
6. **Ženatí muži zvyčajne zarábajú viac, než slobodní muži s podobným vzdelaním a zamestnaním.** Zvyčajne je to spôsobené tým, že ženatí muži majú vyššiu pracovnú motiváciu, nižšiu mieru striedania zamestnania, zdravší a vyrovnanejší životný štýl (spánkový režim, strava, menšia alebo žiadna konzumácia alkoholu, cigariet). Podpora manželiek a zodpovednosť za rodinu je tiež významným faktorom.¹⁵⁶
7. **Nezosobášení rodičia alebo rozvod, zvyšuje u detí pravdepodobnosť slabších výsledkov v škole.** Deti rozvedených alebo nezosobášených rodičov mávajú horšie výsledky na školách a vyššiu pravdepodobnosť neukončenia strednej školy. Deti rozvedených rodičov dosahujú nižšie vzdelanie než deti, ktorým zomrel otec. Deťom, ktorých rozvedení rodičia sa zosobášia s niekým iným, sa darí podobne, ako deťom slobodných matiek.¹⁵⁷
8. **Rozvod znižuje u detí pravdepodobnosť získania vysokoškolského vzdelania a lepšieho uplatnenia sa.** Aj keď väčšina detí rozvedených rodičov ukončí strednú školu a nájde si zamestnanie, zvyčajne mávajú nižšie pracovné postavenie, nižší príjem, vyššiu mieru nezamestnanosti a ekonomických ťažkostí. Majú menšiu pravdepodobnosť štúdia na vysokej škole a absolvovania vysokoškolského štúdia.¹⁵⁸

Rodina, ako základný socializačný činiteľ, plní dôležitú úlohu v kognitívnom, emocionálnom i morálnom vývine jednotlivca. Rodinné prostredie zahŕňa ľudí, s ktorými jednotlivec vyrastal od svojho detstva (rodičia, súrodenci a ďalšie osoby) v spoločnej domácnosti, vzťahy v rodine, atmosféru rodinného života, výchovný štýl rodičov, priestor pre jeho osobnostný rast ako aj systém rodinného fungovania. V optimálnom rodinnom prostredí

¹⁵⁵ LEWIS, C. S. Velký rozvod. SATIROVÁ, V. Společná terapie rodiny.

¹⁵⁶ ONDREJKOVIČ, P. et. al. Sociálna patológia.

¹⁵⁷ GARDNER, R. Rozvod – a čo ďalej?

¹⁵⁸ ČERNÁ, M. Rozvod, otcové a deti. TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy.

sa utvárajú pevné citové väzby medzi členmi rodiny, navzájom sa podporujú, pomáhajú si a neobmedzujú osobnú slobodu jej jednotlivých členov.¹⁵⁹ Naopak, v disharmonickom rodinnom prostredí dochádza k narúšaniu optimálneho vývinu detí aj ostatných členov. Dieťa, ktoré vyrastá v disharmonickej rodine, nemá možnosť naučiť sa pozitívnym modelom rodinného správania, teda takéto rodinné prostredie negatívne ovplyvňuje proces emocionálneho a sociálneho dozrievania a vytvára v dieťati negatívne asociácie spojené s rodinou.¹⁶⁰ Každá spoločnosť formuluje určité pravidlá, princípy kto sa môže s kým zosobášiť. V podstate existujú dve základné a všeobecné pravidlá výberu manželského partnera

1. **Pravidlo exogamie** - určuje okruh ľudí neprípustných ako manželských partnerov. Najznámejším zákazom z tohoto pravidla je zákaz incestu. Iným zákazom vyplývajúcim z tohto pravidla je zákaz uzatvoriť manželstvo s príslušníkom iného náboženstva, inej kasty a pod.,
2. **Pravidlo endogamie** – určuje okruh ľudí, s ktorými sa uzavrieť manželstvo, odporúča a podporuje. Toto pravidlo sa uplatňuje najmä vo veľkých, početných spoločnostiach. Toto pravidlo má oveľa viac podôb a presadzuje sa komplikovanejšie ako pravidlo exogamie.¹⁶¹

V najširšom vymedzení môže byť rodina definovaná ako inštitucionálne zaistenie ľudskej reprodukcie, legitímne v danej spoločnosti, teda spoločnosťou uznávaný spôsob, ako mať a vychovávať detí. Človek dlho dozrieva fyzicky i mentálne. K úspešnému prežitiu, sa musí zaradiť do hierarchizovanej a pomerne komplikovanej spleti väzieb veľkej society. Potrebuje inštitucionálne pokryť nielen fyzickú reprodukciu, ale i reprodukciu sociálnej spôsobilosti. Ľudská rodina, ako sociálna inštitúcia, musí preto obsahovať aj istý prvok trvalosti.¹⁶²

Procesy spoločenských zmien koncom 20 storočia neobišli ani manželstvo. V tzv. predmodernej spoločnosti bol život človeka v spoločnosti poznačený množstvom tradičných lokálnych, familiárnych, stavovských a náboženských väzieb. Spoločenské zmeny mali za následok okrem iného nástup nebývanej individualizácie, čo do rozsahu i dynamiky. Proces individualizácie sa dotkol aj rodiny, v ktorej zmenil predovšetkým postavenie a rolu ženy.¹⁶³

¹⁵⁹ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

¹⁶⁰ RUTTMAROVÁ, G. Postoje adolescentov na Slovensku k manželskému a nemanželskému spolužitiu.

¹⁶¹ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

¹⁶² MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny.

¹⁶³ BOSÁ, M. a K. MINAROVÍČOVÁ. Rodovo citlivá výchova.

Zmena spoločenskej roly ženy v spoločnosti i rodine významne postihla štruktúru rodinných vzťahov, stabilitu tradičných manželských vzťahov, v ktorých sa žena postupne vymanila zo závislosti od príjmov manžela a získala možnosť nadobudnutia alternatívnych istôt. Manželstvo a rodina už nevystupovali ako jediná alternatíva v biografii ženy. Emancipačné hnutie prispelo a ešte stále prispieva k zrušeniu mnohých predsudkov, ktoré veľmi hlboko ovplyvnili civilizované spoločnosti. Mnohé ženy dnes otvorene priznávajú, že majú vzdelanie a chcú byť niečím viac ako „iba“ rodičkami a vychovávateľkami detí. To všetko im umožňuje nezávislú existenciu. Stručne povedané, dnes si môže viac žien dovoliť rozviesť sa a viac sa ich aj rozvádza.¹⁶⁴

Napriek silnému vplyvu tradícií dochádza aj na Slovensku k zmenám v demografickom správaní obyvateľstva. Tieto zmeny predstavujú určité dlhodobé trendy, ktoré sa v posledných 20 až 30 rokoch vyznačujú určitou akceleráciou. Azda najviac týchto zmien sa prejavuje v rodinnom správaní, v procesoch, ktoré priamo alebo nepriamo súvisia s formovaním alebo rozpadom rodiny a s jej funkciou v reprodukčných procesoch. Spoločným znakom správania obyvateľstva v období druhého demografického prechodu je individualizmus a osobná sloboda, ktoré sa veľmi silne dotýkajú práve rodinného správania.¹⁶⁵ Zmeny rodinného správania najčastejšie súvisia s týmito faktormi:

- zvýšenie vzdelanostnej úrovne a zamestnanosti žien,
- vyššia ekonomická a spoločenská nezávislosť žien,
- rast priemerného sobášneho veku a s tým súvisiaci pokles miery sobášnosti,
- pokles veľkosti domácnosti a rast počtu domácnosti s jedným členom (single),
- zvyšovanie rozvodovosti,
- rastúci trend zvyšujúceho sa počtu neúplných rodín,
- znižovanie podielu slobodných a nárast podielu rozvedených, vstupujúcich do manželstva,
- nárast počtu kohabitácií,
- rast mimomanželskej pôrodnosti,
- zavádzanie účinnej hormonálnej antikoncepcie a s ňou súvisiaca sexuálna voľnosť (sexuálna revolúcia).¹⁶⁶

¹⁶⁴ ONDREJKOVIČ, P. et. al. Sociálna patológia. FISCHER, S. a J. ŠKODA. Sociální patologie.

¹⁶⁵ GURÁŇ, P., J. FILADELFIOVÁ a A. RITOMSKÝ. Tradičné verzus moderné: zmeny a život súčasných rodín. SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

¹⁶⁶ MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny.

Ideovú bázu pre explanáciu zmien rodinného správania môže poskytnúť teória civilizačných vln. Všeobecné princípy tejto teórie s dôrazom na tie oblasti, ktoré sa dotýkajú problematiky rodiny sú použiteľné na súčasný stav v tejto oblasti. Niektoré z týchto princípov výrazne súvisia s vývojom rodinného správania obyvateľstva na Slovensku.¹⁶⁷

V súčasnosti možno hovoriť o zmene samotnej podstaty rodiny. Rodinná štruktúra sa modifikuje a vznikajú nové formy a podoby rodiny, resp. nové formy spolužitia, ktoré rodinu nahrádzajú. Ide najmä o tieto formy spolunažívania, ktoré nahrádzajú klasickú rodinu.

4.2 Voľné spolužitie – Kohabitácia

Všeobecne sa kohabitáciou označuje partnerstvo dvoch ľudí opačného pohlavia, ktorí bývajú v spoločnej domácnosti, žijú intímne, avšak ich vzťah nie je legitímne potvrdený uzavretím manželského zväzku.¹⁶⁸

Určitá časť partnerov žijúcich v kohabitácii vychováva aj deti. Najmä mladí slobodní ľudia, ktorí chcú žiť v nezáväznom zväzku sú nositeľmi takéhoto spôsobu partnerského spolužitia. Často sa táto forma chápe ako forma spolužitia, ktorá predchádza uzatvoreniu manželského zväzku. Cieľom tejto formy, v tomto prípade, je skôr otestovanie partnera pre budúce partnerské, resp. manželské spolužitie než snaha o definitívny spoločný partnerský život mimo manželstva.¹⁶⁹ Ak je kohabitácia vnímaná ako medzistupeň slobodného života a života v manželstve je nezriedka prejavom dvoch protichodných potrieb:

1. potreba naplneného a trvalejšieho partnerstva a neochota oddialiť uspokojenie tejto potreby na neskôr,
2. potreba oddialiť definitívne rozhodnutie na neskôr.¹⁷⁰

Motiváciou pre uzatvorenie manželstva u spolu žijúcich partnerov býva pomerne často tehotenstvo partnerky, resp. rozhodnutie partnerov o založení rodiny. Sobáš sa nezriedka koná až po narodení prvého dieťaťa a prípadné druhé dieťa sa častejšie rodí už v manželskom zväzku. Na druhej strane partneri môžu chápať kohabitáciu, ako trvalú alternatívu voči manželskej inštitúcii. Prevažne ide o páry v strednom veku, ktoré sú zložené z rozvedených alebo ovdovených partnerov, ktorí už majú skúsenosť so životom v manželstve a z rôznych dôvodov nemajú záujem opätovne do manželstva vstupovať.¹⁷¹

¹⁶⁷ MLÁDEK, J. Druhý demografický prechod a Slovensko (Second demographic Transition and Slovakia).

¹⁶⁸ RUTTMAROVÁ, G. Postoje adolescentov na Slovensku k manželskému a nemanželskému spolužitiu.

¹⁶⁹ MOŽNÝ, I. Rodina a spoločnosť.

¹⁷⁰ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese.

¹⁷¹ FAFEJTA, M. Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti.

Kohabitácia, teda spolužitie partnerov opačného pohlavia bez uzatvorenia manželského zväzku, nie je novým javom. V istej, obmedzenej miere, sa kohabitácie vyskytovali už v dávnejšej minulosti. Pre konzervatívnu verejnú mienku a najmä pre náboženské odmietanie takejto formy spolužitia ako i z dôvodu ekonomickej nevýhodnosti v porovnaní s manželstvom nebola kohabitácia príliš rozšírená. Zlom nastal až v priebehu 60. rokov 20. storočia, keď zmeny sa vo forme partnerského spolunažívania začali uberať obdobným smerom z politických dôvodov.¹⁷²

V súčasnosti sa rozlišujú tieto typy kohabitácií:

Predmanželské kohabitácie – kohabitujúci partneri plánujú v budúcnosti uzavrieť manželstvo. Možno sem zaradiť dve alternatívy:

- a) *testovacie manželstvo* – partneri zisťujú, či sa k sebe hodia,
- b) *predstupeň manželstva* – partneri čakajú na optimálne životné okolnosti pre uzavretie manželstva. Takými okolnosťami môže byť ukončenie štúdia, vyriešenie bytovej otázky, nadobudnutie spoločného majetku, alebo narodenie dieťaťa.

Dlhodobé kohabitácie – partneri neplánujú uzavrieť manželstvo. Taktiež sa vyskytuje v dvoch formách:

- a) *alternatíva k manželstvu* – partneri vystupujú ako druh a družka; ide o dlhodobú alternatívu, ktorá môže mať i stabilný charakter
- b) *funkčné spolužitie* – existuje napríklad u starších ovdovených ľudí.¹⁷³

Právna úprava vzťahov takýchto partnerov v zákonnej podobe v našich podmienkach v súčasnosti neexistuje. Výnimkou môže byť uzavretie písomnej dohody, ktorá upravuje rozdelenie majetku a náklady na spolužitie. V porovnaní s manželstvom má táto forma spolužitia veľmi málo práv a povinností.¹⁷⁴

Pre presnejšie vymedzenie je potrebné uviesť základné rozdiely medzi kohabitáciou a manželstvom:

- pre jednotlivcov, ktorí žijú v nezosobášenom spolužití je typické, že sú orientovaní hlavne na seba a ľudia žijúci v manželstve sa vyznačujú tým, že sú tradične orientovaní na rodinu a spoločenské mravy,

¹⁷² TYDLITÁTOVÁ, G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike.

¹⁷³ RUTTMAROVÁ, G. Postoje adolescentov na Slovensku k manželskému a nemanželskému spolužitiu.

¹⁷⁴ BRANSCOMBE, N. R. & R. A. BARON. Social Psychology.

- manželské páry majú spoločné investície, ale pri nezosobášenom spolužití ide o momentálny prínos partnera,
- rodinné hodnoty sú v nezosobášenom spolužití menej prijímané a je tiež menšia pravdepodobnosť vytvorenia silného dlhotrvajúceho vzťahu v takomto spolužití.¹⁷⁵

Čoraz viac ľudí zaujíma súhlasný postoj k rodičovstvu bez manželstva a k partnerskému životu bez manželského zväzku. Zároveň však stále viac ľudí zaujíma neutrálne stanovisko ku kohabitácii, hoci na druhej strane stále existuje vysoký počet tých, ktorí odmetajú možnosť partnerského spolužitia mimo manželstva.¹⁷⁶

Nemanželské spolužitie v súčasnosti uprednostňujú nielen mladí ľudia, ale tiež jedinci v strednom a staršom veku, väčšinou po rozvoďte alebo ovdovení. Často dochádza k vytvoreniu nového partnerského zväzku so spoločným spolužitím nemanželského páru než k uzatváraniu nového manželstva. Partneri si nechávajú väčšiu autonómiu v rozhodovaní, väčšiu samostatnosť vo finančných záležitostiach a vo vzťahoch so svojou predchádzajúcou rodinou a prípadný rozchod sa obíde bez právnych komplikácií. Pokiaľ vzniknú problémy vo vzťahoch s deťmi jedného alebo oboch partnerov, majú podobný charakter ako pri uzavretom manželstve. Pokiaľ deti zo skoršieho alebo skorších manželstiev bývajú s nimi, môže dochádzať k nezhodám vo veci disciplíny, pravidiel a trestania. Deti môžu prežívať konflikt lojality vo vzťahu k svojim biologickým rodičom, s ktorými nežijú.¹⁷⁷ Taktiež môže dochádzať k nezhodám týkajúcich sa podporovania detí zo skorších vzťahov, ktoré s novým párom nežijú a pod. Na druhej strane sa mnohí partneri dokážu poučiť z neúspechu predchádzajúceho vzťahu a snažia sa neopakovať predchádzajúce chyby, ktoré viedli k rozchodu.¹⁷⁸

4.3 Single

Single, domácnosti s jedným členom, predstavujú nový sociálny jav, ktorý sa v spoločnosti prejavuje v posledných desaťročiach. Jednotlivcov žijúcich samých v domácnosti, (single) možno charakterizovať ako sociálnu skupinu, ale zároveň aj ako životnú stratégiu. Túto skupinu tvoria ženy a muži, ktorí sa už síce odpúťali od pôvodnej rodiny, ale nezaložili si

¹⁷⁵ HAMPLOVÁ, D., S. POKÁLKOVÁ a J. RYCHTAŘÍKOVÁ. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina.

¹⁷⁶ VÝROST, J., A. ZEEOVÁ a L. LOVAŠ. Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III. Sociálne psychologická analýza osobných vzťahov, interpersonálna agresia, makrosociálne javy a procesy.

¹⁷⁷ DE SINGLY, F. Sociologie současné rodiny.

¹⁷⁸ KRATOCHVÍL, S. Manželská terapie. RUTTMAROVÁ, G. Postoje adolescentov na Slovensku k manželskému a nemanželskému spolužitiu.

svoju vlastnú. Nie sú už ani deťmi, ani adolescentmi, no k dospelosti im chýba jeden tradičný znak a to vlastná rodina. Single spravidla nemajú stabilný partnerský vzťah.¹⁷⁹ Svoj čas venujú zväčša sebarealizácii prostredníctvom práce a voľno-časových aktivít.

Do tejto skupiny patria aj mladí ľudia, ktorí sa po krátkom manželstve rozviedli a ďalej žijú single. V takomto prípade sa predpokladá, že nevychovávali deti. Okrem iného sem možno zaradiť aj nedobrovoľných single, ktorí zotrávajú v tejto pozícii z dôvodu nemožnosti, či neúspechu pri nadväzovaní partnerských vzťahov.¹⁸⁰

Aj napriek súčasnému rozširovaniu tejto formy života, ktorý nahradzuje párové spoluzitie, bolo možné sa s ním stretnúť aj v minulosti. Stávalo sa, že niektorí ľudia zostávali trvale slobodní. Táto forma párového spoluzitia bola len okrajovou. Ženy väčšinou žili v domácnosti rodičov alebo súrodencov, kde pomáhali s chodom domácnosti, alebo odchádzali do kláštora. Muži si svoje miesto našli nielen v kláštore, ale aj v armáde.¹⁸¹

Život súčasných single má niekoľko charakteristík. Väčšina single ho vníma nie ako konečný stav, ale len ako životnú fázu. Tá sa môže často predlžovať až sa zmení na definitívny stav. Jedným z dôvodov, vzniku tejto formy spolunažívania, je požiadavka globálnej ekonomiky moderného veku na flexibilnú pracovnú silu schopnú sťahovať sa za prácou, zvládnuť obdobie bez zamestnania pri hľadaní novej práce, nárazové pracovné zaťaženie s dlhými nadčasmi a podobne. Na druhej strane môže byť vysvetlením vzniku tejto formy spoluzitia aj tlak kultúrnych noriem, meniacich sa pod vplyvom vytvárania pohodlného životného štýlu bez preberania zodpovednosti.¹⁸²

Z tohto vyplýva, že často ide o dočasné obdobie v živote jednotlivcov, v ktorom sa snažia venovať sebarealizácii, dosiahnutiu pracovných úspechov, finančnému zabezpečeniu sa do budúcnosti a zaisteniu si dostatočných prostriedkov na budovanie rodiny a starostlivosti o rodinu.

4.4 Otvorené manželstvo

V otvorenom manželstve je najpodstatnejšia dohoda partnerov o tom, do akej miery bude ich manželstvo otvorené. Dôležité je to, či dohoda obsahuje vernosť, alebo či si nechajú

¹⁷⁹ FAFEJTA, M. Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti.

¹⁸⁰ MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. TYDLITÁTOVÁ, G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike.

¹⁸¹ MOŽNÝ, I. Rodina a společnost.

¹⁸² MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. TYDLITÁTOVÁ, G. Voľba nezosobášeného spoluzitia v podmienkach sociálneho a situačného tlaku.

úplnú voľnosť, vrátane nevery. Na základe toho rozlišujeme poloopené a úplne otvorené manželstvo.¹⁸³

Moderné **polootvorené manželstvo** si uchováva všetky črty moderného monogamného manželstva, pričom umožňuje každému z manželov venovať určitý čas aj svojim priateľom a záľubám bez výčitiek. Manželia sú rovnocennými partnermi, role si delia podľa svojich predpokladov a možností, vzájomne si dôverujú a sú si verní.¹⁸⁴ Pootvorí však hranice svojej vlastnej rodiny a ponechajú si osobnú slobodu pri voľbe a udržiavaní priateľských vzťahov aj mimo rodiny. Nevyžadujú obmedzenie záujmových aktivít, vzájomne sa podporujú v osobnostnom raste a sebarealizácii.¹⁸⁵

Úplne otvorené manželstvo sa vyznačuje tým, že manželia akceptujú sexuálnu slobodu. Od flirtovania až po „vernú neveru“ s jedným mimomanželským partnerom alebo striedaním partnerov. Tí, čo preferujú život v úplne otvorenom manželstve, patria k typom ľudí, pre ktorých je sex významnou potrebou a svoje sexuálne záujmy začali prejavovať veľmi skoro. Úplne otvorené manželstvo je veľmi riskantné. Je ťažké rozlíšiť, kedy ide o alternatívny štýl intímneho spolužitia a kedy ide o riešenie predrozvodovej situácie, v ktorej silnejší skúša slabšieho, koľko vydrží, alebo slabší sa snaží dosiahnuť rovnosť vzťahu.¹⁸⁶

4.5 Jednorodičovské rodiny

V posledných rokoch sa zvyšuje aj počet jednorodičovských rodín. Dôvody, pre ktoré sa rodina stáva neúplnou, je možné odvodiť zo štruktúry neúplných rodinných domácností podľa rodinného stavu. Prevažnú väčšinu neúplných rodinných domácností tvoria ovdovení, avšak druhú najpočetnejšiu skupinu neúplných rodinných domácností tvoria domácnosti vedené rozvedenou osobou. Vo všetkých neúplných rodinách dominujú v domácnosti ženy. Príčinou sú viaceré tendencie, ako napríklad vyšší vek dožitia u žien, výchova detí matkami v prevažnej väčšine prípadov rozvedenia manželstva alebo odlúčenia manželov či narastajúci počet slobodných matiek.¹⁸⁷

Zvyšovanie podielu neúplných rodín so závislými deťmi, resp. jednorodičovských rodín prináša so sebou potrebu riešiť ich životnú úroveň. Výdavky týchto rodín sú hradené z jedného príjmu a spravidla ide o príjem žien, ktoré majú v priemere nižšie pracovné príjmy v

¹⁸³ HARGAŠOVÁ, M. Ruka v ruke. GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

¹⁸⁴ TYDLITÁTOVÁ, G. Voľba nezobášaného spolužitia v podmienkach sociálneho a situačného tlaku.

¹⁸⁵ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

¹⁸⁶ HARGAŠOVÁ, M. a T. NOVÁK. Předmanželské poradenství.

¹⁸⁷ TOMÁNEK, P. Moderné podoby rodín - cesta k rozvodu?

porovnaní s mužmi. V týchto prípadoch často býva zanedbávaná vyživovacia povinnosť zo strany bývalého partnera voči svojim deťom. Preto je väčšina jednorodičovských rodín vystavená vyššiemu riziku chudoby než bežné rodiny. Dôležité je podotknúť, že nepriaznivé rodinné prostredie vrátane nedostatočných finančných možností rodiny na zabezpečenie základných sociálnych či životných potrieb sa môžu odraziť na ďalšej vzdelanostnej, profesijnej, sociálnej či partnerskej dráhe dieťaťa.¹⁸⁸

4.6 Homosexuálne partnerstvá

V súčasnosti sa začína otvorene hovoriť aj o homosexuálnych partnerstvách ako o forme partnerského a intímneho života. V minulosti boli homosexuálne partnerské vzťahy tabuizované a homosexualita bola (a v súčasnosti aj je) za určitých podmienok trestná. Veľa ľudí, zo strachu pred odsúdením verejnosťou, nepriznávalo svoju homosexuálnu orientáciu. Naopak, dnes vďaka liberalizácii spoločnosti sú homosexuáli otvorenejší a priznávajú svoju náklonnosť k jednotlivcom rovnakého pohlavia.¹⁸⁹

Spolu s detabuizáciou homosexuálnych partnerstiev sa otvárajú otázky, ktoré súvisia s rodinným správaním a so zmenami foriem partnerského spolužitia. Viaceré štáty v Európe sa zaoberajú otázkami súvisiacimi s priznávaním práv pre homosexuálov aj v oblasti rodinného života.¹⁹⁰ Mnohé, liberálnejšie krajiny, reagovali na nové trendy právnou úpravou registrovaného partnerstva, prípadne možnosťou uzatvoriť manželstvo medzi osobami rovnakého pohlavia.¹⁹¹

Právna úprava partnerstiev dvoch osôb rovnakého pohlavia sa v niektorých štátoch Európskej únie uskutočňuje v troch formách:

1. **faktické spolužitie** – uplynutím stanovenej doby spolužitia vznikajú partnerom vzájomné práva a povinnosti, zvyčajne bez ohľadu na pohlavie partnerov,
2. **registrované partnerstvá** – štátom uznaný právny inštitút, ktorý predstavuje spolužitie partnerov rovnakého pohlavia alebo bez ohľadu na pohlavie, z ktorého vyplývajú podobné alebo rovnaké práva ako v prípade manželského spolužitia,¹⁹²
3. **manželstvá** – manželstvá homosexuálnych párov sú rovnocenné manželstvám heterosexuálnych párov zahŕňajúc možnosť výchovy detí.¹⁹³

¹⁸⁸ TYDLITÁTOVÁ, G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike.

¹⁸⁹ WEIS, P. a J. ZVERINA, Sexuální chování v ČR - situace a trendy.

¹⁹⁰ ŠÍPOŠOVÁ, M. Homofóbia a jej vplyv na homosexuálnu menšinu.

¹⁹¹ ŠČEPKOVÁ, M. Homosexualita, cesta sebatranscendencie?

¹⁹² ŠIMKO, J. a D. ŠLOSÁR. Homosexualita a homofóbia v kontexte sociálnej práce.

V ostatných rokoch sa taktiež diskutuje o možnosti adopcie detí homosexuálnymi pármami, či inými zvýhodneniami, ktoré by ich postavili na úroveň rodinného spolunažívania.¹⁹⁴ V Slovenskej republike je táto možnosť predmetom nie len verejnej ale i politickej diskusie. Celkovo možno konštatovať, že verejnosťou je skôr odmietaná, prípadne prijímaná rozpačito, čo je spôsobené tradicionalisticky ladenou verejnou mienkou. Odmietanie je spôsobené aj orientáciou politických strán na slovenskej politickej scéne, hodnotami kresťanstva, ktoré odmieta pluralitu tendencií v oblasti rodinného života.¹⁹⁵

4.7 Swinging – výmenný sex

Swinging je forma mimomanželského správania, ktorá sa týka manželských párov alebo partnerov žijúcich vo voľnom zväzku, ktorí sa rozhodli „bratsky“ podeliť o sexuálny život s jedným alebo viacerými pármami v jasne vymedzenom sociálnom kontexte.¹⁹⁶ Väčšinou sú iniciátormi takéhoto vzťahu muži. Podmienkou je, že všetci zúčastnení chápu swinging rovnako, teda ako formu rekreačno-spoločenskej zábavy, z ktorej nevyplývajú žiadne emocionálne ani sociálne záväzky. Partneri si chcú zlepšiť svoje vzťahy, odstrániť stereotyp manželstva, oživiť komunikáciu, zvýšiť prítťažlivosť jedného k druhému, nemá ísť o žiadne citové väzby, len o sex.¹⁹⁷ Praktikovanie swingingu spočíva v regulácii a depersonalizácii. Regulácia sa týka prísneho dodržiavania nových skupinových pravidiel. Depersonalizácia, odosobnenie, vyžaduje akýsi vyprovokovaný regres osobnosti na prírodnú bytosť.¹⁹⁸

Swingeri nechcú svojich partnerov klamať, podvádzať, zdá sa im čestnejšie dohodnúť sa na tom s partnerom spoločne. Podľa rôznych výskumov, sa swingerstvo objavuje u ľudí vo veku 25-41 rokov, vyššieho vzdelania, ktorí majú vysokú potrebu autonómie v rozhodovaní, zvýšenú hladinu sexuálneho pudu a mali zlé vzťahy s rodičmi v období detstva a dospievania. Muži prevažne vyrastali ako jedináčikovia, s malým rozsahom rodičovských obmedzení, so sexom začínali veľmi skoro. Pre ženy je typické, že nemali šťastné detstvo, ani blízke vzťahy s matkou.¹⁹⁹

¹⁹³ TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy.

¹⁹⁴ ŠIMKO, J. a D. ŠLOSÁR. Homosexualita a homofóbia v kontexte sociálnej práce.

¹⁹⁵ TYDLITÁTOVÁ, G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike.

¹⁹⁶ ĎURKOVIČ, V. Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúry, kresťanských a všeľudských hodnôt.

¹⁹⁷ MAŘÍKOVÁ, H. Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství.

¹⁹⁸ KONČEKOVÁ, L. Patopsychologie. HEWSTONE, M. & W. STROEBE. Sociální psychologie.

¹⁹⁹ HARGAŠOVÁ, M. a T. NOVÁK. Předmanželské poradenství.

5 Rodinný cyklus

Rodina je všeobecne chápaná ako najdôležitejšia, najintímnejšia sociálna skupina, inštitúcia, ekonomická jednotka i ako základný prvok sociálnej štruktúry spoločnosti. Nie je statická a preto počas doby svojho trvania prechádza množstvom vývojových štádií a zmien, ktoré tvoria životný cyklus rodiny.²⁰⁰ Podoba tohto životného cyklu závisí, od jednotlivých typov rodín, od výberu partnera, počtu detí v rodine, spôsobu preberania jednotlivých rolí a hlavne adaptácie na jednotlivé životné situácie.

5.1 Vývojové tendencie výberu partnera

Špecifiká výberu partnera pre partnerské alebo manželské spolužitie, manželstvo a rodičovstvo sa vyvíjajú súbežne s rozvojovými tendenciami spoločnosti. Oproti minulosti, je v súčasnosti akýmsi trendom a zároveň hlavnou podmienkou partnerstva romantická láska. Predstavuje zvláštny stav vedomia, v ktorom je jednotliviec partnerom fascinovaný a idealizuje si ho. Tento stav pripomína „hypnózu“. Vzniká zvláštne naladenie na rovnakú vlnu a vnímanie len toho, čo chce vnímať. Stav intenzívnej zamilovanosti trvá len niekoľko mesiacov, možno aj kratšie, a jednotlivci skôr prechádzajú do stavu triezvejšieho stavu vedomia, v ktorom je možné partnera hodnotiť realistickejšie.²⁰¹

Okrem iného, zohráva rolu pri výbere partnera súbor očakávaní mužov a žien. Muži kladú väčší dôraz na vzhľad a mladosť partnerky. Mladá žena je príťažlivá a zároveň je znamením zdravého potomstva. Ženy naopak očakávajú, že muž bude o niečo starší a ekonomicky zdatný, čím umožní zabezpečenie prostriedkov potrebných na prežitie a zaistenie rodiny. Toto všetko je ovplyvnené hlavne kultúrnou tradíciou. Súvisí to so záujmom mužov a žien na prosperite a stabilite rodiny, ktorú chcú spolu založiť.²⁰²

Pri výbere partnera zo strany žien je možné vymedziť niekoľko očakávaní.

1. „*Posedieť a porozprávať sa*“ - žena očakáva, že muž bude počúvať jej bežné starosti. Prípadne, že aj on jej bude rozprávať o svojich bežných starostiach.
2. *Duševné porozumenie* - žena chce s mužom zdieľať aj svoje vnútorné pocity bez obáv, že budú zľahčované alebo ironizované. Chce sa zveriť s výnimočne

²⁰⁰ SATIROVÁ, V., J. BANMEN, J. GREBEROVÁ & M. GOMORIOVÁ. Model rústu: Za hranice rodinné terapie.

²⁰¹ CHÁVEZ VILLANUEVA, P. Rodina kolíska života a lásky.

²⁰² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

peknými zážitkami, ale aj s omylmi. V hraničnom prípade chce viesť s mužom existenčný rozhovor týkajúci sa hodnôt a zásadných názorov na život.

3. *Vycítiť, čo žena potrebuje* - žena chce, aby muž vycítil jej potreby a spontánne na tieto potreby reagoval. Chce, aby muž ocenil, čo žena pre neho a pre rodinu robí. Týka sa to aj sexuality.
4. *Vyjadrovať lásku celým svojím životom* - toto očakávanie predstavuje rozprestretie predchádzajúcich požiadaviek do ďalšieho časového intervalu. Žena očakáva trvalé dôkazy toho, že je milovaná.²⁰³

Očakávania pri **výbere partnera zo strany mužov:**

1. *Uvarené, upratané* - muž čaká, že domácnosť bude v dobrom stave, že žena vytvorí príjemný domov, v ktorom budú uspokojené jeho základné potreby.
2. *Neobťažovať s problémami* - muž čaká, že chod rodiny bude bežať pod vedením ženy, prípadne s účasťou detí, ale že on bude len minimálne obťažovaný ich ťažkosťami.
3. *Sex kedykoľvek* - muž sa cíti byť pánom v sexuálnej sfére, nepredpokladá, že by mal ženu k sexuálnemu aktu pripravovať, nepočíta s tým, že by mohol byť odmietnutý.
4. *Obdiv kedykoľvek* - muž čaká, že žena bude obdivovať tak jeho výkon v zamestnaní, ako aj to, čo urobil pre rodinu.²⁰⁴

Okrem týchto očakávaní je známe, že sa berú ľudia podobných sociálnych a psychologických charakteristík. Človek pri voľbe partnera často dáva prednosť rovnakej rase, sociálnej skupine a náboženskej príslušnosti.²⁰⁵ Z tohto hľadiska sú takto homogénne manželstvá úspešnejšie.

5.2 Štádiá rodinného cyklu

Ako každá sociálna inštitúcia, tak i rodina prechádza určitými štádiami svojho vývoja. Jednotlivé štádiá na seba nadväzujú ale zároveň tvoria samostatnú časť cyklu v živote rodiny. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) vytvorila základný model životného cyklu nukleárnej rodiny, ktorý obsahuje šesť štádií:

²⁰³ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁰⁴ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁰⁵ MATOUŠEK, O. Práce s rodinou.

- 1. Tvorenie** - štádium od uzavretia manželstva po narodenie prvého dieťaťa. Toto adaptačné štádium trvá spravidla asi rok. Z hľadiska ďalšieho fungovania rodiny je veľmi dôležité. Charakterizuje ho vzájomné a hlbšie spoznávanie manželov, zoznamovanie sa s každodenným životným štýlom, so zvyklosťami a návykmi, časovým režimom, rôznymi doposiaľ neregistrovanými osobnostnými rysmi.²⁰⁶ Dochádza k fúzii vplyvov z oboch orientačných rodín. Manželia si vytvárajú vlastný spôsob komunikácie, hospodárenia s financiami, a trávenia voľného času, vlastný rytmus intímneho života. Dochádza k definovaniu vzájomných rolí a k prerozdeleniu sfér vplyvu.²⁰⁷
- 2. Extenzia** - štádium od narodenia prvého dieťaťa po narodenie posledného dieťaťa. V živote manželov začínajú dominovať nové roly a to rola otca a matky. Na prvé miesto v ich živote sa dostáva dieťa, resp. deti. Toto štádium je prvou zaťažkovou skúškou manželského vzťahu. Najmä pre nepripravené páry je príchod dieťaťa rozčarovaním. Ženy sa cítia izolované a preťažené. Muži sa zasa cítia vytlačení na vedľajšiu koľaj a sťažujú sa na nedostatok pozornosti a záujmu zo strany manželky. Najväčšou chybou je, keď manželia nechajú rodičovské roly prerásť do majoritnej roly a zabúdajú budovať svoj vzájomný vzťah.²⁰⁸ Neuvedomujú si, že tým škodia nie len sebe, ale i svojim deťom. Najväčšou istotou pre dieťa je láskyplný a harmonický vzťah rodičov.
- 3. Ukončenie extenzie** - štádium trvá od narodenia posledného dieťaťa po odchod prvého dieťaťa z domu. Rodina má už stabilný počet členov. Výchova v rodine je doplnená inštitucionálnou výchovou. S nástupom detí do škôlky či do základnej školy dochádza k reorganizácii rodinných rolí.²⁰⁹ Matka sa obvykle vracia do zamestnania. Zvyšujú sa nároky na participáciu otca pri výchove detí a starostlivosti o domácnosť. Postupne narastá voľný čas rodičov. Deti dospievajú, odpútavajú sa od rodiny a hľadajú si vhodné zamestnanie.
- 4. Kontrakcia** - štádium trvá od odchodu prvého dieťaťa po odchod posledného dieťaťa z domu. Je sprevádzané veľkými zmenami, predovšetkým pre rodičov. Deti sa osamostatňujú a zakladajú si vlastné rodiny. Rodičia zostávajú sami a musia sa naučiť

²⁰⁶ ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: VÝROST, J. a I. SLAMENÍK. Applied Social Psychology I.

²⁰⁷ DE SINGLY, F. Sociologie současné rodiny.

²⁰⁸ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

²⁰⁹ JANRINOVÁ, J. Otcem a mamám.

opäť spolu žiť. Pocit prázdneho hniezda ovplyvňuje celkovú klímu v rodine. Okrem toho sa vyrovnávajú s biologickými zmenami v organizme, akými je klimakterium, úbytok fyzických síl, ako aj so sociálnymi zmenami, ako je odchod do dôchodku, ukončenie aktívnej činnosti.²¹⁰

5. Ukončená kontrakcia - štádium trvá od odchodu posledného dieťaťa z domu po smrť prvého partnera. Toto obdobie je charakterizované vzájomným hlbším spoznávaním rodičov, znovu spoznávaním zvyklostí partnera, rešpektovaním zmenenej životnej situácie, či zmenami fyzických možností. Dochádza k hľadaniu náhradného zmyslu života, k hľadaniu hlbších životných hodnôt, k prechodu zamerania z materiálnych na duchovné hodnoty.²¹¹

6. Uzavretie - štádium trvá od smrti prvého partnera po smrť posledného partnera. Je to mimoriadne náročné obdobie, najmä pre prežívajúceho partnera, ktorý sa musí vyrovnáť s novou situáciou. Pre seniorov je život v manželstve dôležitým prvkom ich duševného zdravia a pohody.²¹² Bráni im upadnúť do melanchólie. Vedomie vzájomnej opory mobilizuje ich do aktivity. Vzájomná komunikácia pomáha udržiavať kontakty s vonkajším svetom. Nezriedka sa stáva, že smrť celoživotného partnera seniora zbaví zmyslu života a zomiera krátko po svojom partnerovi. Týmto štádiom sa cyklus rodiny uzatvára. Pokračovanie nachádzame v pokračujúcich rodinách.²¹³

²¹⁰ KRATOCHVÍL, S. Manželská terapie.

²¹¹ ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: VÝROST, J. a I. SLAMENÍK. Applied Social Psychology I.

²¹² OROSOVÁ, O., B. GAJDOŠOVÁ, M. BACÍKOVÁ-SLESKOVA, F. SALONA a R. SEBENA. Health-related behaviour among adolescents and young adults.

²¹³ ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: VÝROST, J. a I. SLAMENÍK. Applied Social Psychology I.

6 Funkčné vymedzenie rodiny

Ak má spoločnosť efektívne fungovať, musí plniť svoje základné funkcie. Na plnenie týchto funkcií vznikli v spoločnosti rôzne sociálne skupiny a vytvorili sa rôzne sociálne inštitúcie ako spôsoby ich plnenia.²¹⁴ Rodina tvorí najzakladanejšiu sociálnu skupinu spoločnosti, vyznačujúcu sa maximálnou intimitou, nadpriemerne vysokou súdržnosťou, emocionalitou a autentickosťou. Rodina plní významné úlohy nielen vo vzťahu k deťom, manželskému páru, ale aj spoločnosti ako takej.

6.1 Úlohy rodiny

Medzinárodný porovnávací výskum Európan Values Studies, ktorý mapoval hodnotovú orientáciu obyvateľstva 32 štátov Európy priniesol tieto výsledky. Celkom 84,4 % všetkých respondentov považovalo rodinu za najvýznamnejšiu hodnotu svojho života a zaradilo ju na prvé miesto pred prácu, politiku či náboženstvo. Dôležitosť a význam súčasnej rodiny na základe výskumu, je možné zhrnúť do piatich bodov.

1. Rodina sa znovu objavuje ako jedinečná a nenahraditeľná hodnota.
2. Rodina pomáha členom rodiny zachovať si integritu poskytovaním stability uprostred rýchlo sa meniaceho sveta.
3. Rodina je zdrojom osobnej, skupinovej i národnej identity.
4. Rodina je významným činiteľom socializácie a individualizácie členov rodiny.
5. Rodina ako jediný sociálny útvar v sebe spája biologický, psychologický a sociálny rozmer.²¹⁵

Rodina, ako významná sociálna inštitúcia, v súčasnosti stojí pred neľahkými úlohami. Možno predpokladať, že práve rodina je kľúčom k vyriešeniu mnohých negatívnych spoločenských javov. Úlohy, ktoré by mala súčasná rodina splňať, je možné rozdeliť do troch základných skupín:

- úlohy smerujúce k rodine ako celku,
- úlohy smerujúce k manželskému páru,
- úlohy smerujúce k deťom.²¹⁶

²¹⁴ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti.

²¹⁵ GURÁŇ, P. a J. FILADELFIOVÁ. Rodinné správanie a rodinné stratégie na Slovensku.

²¹⁶ NAVRÁTIL, P. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami.

Úlohy smerujúce k rodine ako celku. Ide predovšetkým o úlohy zabezpečenia funkčnosti, fyzického, psychického a sociálneho zdravia rodiny. Zdravú rodinu možno vymedziť ako funkčnú, ktorá svojou štruktúrou, formami spolužitia a vzťahmi naplňa svoje funkcie a dôležité potreby členov rodiny.²¹⁷ Zdravú rodinu charakterizuje tvorivosť, jasná komunikácia, jasne definované roly členov rodiny a schopnosť zastupovať sa v týchto rolách, jasne vymedzená vedúca pozícia a podpora autority zo strany ostatných, otvorené vyjadrovanie pri konfliktoch a ich kreatívne riešenie. Zdravá rodina je flexibilná a stabilná zároveň. Je schopná riešiť situácie, ktoré prináša život, reagovať adekvátne, meniť rodinnú štruktúru, interné a externé vzťahy, role a pravidlá.²¹⁸ Je najlepším prostredím pre zdravý vývin a rozvoj osobnosti členov rodiny. Rodina svojim členom umožňuje osobnostný rast, chráni ich pred negatívnymi javmi a vplyvmi vyskytujúcimi sa v spoločnosti, formuje ich hodnotovú orientáciu a etickú dimenziu, sebavedomie, sebaaktualizáciu a pozitívne myslenie.

Úlohy smerujúce k manželskému páru. Úlohy v tejto skupine sú taktiež dôležité. Ich obsahom je úzka prepojenosť zvládania a zosúlad'ovania rodinných a pracovných povinností rodičov. Úlohou rodiny je vytvorenie ochranného zázemia pred sociálnym, ekonomickým a pracovným stresom, ktorému sú v súčasnosti vystavení najmä tí rodičia, ktorí zodpovedajú za kvalitu života iných na rodičoch závislých jednotlivcov, teda detí a iných závislých osôb. Rodina je aj pre dospelých členov rodiny útočiskom.²¹⁹ Teda miestom solidarity, opory, vzájomnosti, pozitívnych emócií a istoty.

Medzi úlohy je možno zaradiť aj zameranie rodiny na nahradenie tradičného modelu vzťahov medzi manželmi partnerským vzťahmi. Význam takéhoto zamerania je v tom, že mení usporiadanie rodinných povinností muža a ženy. Tým umožňuje ženám zbaviť sa tlaku dvojitého bremena, rozvíjať svoje osobnostné schopnosti, ambície a pracovne sa angažovať. Na druhej strane muži získavajú možnosť vytvoriť si bližšie vzťahy s deťmi a participovať na ich výchove. Partnerský model vzťahov medzi ženou a mužom zohľadňuje i práva dieťaťa, predovšetkým jeho právo na starostlivosť zo strany oboch rodičov.²²⁰ Všetky skupiny úloh sú vzájomne prepojené a vzájomne sa podmieňujú. Najzreteľnejšie sa táto vzájomná prepojenosť prejavuje pri úlohách v tretej skupine.

²¹⁷ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

²¹⁸ ŠULOVÁ, L. Marriage. Parenthood and Educational Elementary and High Schools.

²¹⁹ JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů. Vývoj v Milánských systemických terapiích.

²²⁰ KICZKOVÁ, Z. a M. SZAPUOVÁ. eds. Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy.

Úlohy smerujúce k deťom. Iba ak sú zdravé vzťahy medzi manželmi, môže rodina naplno rozvinúť svoj potenciál a saturovať potreby svojich členov. Iba vtedy sa stáva skutočne funkčnou rodinou a to i voči najmladšej generácii.²²¹ Za najdôležitejšie úlohy v tretej skupine je možné považovať:

- **Poskytnutie vyváženej výchovy pre život,** predovšetkým v oblasti prosociálnej a mravnej výchovy, komunikačných zručností a asertívneho správania, tvorivosti, predstavivosti a fantázie.
- **Vytváranie hodnotovej orientácie,** ktorá dá životu detí smer a pomôže im zorientovať sa v zložitom svete. Hodnota v tomto zmysle je osobné presvedčenie, ktoré vedie človeka k činnosti, k špecifickému druhu správania a života.²²² Výchova k hodnotám sa začína v rodine. Preto je veľmi dôležité nielen to, aké hodnoty rodičia deklarujú, ale aj to aké v skutočnosti uplatňujú vo svojom živote. V súčasnej dobe ide najmä o hodnotu stabilnej rodiny, hodnotu rodinného života, hodnotu práce, hodnotu priateľstva a dobrých medziľudských vzťahov, hodnotu cnosti, slobody a napokon vedomie hodnoty samého seba.
- **Vedenie k zdravému životnému štýlu a efektívnemu využívaniu voľného času.** Voľný čas je dôležitým komponentom ľudského života. Je časom voľnosti a slobody, a práve v tejto charakteristike tkvie jeho najväčšie nebezpečenstvo. Členovia rodiny musia vedieť, ako so svojim voľným časom nakladať. V modernom svete množstvo voľného času neustále rastie. Najviac ho majú práve deti, ktoré ešte nemajú možnosť a schopnosť aby si ho organizovali sami. Práve tento priestor je veľkou výzvou pre rodinu, pretože vzťah k voľnému času dieťaťa získava práve v rodine. Pozitívny príklad rodičov a súrodencov je veľmi dôležitý.²²³
- **Prevenia negatívnych javov,** ako je látková alebo nelátková závislosť, záškoláctvo, delikvencia, sexuálna promiskuita a iné patologické javy. Rodina je miestom sociálnej prevencie, ktorá je zameraná na posilnenie pocitu jedinečnosti a sebavedomia dieťaťa.²²⁴ Úlohou rodiny je vytvorenie zdravého rodinného prostredia, ponúknutie pozitívnych vzorov dieťaťu, komunikácia s dieťaťom o rôznych problémoch, venovanie pozornosti tomu, čo dieťa hovorí, predchádzanie nude, príprava dieťa na odolávanie

²²¹ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²²² KOMÁRIK, E. Pedagogika emocionálne a sociálne narušených.

²²³ DUNOVSKÝ, J., Z. DÝTRYCH a Z. MATĚJČEK, et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa.

²²⁴ MITAŠÍKOVÁ, P. Vzťah v pomáhajúcich profesiách.

tlaku okolia a obdobné spôsobilosti.²²⁵ Osobitná pozornosť sa pri tom venuje látkovým a nelátkovým závislostiam, ktoré by mohli ohroziť zdravý vývin dieťaťa.

- **Vytvorenie emocionálne nasýteného prostredia**, v ktorom sa môže formovať sebauvedomovanie a sebauvedomovanie dieťaťa, úcta k sebe i druhým, empatia a prosociálne správanie. Pre zdravý psychický vývin dieťaťa je veľmi dôležitá milujúca akceptácia zo strany rodičov.²²⁶ Ak dieťa nezažije skúsenosť lásky a prijatia zo strany rodiny, môže trpieť pocitmi menejcennosti, vlastnej neschopnosti či psychickou labilitou. Nenaučí sa vnímať vlastnú osobu ako jedinečnú a plnohodnotnú. Láska je pre deti veľmi dôležitá, lebo ich naučí milovať a vážiť si samých seba. Iba človek, ktorý miluje sám seba je schopný prejavovať tento cit aj svojmu okoliu.²²⁷

6.2 Funkcie rodiny

Rodina plní viacero funkcií, a to tak vo vzťahu k jednotlivcovi ako aj k spoločnosti. V sociologickej literatúre nenachádzame jednotnú charakteristiku funkcií rodiny. Napriek určitej nejednotnosti sa väčšina autorov²²⁸ zhoduje v tom, že rodina plní štyri základné funkcie, ktorými sú reprodukčná, materiálna, emocionálna a výchovná funkcia. Podrobnejšie však možno funkcie rodiny vymedziť ako reprodukčná, hedonistická, ekonomická, socializačná, výchovná a kultivačná, emocionálna funkcia, ochranná, hodnotovo-orientačná a regeneračná funkcia.

Reprodukčná funkcia

Reprodukčná funkcia je historicky najstaršou funkciou rodiny. Jej cieľom je zachovanie kontinuity ľudského rodu. Reprodukčná funkcia dominuje predovšetkým v prvých troch fázach rodinného cyklu, kedy dochádza k rozširovaniu nukleárnej rodiny. Jej význam priamoúmerne klesá so starnutím manželov a s nástupom klimakterických zmien u ženy i muža.

Hedonistická funkcia

Cieľom hedonistickej funkcie je uspokojovanie sexuálnych potrieb manželov. Pôsobí zároveň regulačne, pretože v niektorých sociálnych systémoch limituje sexuálne styky len na manželstvo. (Zákaz mimomanželského sexuálneho styku.) Na rozdiel od reprodukčnej

²²⁵ ONDREJKOVIČ, P. et. al. Sociálna patológia.

²²⁶ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

²²⁷ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi. FRK, V. a J. KREDÁTUS. Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi.

²²⁸ VIŠŇOVSKÝ, Ľ. Teória výchovy. TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy. SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

funkcie, ktorá úzko súvisí s privádzaním detí na svet, význam hedonistickej funkcie nie je obmedzený vekom manželov. Potreba uspokojovania fyzickej túžby môže pretrvávať aj po ukončení reprodukčného obdobia manželov.

Ekonomická funkcia

Je procesom každodenného materiálneho zabezpečenia členov rodiny, najmä stravy, bývania, ošatenia, obutia a ďalších materiálnych i nemateriálnych potrieb, teda všetkého, čo jednotliví príslušníci rodiny potrebujú k svojej hmotnej existencii. Táto funkcia závisí na ekonomickej výkonnosti manželov, ktorá je najvýraznejšia v produktívnom veku a bude najvýraznejšia predovšetkým v prvých troch fázach rodinného cyklu.²²⁹ Keďže ekonomická funkcia ovplyvňuje kvalitu života všetkých členov rodiny, je významná po celú dobu trvania rodiny. Často práve ekonomická funkcia ovplyvňuje sociálny status rodiny. To môže byť aj dôvodom neprimeranej orientácie rodiny na hmotné statky.

Socializačná funkcia

Jej cieľom je socializácia členov rodiny, najmä detí, teda proces včleňovania sa do spoločnosti, počas ktorého sa jednotliviec naučí poznávať seba a svoje prostredie, osvojí si pravidlá spolunažívania a možné i očakávané spôsoby správania.²³⁰ Hoci socializácia je celoživotný proces, v rodine sa voči deťom táto funkcia uplatňuje najmä v druhej a tretej fáze, teda počas detstva a dospievania detí.²³¹ Ale socializačná funkcia je spojená so socializáciou všetkých členov rodiny, takže prebieha kontinuálne počas celej existencie rodiny. Obsah socializácie sa mení s postavením rodiny a jej jednotlivých členov v spoločnosti či sociálnych inštitúciách.

Výchovná a kultivačná funkcia

Je jednou z najdôležitejších funkcií rodiny. Možno ju považovať za rodinu tvornú. V rodine prebiehajú výchovné a kultivačné aktivity zamerané ako na jednotlivých členov rodiny, tak na rodinu ako celok. Túto funkciu nemožno zužovať len na výchovu detí. Spolu so socializačnou funkciou zabezpečuje medzigeneračnú transmisiu hodnôt, noriem, kultúrnych artefaktov, ale i transkultúrnych reálií²³² čím sa zabezpečuje kontinuita rodiny v čase. Orientácia na detských členov rodiny sa končí odchodom posledného dieťaťa z domu. Zároveň sa však mení na funkciu, ktorá je zameraná na dospelých členov rodiny. S touto

²²⁹ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²³⁰ VIŠŇOVSKÝ, L. Teória výchovy.

²³¹ ŠULOVA, L. Marriage. Parenthood and Educational Elementary and High Schools.

²³² TOMÁNEK, P. Teoretické východiská rodinnej výchovy.

funkciou veľmi úzko súvisí aj sebvýchovná a sebakultivačná funkcia, ktorú možno považovať za individuálnu reakciu na socializačnú a kultivačnú funkciu rodiny.

Emocionálna funkcia

Táto funkcia je špecificky jedinečná a nezastupiteľná. Saturuje také potreby členov rodiny, ktoré iné spoločenské skupiny, či systémy môžu len ťažko napĺňať. Patrí do tej skupiny funkcií, ktorých napĺňanie je potrebné počas celého rodinného cyklu. Niektorí autori zdôrazňujú jej význam najmä v posledných fázach rodinného vývoja.²³³

Ochranná funkcia

Rodina ju zabezpečuje vytvorením účinnej sociálnej siete, ktorou poskytuje všetkým svojim členom, najmä svojim starým, chorým alebo nedospelým členom ochranu, podporu, oporu a pomoc.²³⁴ Túto funkciu dokáže rodina plniť iba vtedy, keď je funkčná.

Hodnotovo-orientačná funkcia

Rodina ju naplňa prostredníctvom medzigeneračného procesu. Je zameraná na formovanie svetonázoru a hodnotovej hierarchie čím ovplyvňuje postoje členov rodiny a tým aj rozhodovanie členov rodiny v živote. Uplatňuje sa najmä pri výchove detí, ktorá spadá do obdobia druhej a tretej fázy.²³⁵ Táto funkcia sa môže meniť. Rovnako môže byť narušená vonkajšími vplyvmi. Môže byť ovplyvnená medzigeneračným konfliktom.

Regeneračná funkcia

Zabezpečuje oddych, relaxáciu a regeneráciu síl všetkých členov rodiny. V praxi ide predovšetkým o spôsob trávenia voľného času. Najmä v modernom svete získava regeneračná funkcia rodiny stále väčší význam. Táto funkcia nie je limitovaná vekom manželských partnerov ani prítomnosťou detí a je veľmi dôležitá pre duševné zdravie a pohodu všetkých členov rodiny.²³⁶

6.3 Poruchy základných funkcií rodiny

Funkčný význam rodiny je založený na funkciách, ktoré sa stali významnými rovnako ako pre rodinu, tak aj pre spoločnosť a štát, pre spoločné bohatstvo spoločenstva, potenciál solidarity a ľudskosti, ale i pre ekonomické záruky.²³⁷ Rodičia majú byť osobným životom, správaním a vzťahmi, ako i životom v spoločnosti príkladom pre svoje deti. Rodičia

²³³ ŘIČAN, P. Psychologie osobnosti.

²³⁴ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

²³⁵ MOŽNÝ, I. Rodina a společnost.

²³⁶ RUSNÁKOVÁ, M. Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce.

²³⁷ CHÁVEZ VILLANUEVA, P. Rodina kolíska života a lásky.

zodpovedajú spoločnosti za všestranný vývin svojich detí, starajú sa o ich výchovu, výživu a usmerňujú ich správanie tak, aby z nich vyrástli zdraví, uvedomelí a platní členovia spoločnosti.²³⁸

Z hľadiska plnenia funkcií rodiny, je možné členiť rodiny do troch základných skupín:

- **harmonické, funkčné rodiny** – adekvátne plnia všetky funkcie a dokážu zabezpečiť optimálny vývin všetkých svojich členov,
- **konsolidované rodiny** – plnia základné funkcie rodiny, občas sa vyskytnú poruchy pri plnení funkcií, ktoré však vážnejšie neovplyvňujú vývin dieťaťa (napr. neúplné rodiny),
 - **disharmonické, dysfunkčné rodiny** – predstavujú nevhodné a narušené rodinné prostredie. V takýchto rodinách ide o zlyhávanie pri plnení základných funkcií, čo môže mať za následok ohrozenie vývinu detí a vznik deviantných foriem správania. Ohrozené prostredie vyžaduje pomoc a intervencie zo strany pomáhajúcich profesií, aby sa predišlo rizikám vo vývine ohrozených detí.²³⁹

Poruchy funkcií rodiny môžu byť prepojené s jednou, niekoľkými alebo všetkými základnými funkciami rodiny. Pri zovšeobecnení je možné popísať niekoľko porúch jednotlivých funkcií.

1. Poruchy biologicko-reprodukčnej funkcie

Vznikajú v rodine z akýchkoľvek príčin, ak nedochádza k plodeniu potomstva, resp. deti sa rodia rôznym spôsobom poškodené. Problém predstavuje reprodukcia do zlých životných podmienok, alebo reprodukcia rodičov, ktorých zdravotný stav nedovoľuje zastávať rodičovskú rolu. V prvom prípade manželia nemôžu alebo nechcú mať deti.²⁴⁰ Na druhej strane odriekanie rodičovstva súvisí s celým radom aspektov nebiologickej povahy, od hospodárskej situácie spoločnosti, až po osobnosť každého jednotlivca. Táto funkcia je v priamom vzťahu k ekonomicko-zabezpečovacej funkcii rodiny. Možno to špecifikovať na problémy bezdetnosti, neplánované rodičovstvo a zároveň mnohodetnosť, pri ktorej sa dieťa paradoxne často stáva živiťom svojich rodičov prostredníctvom sociálnych dávok a iných foriem sociálneho zabezpečenia zo strany štátu (rodiny s nízkym spoločenským statusom).²⁴¹

²³⁸ POTOČÁROVÁ, M. Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom.

²³⁹ HRONCOVÁ, J., A. HUDECOVÁ a T. MATULAYOVÁ. Sociálna pedagogika a sociálna práca.

²⁴⁰ SHULMAN, L. The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities.

²⁴¹ SOUDKOVÁ, M. O zdravých vzťahoch medzi ľuďmi.

2. Poruchy ekonomicko-zabezpečovacej funkcie rodiny

Primárne pramena z toho, že sa rodičia, alebo dospelé deti žijúce s nimi v spoločnej domácnosti, nemôžu alebo nechcú zapojiť do pracovného procesu a tak zabezpečiť pre seba a svoju rodinu dostatok prostriedkov k živobytiu.²⁴² Ohrozené sú najmä mladé rodiny s deťmi, u ktorých zabezpečenie základných životných potrieb často presahuje ich finančné možnosti. Mnohokrát je to spojené s patologickými rysmi osobnosti, ako mentálna retardácia rodičov, psychická anomália, alkoholizmus, delikvencia a pod.²⁴³ Môže to byť aj v dôsledku choroby rodiča, invalidity alebo staroby, prípadne ako dôsledok dlhodobej nezamestnanosti. Ale takéto sociálne udalosti rieši sociálne zabezpečenie. Ekonomicko-zabezpečovacia funkcia sa netýka iba materiálnej stránky, ale aj oblasti sociálnej so psychologickými a právnymi aspektmi. Tieto aspekty sa súčasne viažu na emocionálnu funkciu rodiny.²⁴⁴

3. Poruchy emocionálnej a psycho-hygienickej funkcie rodiny

Zasahujú všetky ostatné sféry vo vnútri rodiny, i vo vzťahu k sociálnemu prostrediu. Poruchy emocionality sú zdrojom väčšiny rodinných porúch.²⁴⁵ Dochádza k citovej deprivácii a frustrácii. Z hľadiska dieťaťa ohrozuje porucha emocionálnej funkcie predovšetkým harmonické rodinné prostredie, ktoré poskytuje kľudnú, vyrovnanú a podnetnú rodinnú atmosféru. Dieťa je o ňu pripravené rodinným rozvratom, rozchodom rodičov, nedostatočným záujmom rodičov o dieťa, vyúsťujúcim niekedy až do opustenia rodiny, sociálnym osirením, či dokonca týraním a zneužívaním.²⁴⁶ Porucha emocionality narušuje i funkciu biologicko-reprodukčnú.

4. Poruchy socializačno-výchovnej funkcie rodiny

Poruchy socializačno-výchovnej funkcie rodiny sú vo vzťahu k dieťaťu najdôležitejšie.²⁴⁷ Príčiny vzniku porúch, z hľadiska etiopatogenézy, možno rozdeliť na objektívne, subjektívne a zmiešané. Ide najmä o tieto poruchy.

- *Rodičia sa nemôžu starať o dieťa* - dôvody je možno vidieť v nepriaznivých prírodných podmienkach a situáciách (katastrofy, záplavy, zemetrasenia, znečistenie prostredia, ...), v poruchách fungovania celej spoločnosti (vojny,

²⁴² BAKER, B. Z bludného kruhu.

²⁴³ MOŽNÝ, I. Sociológia rodiny.

²⁴⁴ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁴⁵ KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny.

²⁴⁶ OLÁH, M. Sociálnoprávna ochrana detí.

²⁴⁷ PAYNE, R. K., Ph. DeVOL & T. D. SMITH. Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity.

politické prevraty, hladomor, epidémie, nezamestnanosť, ...) i v poruchách fungovania rodinného systému (výkon trestu, izolácia, veľký počet detí, nízke príjmy, nízky sociálny status, ...). Príčiny porúch možno vidieť i v rodičoch samotných.²⁴⁸ Najťažšie situácie, s ktorými sa rodina musí vysporiadať, sú smrť jedného alebo oboch rodičov, ich chronické ochorenie, invalidita a pod.. Vo všetkých týchto prípadoch môžu nastať problémy v starostlivosti o dieťa, aj keď sa o dieťa javí veľmi značný záujem.

- *Rodičia nie sú schopní a nevedia sa postarať o dieťa* - dôvody sú hlavne v rodinnom systéme a v rodičoch samotných.²⁴⁹ Ide o situácie, kedy rodičia nie sú schopní zabezpečiť primeraný vývin detí a uspokojiť ich základné potreby. Sú buď nezrelí, alebo veľmi mladí, preto nie sú schopní vyrovnáť sa so zvláštnymi situáciami ako je narodenie dieťaťa mimo manželstva, narodenie hendikepovaného dieťaťa, rozvod a pod.. Záujem rodičov o dieťa môže byť rôzny. Od nadmerného záujmu, cez formálny až po nezáujem o dieťa.²⁵⁰
- *Rodičia sa nechcú starať o dieťa* - situácie, keď príčinou je porucha osobnosti rodičov (maladaptácia, disharmonický vývin a rôzne typy psychopatií), ktoré im zabráňujú plniť rodičovské povinnosti. Existuje množstvo prípadov, kedy rodičia neposkytujú potrebnú starostlivosť deťom, zanedbávajú ich a opúšťajú.²⁵¹ Nezáujem rodičov o dieťa môže dospieť do takej intenzity, že vývin dieťaťa je vážne ohrozovaný a poškodzovaný.²⁵² Podpora a pomoc tu končí a dieťa musí byť z takejto rodiny vyňaté.
- *Rodičia dieťa týrajú a zneužívajú* – sú to zvláštne situácie, kedy rodičia vedome ubližujú, týrajú a zneužívajú svoje deti.
- *Rodičia sa o dieťa starajú nadmerne* – tvorí protipól vyššie spomínanej poruchy. V súčasnej dobe, pri klesajúcom počte detí v rodine, vyššom veku rodičov, zvyšujúcich sa nárokoch na dieťa, sa dostáva dieťaťu väčšia pozornosť ako je žiaduce. Vedie to k rozmaznávaniu, nepripravenosti na samostatný život, nerešpektovanie druhých a pod.²⁵³

²⁴⁸ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

²⁴⁹ THURZOVÁ, M. Základy práva pre sociálnych pracovníkov. DUNOVSKÝ, J. et al. Sociální pediatrie.

²⁵⁰ ŽIAKOVÁ, E. a kol. Sociálna práca. Teoretické východiská a praktické kontexty.

²⁵¹ NAVRÁTIL, P. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami.

²⁵² HORVÁTH, E. a E. VARGA. Zákon o rodine. Komentár.

²⁵³ DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny. HRONCOVÁ, J. Prirodzené prostredia výchovy.

Poruchy rodinného prostredia, ktoré majú podobu poruchy jednotlivých funkcií rodiny, si vyžadujú intervenčné zásahy spoločnosti, a to najmä prostredníctvom pomáhajúcich profesií. Významnú úlohu zohrávajú pomáhajúci profesionáli pracujúci priamo v komunite, ktorí by sa mali podieľať na výchovnom dohľade nad ohrozenými deťmi, a zároveň uskutočňovať preventívne aktivity zamerané na ochranu pred sociálno-patologickými javmi.²⁵⁴

6.4 Výskum rodinných systémov

Výskum sa zameriaval na indikátory, ktoré by umožnili rozdelenie rodinných systémov na *funkčné* a *porušené*.

- **Funkčné rodinné systémy** — intaktné rodiny, v ktorých je zaistený dobrý chod a fungovanie rodiny, harmonický a všestranný vývin dieťaťa a rodina sa stará o prospech všetkých členov rodiny. Rodina vie riešiť problémy, ktoré sa v rodinnom systéme objavia. V súčasnej populácii je takýchto rodín väčšina, približne 85 %;
- **Porušené rodinné systémy** obsahujú ďalšie tri úrovne narušenia funkčnosti rodiny.
 1. **Problémové rodiny** — vyskytujú sa v nich poruchy niektorých funkcií, ale vážne neohrozujú rodinný systém či vývin dieťaťa. Rodina je schopná tieto problémy riešiť vlastnými silami, alebo s jednorazovou, či krátkodobou pomocou zo strany pomáhajúcich profesionálov. Pomáhajúci profesionáli by mali venovať zvýšenú pozornosť tomuto typu rodiny. V populácii je takýchto rodín približne 12 – 13 %.
 2. **Dysfunkčné rodiny** — sú to rodiny, v ktorých sa vyskytujú vážne poruchy niektorých, alebo všetkých funkcií. Tieto poruchy poškodzujú rodinu ako celok. Rodina nie je schopná problémové situácie primerane zvládnuť. Potrebuje sústavnú pomoc a podporu. Väčšinou ide o opatrenia najrôznejšieho charakteru, ktoré umožňuje platná právna úprava upravujúca činnosť pomáhajúcich profesií. Táto úroveň narušenia fungovania rodinného systému vyžaduje použitie najnáročnejších metód práce s rodinou a jednotlivými členmi rodiny. V populácii je takýchto rodín približne 2 %.
 3. **Afunkčné rodiny** — rodina prestáva plniť svoje funkcie a dieťaťu závažným spôsobom škodí. V niektorých prípadoch dokonca ohrozuje jeho existenciu. Sanácia je bezpredmetná, zbytočná a jediným riešením, ktoré môže dieťaťu

²⁵⁴ LEŠKOVÁ, L. Sociálna práca v teréne.

prospieť, je vyňať ho z rodiny a umiestniť ho do náhradného rodinného či iného vhodného prostredia. V populácii sa vyskytuje takýchto rodín približne 0,5 %.

V dysfunkčných rodinách, ktoré sa dostávajú do odbornej starostlivosti, je pozorovaných nápadne veľa negatívnych emocionálnych prejavov, od ironizovania až k otvorenému a priamemu napadnutiu. V týchto rodinách sa vyskytujú aj neskrývané prejavy beznádeje a zúfalstva. Takéto rodiny dávajú základ pre vznik problémových detí.²⁵⁵

Poznanie rodiny ako systému prvkov a vzťahov, ktoré sa odohrávajú v nej, i mimo nej, je nutnou súčasťou posúdenia celkového stavu rodinného fungovania. To umožňuje ponúknuť následné riešenie diagnostikovaných problematických oblastí. Kvalita plnenia funkcií a kvalita vzťahov u jednotlivých členov rodiny môže byť rozdielna. Faktom je, že rodiny zlyhávajú pri napĺňaní svojich funkcií a budovaní vzťahov, v dôsledku čoho dochádza k dysfunkčnosti rodiny, resp. poruchám rodinného prostredia.²⁵⁶

V popredí príčinných súvislostí dysfunkčnosti rodiny možno identifikovať niektoré spoločné znaky ako:

- deficit rodinnej štruktúry,
- narušené spolunažívanie rodičov,
- chronické funkčné poruchy rodiny,
- nízky sociálno-ekonomický a kultúrny status rodiny,
- nízka kvalita výchovnej spôsobilosti rodičov,
- mnohopočetnosť rodiny,
- nadmerné užívanie alkoholu alebo iných drog,
- neprimerané interpersonálne vzťahy v rodine,
- nejasné pravidlá a kompetencie v rodine,
- potláčanie osobnej identity na úkor rodinnej identity a pod.²⁵⁷

Dysfunkčnosť rodiny pre členov rodiny znamená stratu stability, nemožnosť uspokojiť niektoré dôležité potreby, čím sa rodina stáva zdrojom záťaže, zdrojom narušenia a neakceptovania všetkých hodnôt.²⁵⁸

Pre posledné desaťročia je špecifické, že typ pôvodnej rodiny sa výrazne mení. Zmeny sú často spojené s rozpadom rodiny a vznikom neúplnej rodiny. Charakteristické je to, že v nej

²⁵⁵ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou I.

²⁵⁶ HRONCOVÁ, J. Prirodené prostredia výchovy. DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny.

²⁵⁷ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ. et al. Sociálna práca s rodinou.

²⁵⁸ ŠPATENKOVÁ, N. Krízová intervence pro praxi.

chýba buď jeden z rodičov alebo deti. Takáto rodina je pokladaná za podstatne menej vhodnú plniť spoločenské a najmä výchovné funkcie. V sociologickej literatúre sa takýto typ rodiny označuje ako disociálny.²⁵⁹

Dysfunkčné rodiny predstavujú chybný typ rodinného prostredia. Vyznačujú sa viacerými rizikami. Rodina zlyháva v plnení základných funkcií rodiny, čo môže mať za následok vznik rôznych foriem deviantného správania vrátane násilia v rodine.²⁶⁰

Medzi dysfunkčné rodiny je možné zaradiť tieto typy rodín:

- **nezrelé rodiny** – nie sú pripravené na plnenie rodičovských rolí pre nízky vek rodičov alebo pre iné dôvody pre ktoré rodičia nie sú schopní tieto povinnosti plniť,
- **preťažené rodiny** – preťaženosť môžu spôsobovať konflikty v rodine, ale aj pracovná preťaženosť rodičov,
- **ambiciózne rodiny** – rodičia sa sústreďujú na nadmerné dosahovanie úspechov v jednej alebo viacerých oblastiach,
- **perfekcionistické rodiny** – rodičia majú prehnané nároky na dieťa, ktoré nezodpovedajú jeho schopnostiam a záujmom,
- **autoritárska rodina** – vyznačuje sa autoritárskym výchovným štýlom rodičov, pričom dieťa je prostriedkom pre dosiahnutie cieľov rodičov,
- **rozmaznávajúca rodina** – vyznačuje sa neodôvodneným ochraňovaním a odmeňovaním dieťaťa, čo vytvára u dieťaťa egocentrizmus.²⁶¹

Dieťa vyrastajúce v dysfunkčnej rodine je podrobené rodinným pravidlám, ktoré sú často na úkor jeho individuálnych potrieb. Zlé životné prostredie, častosť konfliktov, stresové situácie a často aj izolácia rodiny dávajú predpoklady pre vznik zanedbávania a násilia v rodine. Na základe tvrdenia viacerých autorov²⁶² možno konštatovať, že u detí dochádza k deformácii psychického, telesného, emocionálneho i sociálneho vývinu. Odráža sa to aj vo sfére sebahodnotenia a dôvery v okolitý svet. Niektoré deti sa s týmto problémom nevedia vyrovať celý život. Harmonický vývin dieťa v takejto rodine je v podstate ohrozený.

Vplyvom dlhodobého ohrozenia sa v správaní dieťaťa vyskytujú rôzne zvláštnosti a zmeny. Niektoré deti sa stávajú úzkostlivé, ustrašené, nedokážu sa presadiť, vyjadriť svoje potreby, požiadavky, alebo sa prejavujú zvýšenou agresivitou a výraznými poruchami

²⁵⁹ KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. Psychológia rodiny.

²⁶⁰ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ. et al. Sociálna práca s rodinou.

²⁶¹ VIŠŇOVSKÝ, Ľ. Teória výchovy. DUNOVSKÝ, J. et al. Sociálna pediatria.

²⁶² DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny. CANFIELD, J. a F. SICCONI. Hry pro výchovu k odpovědnosti a sebedůvěře. LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství.

správania. V oblasti sociálnych vzťahov to môže byť nezáujem o okolie, absentuje schopnosť empatie, prejavuje sa nedôvera, zatrpknutosť voči okoliu, poruchy interpersonálnych vzťahov. Problém a ohrozenie funkčnosti rodiny sa spájajú s viacerými faktormi. Ich obraz je zrejmý z klasifikácie a charakteristiky funkčnosti rodiny, podľa toho, či je rodina eufunkčná, problémová, dysfunkčná alebo afunkčná.²⁶³

6.5 Nevhodné pôsobenie rodiny - Zanedbávanie potrieb členov rodiny

Pokiaľ je rodina v niektorom ohľade narušená, niektoré dôležité potreby jej členov zostanú s vysokou pravdepodobnosťou neuspokojené. Rodina sa stáva pre svojich členov skôr záťažou.²⁶⁴ Ak ide o dieťa, ktoré je vo vývine, môžu mu v dôsledku porúch funkcií rodiny niektoré významné skúsenosti chýbať. Zároveň môže byť vystavené vplyvu negatívnych skúseností, ktoré by dieťa nemalo mať.

Jednou z úloh rodiny je uspokojovať základné potreby svojich členov. Nie vždy je rodina schopná alebo ochotná funkcie rodiny plniť. Plnenie funkcií môže mať charakter neúplného plnenia alebo môže mať patologický charakter. V takomto prípade dochádza k deprivácii členov rodiny a narušeniu vzťahov so sociálnym prostredím. Depriváciu je možno definovať ako stav nedostatočného uspokojovania potrieb.²⁶⁵ Môže byť v podobe absolútnej deprivácie, kedy nie sú uspokojované základné existenčné potreby pre prežitie, alebo v podobe relatívnej deprivácie, kedy človek hodnotí svoju životnú situáciu v porovnaní s inými ľuďmi alebo so skupinami, ako nepriaznivú.²⁶⁶ V podmienkach rodinného systému je možné identifikovať podmienky, za ktorých dochádza k deprivácii. Obvykle je to vtedy, ak potreby členov rodiny nie sú uspokojované v dostatočnej miere, alebo sú uspokojované neprimeraným spôsobom dostatočne dlhú dobu. Dlhotrvajúca deprivácia môže viesť k narušeniu psychického vývinu, k nerovnomernému rozvoju niektorých zložiek osobnosti, či ku vzniku špecifických odchýlok.²⁶⁷ Na tomto základe je možné vymedziť nasledovné druhy deprivácie s ktorými sa možno stretnúť v rodine, resp. u jej jednotlivých členov:

- **deprivácia biologických potrieb** - ohrozuje priamo telesné i duševné zdravie členov rodiny. Krajným dôsledkom deprivácie biologických potrieb môže byť až smrť;

²⁶³ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou I.

²⁶⁴ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese.

²⁶⁵ ŽIAKOVÁ, E., J. ČECHOVÁ a J. KREDÁTUS, Psychosociálne aspekty sociálnej práce.

²⁶⁶ MATOUŠEK, O. Práce s rodinou. DOWLING, S. et al. Person – centred planning in social care.

²⁶⁷ DUNOVSKÝ, J., Z. DYTRYCH. a Z. MATĚJČEK, et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa.

- **senzorická deprivácia** - nedostatok v oblasti stimulácie, nedostatočné množstvo, kvalita a variabilita zmyslových podnetov, ktoré by mali v rodinnom prostredí existovať;
- **kognitívna deprivácia** - výchovné a vzdelávacie zanedbávanie v oblasti sociálneho učenia, myslenia a rozvoja strategického a koncepčného myslenia. Člen rodiny sa tak môže javiť širšiemu sociálnemu prostrediu ako mentálne postihnutý, či so zníženou sociálnou inteligenciou;
- **citová deprivácia** - členovi rodiny chýba stabilný a spoľahlivý vzťah s blízkou osobou, resp. jednotlivými členmi rodiny. Citová deprivácia v detstve môže podstatným spôsobom ovplyvniť celkový vývin osobnosti a správanie sa k ľuďom v dospelosti;
- **sociálna deprivácia** – dochádza k nej pri obmedzení primeraných medziľudských kontaktov. Členom rodiny chýbajú pohladenia, ktoré sociálny kontakt má prinášať.²⁶⁸

Ak je akýmkoľvek neuspokojením potrieb dotknutý alebo narušený psychický stav člena rodiny, hovoríme o psychickej deprivácii.²⁶⁹ Vymedzenie tohto termínu zahŕňa mnohé aspekty psychickej deprivácie. Psychická deprivácia je psychický stav, ktorý vzniká následkom takých životných situácií, kedy členovi rodiny nie je daná príležitosť k uspokojeniu niektorej jeho základnej (vitálnej) psychickej potreby v dostačujúcej miere a po dostatočne dlhú dobu.²⁷⁰ Psychickú depriváciu dieťaťa v rodine je možné definovať ako psychický stav, ktorý vzniká následkom životných situácií, pri ktorých dieťaťu nie je daná príležitosť uspokojovať niektoré základné psychické potreby v dostatočnej miere počas dost dlhej doby. Psychickú depriváciu dieťaťa obvykle spôsobuje nenaplnenie štyroch základných potrieb:

1. potreby určitého množstva zmien a druhov podnetov,
2. potreby základných podmienok pre efektívne sociálne učenie,
3. potreby prvotných spoločenských vzťahov (najmä k matke), ktoré umožňujú účinnú základnú integráciu osobnosti,
4. potreby spoločenského uplatnenia umožňujúceho osvojiť si rozličné spoločenské role a hodnotové ciele.²⁷¹

²⁶⁸ VÁGNEROVÁ, M. Psychologie osobnosti.

²⁶⁹ ŽIAKOVÁ, E., D. ŠLOSÁR, A. FABIAN, A. KOČIŠOVÁ, S. LOVAŠOVÁ, D. ROŠOVÁ, K. ŠIŇANSKÁ, a S. HULÍNOVÁ. Zmysel života adolescentov.

²⁷⁰ LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství.

²⁷¹ LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství.

Pri absencii všetkých alebo len niektorej z týchto potrieb dochádza k situácii, kedy dieťa nie je schopné prispôbiť sa situáciám, do ktorých sa v spoločnosti bežne dostáva. Neuspokojenie niektorej z uvedených potrieb má za následok najskôr istú pohotovosť organizmu, čo sa prejavuje väčšinou celkovou turbulenciou alebo napätím. V prípade, že dôjde včas k náprave a potreba je saturovaná, dochádza opäť k rovnováhe. Ak je uspokojenie potrieb trvale nedostatočné, rovnováha dieťaťa je narušená trvale.²⁷²

Psychická deprivácia nie je chápaná ako niečo nemenné a trvalé. Spoločenská závažnosť jednotlivých foriem a stupňov psychickej deprivácie, ktorá existuje v rodine, nie je vždy priamo úmerná hĺbke a závažnosti, v akej postihuje určitého člena rodiny. Vzrastá spoločenský význam ľahších foriem psychickej deprivácie, ktoré sú označované termínom subdeprivácia.²⁷³ Jej riziko je v tom, že je ťažšie identifikovateľná. Subdeprivácia predstavuje významnú zložku v stúpajúcom výskyte agresivity či šikanovania. Ale prejavuje sa aj v stúpajúcom výskyte delikvencie, toxikománie, porúch rodinného fungovania a iných foriem náhradného uspokojovania psychických potrieb. Na tomto základe je možné identifikovať existujúce postoje a správanie rodičov, ktoré toto riziko signalizujú.

- **Znížená akceptácia dieťaťa** – rodičia rozprávajú o svojom dieťati príliš kriticky, hodnotia ho negatívne, ich prístup je taký, akoby nenachádzali na dieťati nič dobré. V ich prejave je zrejmá minimálna citová angažovanosť.
- **Znížená empatia k dieťaťu** – rodičia nie sú schopní rozumieť potrebám a pocitom svojho dieťaťa. Jednotlivé potreby interpretujú neprimerane, čo je v tomto vzťahu veľmi nápadné.
- **Znížená frekvencia interakcií medzi rodičmi a dieťaťom** – rodičia sa dieťaťom veľmi nezaoberajú, málo s ním komunikujú, netrávia s ním voľný čas. Dieťa je často doma samé.²⁷⁴

Z konkrétnych činiteľov, ktoré sa podieľajú na vzniku a prehlbovaní psychickej deprivácie je možné uviesť izoláciu dieťaťa a separáciu dieťaťa.

Izolácia dieťaťa

Psychické potreby dieťaťa sú uspokojované jeho každodenným stykom s prirodzeným vecným a spoločenským prostredím. Ak je dieťa od podnetného prostredia izolované, nutne

²⁷² ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny.

²⁷³ DUNOVSKÝ, J., Z. DYTRYCH a Z. MATĚJČEK. et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa.

²⁷⁴ VÁGNEROVÁ, M. Psychologie osobnosti.

trpí podnetovým nedostatkom. Pri dlhodobej izolácii možno predpokladať, že základné psychické potreby sa nebudú vyvíjať a že zostanú iba na základnej úrovni.²⁷⁵ Pri kratšej izolácii bude oneskorenie a porušenie vývinových potrieb menej výrazné, takže možno predpokladať plynulé prechody v príčinách i následkoch od krajnej patológie až k normálnemu stavu.

Separácia dieťaťa

Ide o situáciu, kedy dochádza k prerušeniu už vytvoreného špecifického vzťahu medzi dieťaťom a jeho sociálnym prostredím. K takej situácii dochádza najskôr vtedy, ak je dieťa odlúčené od osôb, ktoré boli doteraz zdrojom jeho citového uspokojenia. Samozrejme separácia môže byť náhla alebo postupná, úplná alebo čiastočná, krátka alebo dlhodobá. Separáciu obdobne ako dieťa prežíva aj jeho matka, u ktorej sa to prejavuje ako frustrácia potrieb byť s dieťaťom, pomáhať mu a chrániť ho. Ak separácia trvá príliš dlho, môže prejsť do sociálnej izolácie.²⁷⁶

Rôzne deti vystavené tej istej depriváčnej situácii sa budú správať rôzne a môžu u nich vzniknúť rôzne následky. Psychicky deprivované dieťa môže vyrastať v hygienicky vzornom prostredí, mať dokonalú starostlivosť a dohľad, ale jeho rozumový a zvlášť emocionálny vývin môže byť vážne narušený. Často sa to prejavuje u detí z Centier pre deti a rodiny.

Deprivácia dieťaťa, ktorá prebieha v rodine, prípadne v náhradných formách rodinnej výchovy patrí k najhorším formám porušovania práv dieťaťa.²⁷⁷ Je dôležité, aby pomáhajúci profesionáli, ktorí prichádzajú do styku s dieťaťom, vedeli rozpoznať vyššie popísané prejavy. Taktiež je dôležitý individualizovaný prístup a postup pri riešení takýchto prípadov.

²⁷⁵ VLČKOVÁ, M. Týrané dieťa.

²⁷⁶ LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství.

²⁷⁷ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

Tabuľka 1 Činitele prispievajúce k zanedbávaniu dieťaťa v rodine²⁷⁸

Deprivácia v rodine z vonkajších príčin	Konštelácia, zloženie rodiny	Socioekonomická a kultúrna úroveň rodiny
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ strata matky a osirenie dieťaťa, ➤ neprítomnosť otca (<i>paternálna deprivácia</i>), ➤ výchova dieťaťa iba jedným z rodičov – riziko sa zvyšuje s každou ďalšou prirážajúcou okolnosťou, ➤ strata oboch rodičov – náhle úmrtie otca alebo matky spôsobuje dieťaťu pocit afektívneho hladu, smútok, trpký pocit krivdy a okradnutia i strata istoty plynúca z nedostatku opory a výchovného vedenia, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ rodiny s veľkým počtom detí – táto situácia býva komplikovaná hmotným nedostatkom, zhoršeným bývaním, nedostatkom hygieny, chorobami, ➤ prítomnosť závislosti v rodine – alkoholizmus, stále častejšie i drogová závislosť, promiskuitné sexuálne vzťahy, nestálosť prostredia a pod., ➤ rodiny spoločensky relatívne vysoko postavené – rodičia majú náročné, exkluzívne zamestnanie, ktoré je časovo i psychicky vyčerpávajúce tak, že ich záujem o dieťa upadá, ➤ pre-zamestnaní členovia – workoholici, rodiny podnikateľov, ktorí sa úplne oddávajú pracovnej a záujmovej angažovanosti, ktorá sa môže rovnať neprítomnosti rodiča v rodine a psychickému opusteniu dieťaťa, ➤ rodiny utečencov, migrantov, ktorí žijú v zlých životných podmienkach zberných táborov;
<p>Deprivácia v rodine z vnútorných príčin</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ citová nezrelosť a povahová nevypelost' matky, otca alebo oboch (<i>deti majú deti</i>), ➤ rodičia trpiaci duševnou chorobou alebo poruchou, prípadne závislosťou, ➤ vychovávatelia s ťažšími alebo ľahšími formami mentálnej retardácie, s vážnymi zmyslovými poruchami, s pohybovou invaliditou a pod., ➤ deti niektorých etnických skupín obyvateľstva – je potrebné odlišovať prejavy kultúrnych osobitostí a transkultúrnych prejavov od skutočného ohrozenia dieťaťa, ➤ niektoré náboženské sekty – žijúce zvyčajne v spoločenskej izolácii, jednotlivá rodina či rodič, osamelo vychovávajúci dieťa, v dôsledku svojich predstáv, postojov, či zásad dieťa od okolia izolujú a vychovávajú ho spôsobom deprivujúcim, ochudobňujúcim, zanedbávajúcim. 	

²⁷⁸ LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. Psychická deprivace v dětství. DUNOVSKÝ, J., Z. DYTRYCH. a Z. MATĚJČEK, et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě.

Základným vymedzením kontextu sociálnych dôsledkov, ktoré sú spojené s depriváciou dieťaťa v rodine, je konštatovanie, že právo na rodinnú starostlivosť je vo všeobecnosti možno chápať v podobe nároku alebo potreby. Z uvedeného vymedzenia môže byť vyjadrené v dvoch podobách:

1. ako nárok na ochranu pred niečím (ochranná funkcia rodinnej starostlivosti)
2. ako nárok na uspokojenie niečoho (nároková funkcia rodinnej starostlivosti).²⁷⁹

Právo na rodinnú starostlivosť sa vymedzuje vždy vo vzťahu k niekomu. Toto právo nie je abstraktné. Je viazané na potrebu ochrany konkrétneho nároku alebo na jeho uspokojenie.²⁸⁰ V oboch prípadoch je právo vymedzované ďalšími podstatnými skutočnosťami či vlastnosťami. Je možné ho považovať za inštrumentálnu hodnotu, teda za prostriedok realizácie vyšších mravných hodnôt, napríklad mravnej hodnoty poskytnutej rodinnej lásky, vzájomnej pomoci či poskytnutia starostlivosti každému členovi rodiny.

V každej rodine je potrebné akceptovať aj realitu kultúrnej diferenciacie ľudského spoločenstva a z toho vyplývajúce rozdiely v morálnych normách a aj v hodnotení určitého konania či správania členov rodiny. Lenže tieto rozdiely nie je možné považovať za tak absolútne, aby nebolo možné nájsť spoločný bod, na základe ktorého by bolo možné uvažovať o tom, že ľudstvo má aj spoločné črty, ktoré sa prelínajú rôznymi kultúrami.²⁸¹ Tieto východiská sú nosnými pre pomáhajúcich profesionálov, ktorí pracujú s rodinami.

Pri formulovaní hodnôt pri práci s rodinou je možné vychádzať z toho, že napriek sociálnej, kultúrnej, rasovej, politickej, náboženskej a inej rozdielnosti rodín je ich spoločným znakom samotný fakt ich existencie.²⁸² Rodinná starostlivosť má vzťahový, relačný charakter. Z toho vyplýva potreba „relačného jazyka“ a „relačnej starostlivosti“, t.j. rodinnej starostlivosti, ktorej konceptuálna báza umožňuje uchopovať sociálne vzťahy.²⁸³ Rozbíja sa opozícia medzi nezávislosťou a závislosťou ľudí.

- Rodinná starostlivosť je lokalizovaná v najrozličnejších oblastiach a sférach. Rovnako v súkromnej, ako aj vo verejnej sfére.
- Každý potrebuje starostlivosť od ostatných členov rodiny a každý je schopný poskytovať rodinnú starostlivosť ostatným členom rodiny, ale aj ďalším blízkym ľuďom.

²⁷⁹ MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.

²⁸⁰ HORVÁTH, E. a E. VARGA. Zákon o rodine. Komentár.

²⁸¹ BERTOVIČ, S. a kol. Program prípravy na profesionálne vykonávanie náhradnej starostlivosti.

²⁸² IZDENCZYOVÁ, N. Základy všeobecnej a sociálnej psychológie.

²⁸³ ONDRUŠEK, D. a V. LABÁTH. Tréning? Učenie zážitkom. Tréning.

- Sebapochopenie členov rodiny sa nezakladá na myšlienke nezávislých indivíduí, ale indivíduí prijímajúcich a poskytujúcich rodinnú starostlivosť.
- Cieľom rodinnej starostlivosti je rozvoj členov rodiny. Teda starostlivosti o ich dobro.²⁸⁴

Rodinnú starostlivosť v tomto ponímaní možno pochopiť ako sociálny proces, ktorý pozostáva zo štyroch fáz alebo dimenzií, pričom s každou je spojená špecifická hodnota.

- 1. Starostlivosť** (*Caring about*) - znamená rozpoznanie (uznanie) toho, že existuje potreba rodinnej starostlivosti. Korešpondujúcou hodnotou je pozornosť (voči potrebám iných a aj vlastným členom rodiny). Základom pre dobrú starostlivosť je schopnosť a ochota vžiť sa do potrieb a perspektív iných členov rodiny.
- 2. Postarať sa o** (*Taking care of*) - znamená urobiť nevyhnutné kroky v konkrétnej situácii. Spočíva v ochote a schopnosti prevziať na seba zodpovednosť za to, že sa niečo urobí v záujme zabezpečenia konkrétnej potreby rodiny.
- 3. Poskytnutie starostlivosti** (*Care-giving*) - pozostáva z vykonania konkrétnych aktivít rodinnej starostlivosti. To predpokladá kompetenciu a zdroje pre poskytovanie starostlivosti v súlade s potrebami rodiny. Kompetencia znamená, že poskytovateľ, teda starajúci sa, disponuje potrebnými zdrojmi, napr. materiálnymi, ale aj časom, poznaním, sociálnymi a komunikatívnymi zručnosťami.
- 4. Prijímanie starostlivosti** (*Care-receiving*). Poukazuje na interakciu medzi poskytovateľom a prijímateľom starostlivosti v rodinnom systéme. Poskytuje priestor pre spätnú väzbu, pre schopnosť reagovať, citlivosť, senzitivitu, prístupnosť alebo otvorenosť voči poskytovateľovi starostlivosti v rodinnom systéme. Ide aj o udržanie komunikácie, rešpekt voči poskytovateľovi starostlivosti.²⁸⁵

V kontexte s rodinnou starostlivosťou, ako prejavu skupinovej humánnosti, dôstojnosti a spolupatričnosti, je možné uviesť, že základnou úlohou rodiny ako inštitúcie je usilovať sa o ochraňovanie práv členov rodiny pri zabezpečovaní základných práv a slobôd. Na druhej strane, rodina sa musí usilovať o zabezpečenie nároku jednotlivých členov rodiny na dôstojný život. Uskutočnenie obidvoch práv v rodinnom systéme, najmä ich ochranej a zabezpečujúcej funkcie,²⁸⁶ znamená pre rodinu, že má za úlohu vytvárať všetky predpoklady pre zabezpečovanie týchto práv, a to vo viacerých rovinách. Jednak tým, že bude vytvárať

²⁸⁴ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. BROWN, R. Group Processes.

²⁸⁵ TRONTO, J. C. Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care.

²⁸⁶ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

právne, ekonomické a sociálne predpoklady pre to, aby tieto práva mohli byť ochraňované a uskutočňované. Na druhej strane rodina musí vytvárať všetky predpoklady pre to, aby pri uskutočňovaní týchto zámerov rodina dôsledne vychádzala a pridržovala sa toho, že tieto práva sú prostriedkom na realizáciu dobra v živote členov rodiny. V konečnom dôsledku majú sprostredkované prispievať k dobru všetkých členov rodiny. Teda musí ísť predovšetkým o realizáciu humánnosti a dôstojnosti v živote jednotlivých členov rodiny, ale aj širšieho sociálneho prostredia. Nejedná sa o realizáciu nejakých foriem kolektívneho dobra, ktoré je vo svojej podstate namierené proti oprávneným záujmom a právam určitej časti zúčastnených členov rodiny či širšieho sociálneho prostredia.²⁸⁷

Morálne práva konkretizujú dôstojnosť členov rodín. Sú neformálnym vyjadrením mravných hodnôt, zatiaľ čo zákonné práva sú inštitucionalizovaným vyjadrením niektorých morálnych práv. V určitom zmysle možno konštatovať, že morálne právo je len rámec či forma pre realizáciu samotnej mravnej hodnoty. V konečnom dôsledku cieľom nie sú morálne práva, ale morálne hodnoty²⁸⁸ pre každého člena rodiny.

²⁸⁷ TRONTO, J. C. Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care.

²⁸⁸ HRECHOVÁ, H. Etika – sociálne vzťahy – spoločnosť.

7 Kríza v rodine

Kríza člena rodiny sa zároveň stáva rodinnou krízou, v zmysle cirkulárnej kauzality. Rodinnou krízou označujeme situáciu, ktorú rodina vníma ako extrémne zaťažujúcu a stresujúcu. Ide o situáciu, ktorá priamo ohrozuje, buď jednotlivých členov rodiny, alebo rodinu ako celok.²⁸⁹ V každom rodinnom systéme dochádza k rôznym druhom napätia a konfliktov. Rodiny sa líšia aj v tom, akým spôsobom na konflikty a krízy reagujú, ako ich zvládajú a aký význam im pripisujú. Nerovnováha medzi možnosťami rodiny a nárokmi situácie vzniká najčastejšie v období v ktorom rodina prežíva krízu. V tomto období dochádza k výraznej nerovnováhe, dočasnej dezorganizácii a napätej situácii v rodine. Dôležité je uvedomiť si, že kríza v rodine vedie k veľkým zmenám v jej štruktúre alebo v jej fungovaní. Zmena môže viesť buď k zlepšeniu a prekonaniu krízy, alebo smerom k horšiemu fungovaniu, kedy kríza môže viesť k dysfunkcii rodiny.²⁹⁰

V rodinách s deťmi je možné stretnúť sa s rôznymi typmi kríz, ktoré súvisia:

- s vývinom detí,
- s vývinovými etapami rodiny,
- s tranzitornými krízami v rodine,
- s poruchami osobnosti alebo poruchami správania jedného či viacerých členov rodiny,
- s náhlymi životnými udalosťami v živote rodičov, detí alebo rodiny ako celku,
- s manželskou krízou.²⁹¹

Pre pochopenie príčin vzniku rodinných kríz, je dôležité poznať rodinný životný cyklus, ktorý umožňuje rozlíšiť vývojové vplyvy alebo udalosti. Na tomto základe je možné rozlíšiť:

- **Pravidelné, obvyklé a predpokladateľné krízy** – súvisia s plynutím času a životným cyklom. Medzi takéto krízy je možné zaradiť:

o rodinné problémy, problémy vo vzťahoch, vývinové problémy medzi ktoré je možno zaradiť narodenie, nástup do školy, odchod do dôchodku, smrť, tehotenstvo a pod.,

o pracovné, finančné a iné krízy spojené so životným cyklom rodiny,

²⁸⁹ LEVICKÁ, J. a F. ČIŠECKÝ. Rodinná kríza.

²⁹⁰ ŠPATENKOVÁ, N. et al., Krize. Psychologický a sociologický fenomén.

²⁹¹ VODÁČKOVÁ, D. et. al. Krizová intervence.

- **nepravidelné a nepredpokladané krízy** – týkajú sa iba niektorých rodín a medzi takéto krízy je možné zaradiť rozvod, nezamestnanosť, narodenie postihnutého dieťaťa, úmrtie rodiča, ťažká choroba alebo úraz, a pod.,
- **silné vplyvy, nárazové a dlhotrvajúce krízy** – týkajú sa väčšieho počtu rodín v určitom geografickom či sociokultúrnom priestore a konkrétnej historickej dobe. Medzi takéto krízy je možné zaradiť prírodné katastrofy, vojnu, prenasledovanie etnických menšín a pod..²⁹²

Každá kríza je vyvolaná určitým spúšťáčom. Teda niečím, čo krízu vyvolá alebo umožní či posilní jej vznik a priebeh. Všeobecné spúšťáče kríz možno identifikovať ako:

- **vonkajšie spúšťáče** – medzi takéto spúšťáče patrí *strata* objektu (strata blízkej osoby, domova), *voľba* (obvykle medzi dvoma rovnako žiadanými, resp. rovnako nežiadanými možnosťami) alebo *zmena* (zmena spoločenského postavenia alebo vlastného stavu);
- **vnútorné spúšťáče** – osobná citlivosť a schopnosť adaptácie, prípadne reaktivácia driemajúcich vnútorných konfliktov, tzv. citlivých miest.²⁹³

Uvedomenie si odlišností medzi jednotlivými typmi kríz a vplyvmi, ktoré ich spôsobujú, umožňujú pomáhajúcim profesionálom výber vhodných intervenčných metód a techník. Rovnaká záťaž a záťažová situácia nepôsobí na rôznych jednotlivcov a ich rodiny rovnako. Ak nastane v rodine situácia, ktorú jej členovia nevedia vyriešiť pomocou vlastných prostriedkov a síl, stáva sa takáto rodina klientom pre rôzne pomáhajúce profesie.²⁹⁴

7.1 Poruchy rodinného systému

Poruchy rodiny možno chápať ako situácie, keď rodina z nejakého dôvodu v rôznej miere neplní základné požiadavky a úlohy dané spoločenskou normou ktoré možno vyjadriť očakávaním primeraného začlenenia jej členov do spoločnosti. Porucha predstavuje zlyhanie členov rodiny z akéhokoľvek dôvodu, ktorý sa prejavuje v nedostatočnom plnení niektorých alebo všetkých základných funkcií rodiny.²⁹⁵ Poruchy rodinného života majú určitý priebeh. Podľa stupňujúcej sa závažnosti problémov je možné rozlíšiť šesť štádií

1. **Štádium rozporov** – je bežným javom rodinného a párového života. V tomto štádiu dochádza k nesúladu obvykle v drobných veciach.

²⁹² ŠPATENKOVÁ, N. et al. Krize. Psychologický a sociologický fenomén. KREDÁTUS, J. Od funkčnej k disfunkčnej rodine, od kvality k nekvalite života.

²⁹³ THOM, R. In: MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁹⁴ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

²⁹⁵ DUNOVSKÝ, J., Z. DYTRYCH a Z. MATĚJČEK, et al. Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa.

2. **Štádium konfliktov** – je spojené s nárastom nesúladu. Objavujú sa doteraz nepoznané reakcie, konflikty sa neriešia a stávajú sa chronickými. Neurotizáčné faktory už môžu postihnúť nielen jedného, ale viacerých členov rodiny.
3. **Štádium krízy** – vyznačuje sa tým, že konflikty sa stávajú chronickými, symptómy sú patologickým znakom, ktorý narušuje párové a rodinné spolužitie. Poruchy sa stupňujú, opakujú a prechádzajú do dlhodobého neriešenia. Dochádza k narušovaniu rolí v systéme rodiny.
4. **Štádium debaklovej situácie** – je charakteristické tým, že rodinné vzťahy sú deštruované. Dochádza k funkčnému narušeniu rodinného života. Rodinný systém sa začína rúcať.
5. **Štádium kalamitnej situácie** – v tomto štádiu dochádza k hlbokému narušeniu rodinného života, vzťahy nadobúdajú patologický charakter a hrozí rozpad rodiny.
6. **Štádium rozvratu** – v tomto štádiu rodina ako systém prestáva fungovať. Rodina smeruje k rozvratu, alebo je už v rozpade. Rozvod je často prostriedkom, ako obnoviť funkcie rodiny.²⁹⁶

Poruchy rodinného života sa dotýkajú všetkých zložiek života človeka, a preto vyžadujú pri svojom riešení účasť mnohých pomáhajúcich profesií, hlavne z oblasti sociálnej práce, psychológie, pedagogiky, andragogiky, sociológie, ekonomiky, práva či zdravotníctva. Existuje množstvo príčin porúch rodiny, ktoré majú najrôznejší charakter a pramene z chýb v jednotlivých prvkoch a vzťahoch systému jednotlivcov — rodina — spoločnosť a ich vzájomných interakcií.²⁹⁷

Pre označenie rodín na základe prítomnosti určitej poruchy možno použiť označenie:

- **neklinická rodina** – nevyskytuje sa v nej žiadna duševná porucha alebo telesné ochorenie, neprítomnosť záznamu v trestnom registri jej členov, žiadny nežiadúci kontakt s políciou a pod.;
- **klinická rodina** – vyskytuje sa prítomnosť nejakej poruchy.²⁹⁸

Rodiny možno tiež rozdeliť na optimálne, adekvátne, priemerné a dysfunkčné.²⁹⁹ Poruchy rodiny sa môžu viazať na jednu, niekoľko či na všetky štyri základné funkcie rodiny. Na tomto základe je možné rozlíšiť štyri pásma funkčnosti rodiny, ktoré boli stanovené zo

²⁹⁶ KREDÁTUS, J. Od funkčnej k dysfunkčnej rodine, od kvality k nekvalite života.

²⁹⁷ ZAKOŮŘILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

²⁹⁸ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

²⁹⁹ BEAVERS, W. In: SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny.

záverov výskumu zameraného na hodnotenie funkčných schopností rodiny pomocou metódy *Dotazníka funkčnosti rodiny*. Táto metóda sa opiera o posúdenie rodiny podľa ôsmich kritérií:

- zloženie rodiny,
- stabilita rodiny,
- sociálno-ekonomická situácia rodiny (vek, rodinný stav, vzdelanie, zamestnanie rodičov, príjem a bývanie rodiny),
- osobnosť rodičov (ich zdravotný a psychický stav a úroveň spoločenskej adaptácie),
- prítomnosť súrodencov a ich profil,
- osobnosť dieťaťa,
- záujem o dieťa,
- starostlivosť o dieťa.³⁰⁰

Klientmi pomáhajúcich profesionálov sa stávajú rodiny, u ktorých sa vyskytuje niektorá z nižšie uvedených skutočností a rodina na tieto skutočnosti reaguje maladaptívnym správaním:

- **strata** - rodiny s chýbajúcim členom, rodiny v rozvoje, rodiny s umierajúcim členom,
- **etnický prvok** - rodiny imigrantov, rodiny utečencov, rodiny národnostných menšín s odlišnou kultúrou,
- **príchod** - doplnené rodiny, náhradné rodiny,
- **sociálna odkázanosť** - rodiny osôb bez domova, rodiny v hmotnej núdzi, rodiny s nezamestnaným členom,
- **choroba** - rodiny so zdravotne znevýhodneným členom, či už psychicky alebo fyzicky znevýhodneným členom, rodiny s odkázaným seniorom,
- **patológia** - rodiny so závislým členom, rodiny so syndrómom CAN, rodiny s domácim násilím.³⁰¹

Rodina sa klientom pomáhajúcich profesionálov stáva v okamihu, keď nevie svoje problémy riešiť vlastnými silami a riešenie si vyžaduje pomoc pomáhajúceho profesionála.

³⁰⁰ DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny.

³⁰¹ KVAŠŇÁKOVÁ, L. 2008. Posudzovanie životnej situácie ohrozených detí a ich rodín v Gateshead vo Veľkej Británii. Skúsenosti zo zahraničnej praxe.

Obvykle sa rodina nachádza v náročnej, zvlášť zaťažujúcej životnej situácii, alebo má určitý sociálny problém, ktorý nedokáže odstrániť, či zvládnuť vlastnými silami.³⁰²

Za ohrozenú rodinu považujeme rodinu, ktorá sa nachádza z jej pohľadu vo zvlášť náročnej životnej situácii. Náročnou životnou situáciou rozumieme súhrn nepriaznivých vplyvov a okolností, ktoré sa vzťahujú k určitému členovi rodiny. U týchto rodín je evidentné zlyhanie niektorej z funkcií, bez ohľadu na to z akých dôvodov k tomu došlo.³⁰³ Tieto rodiny sú charakterizované ako dysfunkčné rodiny. Ak sa ohrozenie týka detí, tak tieto rodiny sú obvykle v evidencii pomáhajúcich profesionálov zaoberajúcich sa sociálnoprávnou ochranou. V prípade ohrozených rodín, sa prioritne sleduje záujem dieťaťa a pri vážnom ohrození dieťaťa je možné pristúpiť k jeho vyňatiu z biologickej rodiny.³⁰⁴

³⁰² FERRERO, B. Vychovávaj ako Don Bosco.

³⁰³ HUDECOVÁ, A., A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou.

³⁰⁴ KVAŠŇÁKOVÁ, L. Posudzovanie životnej situácie ohrozených detí a ich rodín v Gateshead vo Veľkej Británii. Skúsenosti zo zahraničnej praxe.

8 Sanácia rodiny

Sanáciu rodín je možné definovať ako súbor opatrení sociálnoprávnej ochrany, sociálnych služieb a ďalších opatrení a programov, ktoré sú poskytované alebo uložené prevažne rodičom detí a deťom, ktorých biologický, psychický a sociálny vývin je ohrozený. Základným princípom sanácie rodiny je podpora dieťaťa, najmä prostredníctvom pomoci jeho rodine.³⁰⁵

Cieľom sanácie rodiny je predchádzať, zmierniť alebo eliminovať príčiny ohrozenia dieťaťa. Zároveň poskytuje rodičom aj dieťaťu pomoc a podporu k zachovaniu rodiny ako celku. Konkrétne sa jedná o aktivity smerujúce k odvráteniu vyňatia dieťaťa z rodiny a možnosti umiestnenia dieťaťa mimo rodinu. Taktiež sú zamerané k sprostredkovaniu kontaktu dieťaťa s rodinou v priebehu jeho umiestnenia mimo rodinu alebo k jeho bezpečnému návratu do rodiny. Neoddeliteľnou súčasťou sanácie rodiny sú činnosti podporujúce udržateľnosť kvalitatívnych zmien v rodine dieťaťa, po jeho návrate z náhradnej starostlivosti.³⁰⁶ Za cieľ práce s rodinou pri jej sanácii je možné najčastejšie považovať:

- zvládanie konfliktnnej situácie v rodine,³⁰⁷
- pomoc členom rodiny pochopiť vlastnú situáciu a záujmy,
- umožnenie členom rodiny lepšie pochopiť podstatu a rôzne aspekty konfliktu a redukovať ich na úroveň, ktorá je pre nich prijateľná,
- poskytnutie modelov pre riešenie možných (prípadných) konfliktov v budúcnosti,
- podporovanie kooperatívnosti a slušnosti pri riešení konfliktov a tým zlepšenie vzájomných vzťahov u členov rodiny ako i vzťahov rodiny so sociálnym prostredím,³⁰⁸
- umožnenie spoločného pohľadu na vzájomné vzťahy v rodine, resp. na problém a tým orientácia členov rodiny na seba samých,
- mobilizovanie síl a schopností členov rodiny,
- nastolenie otvorenej komunikácie prepojenej s pokojným vyjadrovaním a vzájomným načúvaním,³⁰⁹

³⁰⁵ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami. MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

³⁰⁶ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

³⁰⁷ LOVAŠOVÁ, S. Klientske násilie ako súčasť sociálnej práce.

³⁰⁸ FILADELFIOVÁ, J. Rodina 90. rokov na Slovensku.

³⁰⁹ WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

- vytvorenie a prijatie jasne formulovanej, zrozumiteľnej a prakticky uskutočniteľnej dohody, ktorá je prijateľná pre všetkých členov rodiny.³¹⁰

Klientom sanácie je celá rodina, ako interakčný systém, ktorý je ohrozený problematickou sociálnou situáciou, sociálnou patológiou alebo iným problémom.³¹¹ Pre zaradenie rodiny do procesu sanácie, je využívaných niekoľko indikátorov.

- **Rodina sa nachádza v špecifickej situácii alebo zlyháva vo viacerých funkciách**, ohrozuje fyzický, psychický alebo sociálny vývin dieťaťa alebo na dieťa pôsobia negatívne vplyvy z prostredia.
- **Rodina má záujem riešiť svoje problémy** a prijať ponúkanú pomoc, resp. minimálne je otvorená skúsiť ponúkanú spoluprácu s odborníkmi.
- **Rodičia majú s deťmi vybudovaný vzťah** a nechcú pripustiť vzájomné odlúčenie.³¹²

Oproti tomu, je potrebné uviesť aj indikátory, ktoré vedú k nezaradeniu rodiny do procesu sanácie, resp. k ukončeniu sanácie z iného dôvodu ako je úspešné ukončenie sanácie a stabilizácia rodiny.

- **Rodičia nie sú fyzicky dostupní** z dôvodu neznámeho pobytu, alebo miesta kde sa zdržiavajú.
- **Životný štýl rodičov má bezdomovecký charakter** a nie sú ochotní bývať na mieste vhodnom pre výchovu a starostlivosť o deti, resp. v danom regióne je nemožné zabezpečiť vhodné bývanie pre rodinu.
- **V rodine je identifikované zámerné zanedbávanie**, kruté zaobchádzanie, týranie alebo zneužívanie detí zo strany rodičov, resp. osôb, ktoré sa starajú o deti.
- Je dokázané, že **rodičia nemajú k dieťaťu žiadnu citovú väzbu** a nie sú schopní si takúto väzbu vytvoriť.
- **Rodičia si nepripúšťajú potrebu zmeny**, sú vo fáze prekontemplácie, teda vo fáze v ktorej rodičia nepocitujú, že by mali nejaký problém, ktorý je potrebné riešiť a prístup pomáhajúcich profesionálov vnímajú ako nutné zlo. Spolu s pomáhajúcim profesionálom nenachádzajú jedinou oblasť, ktorú by potrebovali na základe vlastnej motivácie riešiť, resp. ktorú by boli ochotní v spolupráci s pomáhajúcimi profesionálmi riešiť.³¹³

³¹⁰ HOLÁ, L. Mediace v teórii a praxi. ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

³¹¹ GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie.

³¹² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

³¹³ MILLER, R.W. & S. ROLLNICK. Motivační rozhovory. Příprava lidí ke změně závislého chování.

- **Obaja rodičia sú závislí na alkohole, drogách, patologickom hráčstve či iných závislostiach**, ktoré negatívne ovplyvňujú rodinné vzťahy a zásadne odmietajú abstinovať či podstúpiť liečbu.
- **Rodič**, samostatne vychovávajúci dieťa, je **úplne alebo čiastočne pozbavený spôsobilosti na právne úkony** a nesúhlasí so spoluprácou svojho opatrovníka s pomáhajúcim profesionálom.
- **Rodič je psychiatrický pacient** a nesúhlasí, aby pomáhajúci profesionál bol v kontakte s jeho psychiatrom.
- **Rodič výrazne odmieta spoluprácu** alebo je agresívny voči pomáhajúcim profesionálom a svoju agresivitu nekontroluje.³¹⁴

Sanácia rodiny ako konkrétne opatrenie sociálnoprávnej ochrany je realizovaná v troch hlavných etapách práce s rodinou.

- a) Práca s rodinou v čase, keď je **dieťa v rodine**. Je zistené ohrozenie dieťaťa. Cieľom sanácie rodiny v tejto etape je ochrana dieťaťa prostredníctvom pomoci a podpory rodiny.
- b) Práca s rodinou v čase, keď je **potrebné dieťa z rodiny vyňať**. Cieľom sanácie rodiny v tejto etape je uspôsobenie rodiny tak, aby sa upravili pomery existujúce v rodine a rodina zvládla starostlivosť o dieťa a tým pripraviť umožnenie návratu dieťaťa späť do rodinného prostredia.
- c) Práca s rodinou v čase **navrátenia dieťaťa do rodiny**. Cieľom tejto etapy je podporiť adaptáciu dieťaťa v rodinnom prostredí, stabilizovať rodičov v ich rodičovských rolách, ozdravenie fungovania rodiny a kontrola plnenia funkcií rodiny.³¹⁵

Sanácii rodiny, ak je to možné má predchádzať prevencia. Dôležitou súčasťou prevencie, ako štádia, ktoré predchádza sanácii pri práci s rodinou v ohrození, je vyhodnocovanie toho, či je potrebné a možné zaradiť rodinu do sanácie, alebo rodina potrebuje, aby sa uplatnili iné postupy v kompetencii pomáhajúcich profesionálov.³¹⁶

Kľúčovými oblasťami, v ktorých je nevyhnutné, aby sa pomáhajúci profesionáli pracujúci s rodinami v ohrození odborne angažovali, sú najmä terénna práca s rodinou, práca s motiváciou členov rodiny, etika práce s rodinou, práca s časom, načasovanie jednotlivých

³¹⁴ KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny.

³¹⁵ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou.

³¹⁶ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

opatrení, voľba intenzity jednotlivých intervencií v rodine, ale predovšetkým práca s mocou a kontrolou v rodinnom rámci.³¹⁷

Nevyhnutnou súčasťou kvalitnej sanácie rodín je multidisciplinárny princíp. To umožňuje, aby sa opatrenia vykonávali alebo sa na ich výkone podieľali pomáhajúci profesionáli z rôznych pomáhajúcich profesií. Tento prístup umožňuje využívanie rôznych metód, techník a postupov využívaných jednotlivými pomáhajúcimi profesiami. Taktiež sa na sanácii rodiny môžu zúčastniť aj akreditované subjekty disponujúce odbornými špecializovanými kapacitami, praktickými skúsenosťami a možnosťami odborných intervencií, ktoré sú pripravené na mieru ohrozenia jednotlivých rodín v sanácii. Zapojenie špecializovaných akreditovaných subjektov v úzkej spolupráci s pomáhajúcimi profesionálmi umožňuje realizáciu účinnejšej a komplexnejšej pomoci rodine.³¹⁸ Výber intervencií poskytovaných akreditovaným subjektom je kľúčovým pri efektívnej pomoci. Ich kvalita závisí od poznania potrieb rodiny a programov akreditovaného subjektu a ich dopadu na rodinné vzťahy z pohľadu ich dlhodobého pôsobenia.³¹⁹

Sanácia rodiny je dlhodobý proces, kde sa spájajú rôzne činnosti sociálnoprávnej ochrany dieťaťa. Je založená na multidisciplinárnej spolupráci zainteresovaných subjektov, ktoré realizujú opatrenia podľa zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele v platnom znení. Ide o orgány štátnej správy, samosprávy, zariadenia a akreditované subjekty oprávnené vykonávať sociálnoprávnu ochranu. Pri kombinácii so zákonom č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v platnom znení ide o subjekty ako školy, školské zariadenia, lekárov a zdravotnícky personál, duchovných a zástupcov cirkvi a pod..

8.1 Východiská sanácie rodiny

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele vytvára normatívny priestor pre realizáciu sanácie rodiny. Za základné predpoklady sanácie je, možné považovať:

- zostavenie multidisciplinárneho tímu na pomoc dieťaťu a jeho rodine,
- rodičia sú partnermi pomáhajúcich profesionálov z multidisciplinárneho tímu,
- koordinátorom multidisciplinárneho tímu je v optimálnom prípade pracovník SPO,
- kontinuálne prebieha komplexné vyhodnocovanie situácie dieťaťa a jeho rodiny,

³¹⁷ DUNOVSKÝ, J. Dítě a poruchy rodiny.

³¹⁸ BELZ, H. & M. SIEGRIST. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.

³¹⁹ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou.

- miera ohrozenia dieťaťa indikuje voľbu ďalších postupov multidisciplinárneho tímu a možnú identifikáciu oblastí sanácie rodiny,
- realizácia pravidelných rodinných konferencií alebo prípadových konferencií, ako nástrojov podpory dieťaťa a rodiny,
- je pomenovaný cieľ sanácie rodiny a určené časové obdobie, v ktorom je potrebné pracovať na kvalitatívnych zmenách, podľa stanoveného cieľa vyplývajúceho z plánu práce s dieťaťom, jeho rodičmi alebo osobou, ktorá sa osobne stará o dieťa.³²⁰

Identifikácia oblastí, v ktorých má prebehnúť sanácia rodiny, vychádza z komplexného posúdenia životnej situácie dieťaťa a tvorí súčasť plánu práce s rodinou. Pri využití podkladového materiálu pre prácu s rodinou sa očakáva vzájomná korelácia jednotlivých posudzovaných oblastí a ich hlbšia analýza ako i analýza vzájomných súvislostí. Pozitívne hodnotenie v oblasti aktuálneho stavu dieťaťa a jeho vývinových potrieb ešte nemusí znamenať, že rodičia nezlyhávajú v oblasti starostlivosti o dieťa. V takom prípade sa pri hlbšej analýze skúma, kto pre dieťa zabezpečuje tieto potreby, a rovnako perspektíva ďalšieho ich napĺňania. Ide o možné suplovanie úloh rodiča osobou zo sociálneho prostredia dieťaťa, alebo si ich dieťa zabezpečuje samé.³²¹

V procese sanácie rodiny sa kladie dôraz na participáciu rodiny, čo znamená, že pomáhajúci profesionáli sa majú usilovať získať rodinu pre spoluprácu na dobrovoľnej báze. Ak rodičia napriek tomu odmietajú spolupracovať a ohrozenie dieťaťa pretrváva alebo sa ešte zhoršuje, tak v súlade so záujmom dieťaťa, sa pristupuje k výkonu opatrení sociálnoprávnej ochrany dieťaťa a to aj bez súhlasu rodiča. V závažnejších prípadoch do procesu sanácie vstupuje súd.³²²

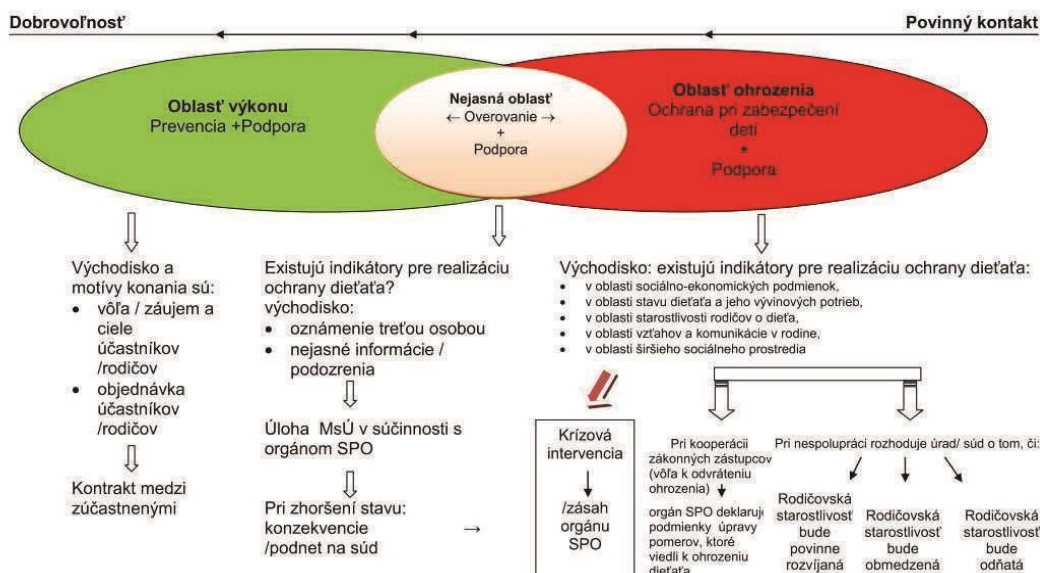
³²⁰ Interná norma Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

³²¹ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

³²² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

Schéma č. 1 Participácia rodiny v procese sanácie“ znázorňuje vývoj od dobrovoľnej spolupráce rodiča s odborníkmi k nútenej/povinnej³²³

Schéma č. 1 Participácia rodiny v procese sanácie

Oblasť sanácie rodiny

Oblasť výkonu sociálnoprávnej ochrany v schéme, znázorňuje situáciu, keď rodič je aktívny a snaží sa nepriaznivú situáciu riešiť využitím vlastných zdrojov alebo vyhľadáním a prijatím pomoci. Ak rodina sama vníma potrebu podpory a pomoci a prejavuje záujem situáciu riešiť a ohrozenie dieťaťa nie je významné, je dôležité, aby rodina dostala potrebnú podporu zo strany pomáhajúcich profesionálov. Pomoc je zameraná na prevenciu pred zhoršením existujúcej situácie. V tejto situácii je dôležitá činnosť obce, ktorá má originálne kompetencie v rámci sociálnej prevencie. Obec organizuje alebo sprostredkuje pomoc rodine.³²⁴

Nejasná oblasť pri sanácii rodiny

To čo je označené ako nejasná oblasť, poukazuje na situáciu, v ktorej je signalizované podozrenie z ohrozenia dieťaťa ale podozrenie ešte nie je verifikované. Nevhodné správanie sa detí, alebo porušovanie povinností rodičov alebo zneužívanie rodičovských práv môže ktokoľvek oznámiť orgánu SPO, obci alebo súdu. Rovnako môže každý oznámiť orgánu

³²³ Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny.

³²⁴ Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny.

SPO, obci alebo súdu skutočnosť, že rodičia nemôžu plniť povinnosti vyplývajúce z rodičovských práv a povinností. Ak je takéto oznámenie signalizované len obci, sociálny pracovník obce po overení podnetu a vyhodnotení, že dieťa v rodine nie je ohrozené, rieši situáciu v rodine v rámci svojich kompetencií na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine. Taktiež vykonáva opatrenia na obmedzenie a odstraňovanie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú harmonický vývin dieťaťa. Ak je riziko ohrozenia dieťaťa v rodine, obec informuje orgán SPO a opatrenia sú vykonávané v spolupráci s orgánom SPO úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, prípadne podľa situácie podáva podnet priamo na súd. Podozrenie zo spáchania trestného činu pri zanedbávaní starostlivosti o deti je povinný každý oznámiť orgánom činným v trestnom konaní.³²⁵

Oblasť ohrozenia pri sanácii rodiny

V oblasti ohrozenia pri výkone sociálnoprávnej ochrany sú už známe a potvrdené indikátory poukazujúce na nízke, stredné alebo vážne ohrozenie dieťaťa. K posúdeniu miery ohrozenia dieťaťa pracovník SPO využíva ako nástroj interný materiál „Posúdenie životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny.“³²⁶ Po objasnení miery ohrozenia dieťaťa a vyhodnotení záujmu rodiča o spoluprácu, pracovník SPO rozhodne o ďalšom postupe. Ak rodič spolupracuje, tak v súčinnosti s rodičom a ďalšími zainteresovanými odborníkmi spracuje pracovník SPO plán práce s rodinou. Ďalší postup je zameraný na realizáciu plánu, ktorý sa priebežne vyhodnocuje. Pri akútnom ohrození života a zdravia dieťaťa pristupuje pracovník SPO ku krízovej intervencii.

Ak rodič odmieta spolupracovať alebo spolupráca s rodičom nie je možná, vtedy pracovník orgánu SPO rozhoduje o prijatí opatrení zameraných na ovplyvnenie stavu v rodine alebo podáva podnet na súd, ktorý rozhoduje o zásahu do rodičovských práv a povinností.³²⁷ Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa, súd alebo orgán SPO môže rozhodnúť o uložení týchto výchovných opatrení:

- vhodným spôsobom napomenie maloleté dieťa, jeho rodičov a iné fyzické osoby, ktoré svojím správaním ohrozujú alebo narušujú jeho riadnu výchovu;

³²⁵ Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny.

³²⁶ Interná norma Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

³²⁷ MATĚJČEK, Z. a Z. DYTRYCH. Krízové situace v rodine očima dítěte.

- určí nad výchovou maloletého dieťaťa dohľad, dohľad vykonáva najmä za súčinnosti orgánu SPO, obce, školy, neštátnych subjektov a zariadenia, v ktorom je maloleté dieťa umiestnené;
- uloží maloletému dieťaťu obmedzenie v rozsahu potrebnom na predchádzanie a zabráňovanie škodlivým vplyvom, ktoré môžu ohroziť alebo narušiť jeho priaznivý vývin, dodržiavanie uloženého obmedzenia sleduje najmä za súčinnosti obce;
- uloží maloletému dieťaťu a jeho rodičom povinnosť podrobiť sa sociálnemu poradenstvu alebo inému odbornému poradenstvu.³²⁸

Orgán SPO môže na predchádzanie vzniku krízových situácií a obmedzenie negatívnych javov v rodine využiť aj ďalšie opatrenia medzi ktoré patria:

- organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, tréningoch a aktivitách zameraných na podporu plnenia rodičovských práv a povinností, plnenia funkcií rodiny, na utváranie a upevňovanie vzťahov medzi manželmi, rodičmi a deťmi, rozvoj schopností riešiť problémové situácie a adaptovať sa na nové situácie;
- organizovanie svojpomocných aktivít na podporu plnenia funkcií rodiny a na podporu rozvoja rodičovských spôsobilostí;
- organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch a aktivitách zameraných na predchádzanie sociálnopatologickým javom;
- sprostredkovanie kultúrnych, záujmových a iných aktivít zameraných na podporu vhodného využívania voľného času detí.³²⁹

Ak je to potrebné v záujme maloletého dieťaťa a ak výchovné opatrenia nevedli k náprave, súd dočasne odníme maloleté dieťa z osobnej starostlivosti rodičov aj proti ich vôli a nariadi maloletému dieťaťu na účely:

- zabezpečenia odbornej diagnostiky pobyt v zariadení, ktoré vykonáva odbornú diagnostiku, najdlhšie na šesť mesiacov
- zabezpečenia odbornej pomoci maloletému dieťaťu alebo zabezpečenia úpravy rodinných a sociálnych pomerov maloletého dieťaťa pobyt v zariadení najdlhšie na šesť mesiacov;
- zabezpečenia resocializácie drogových a iných závislostí, pobyt v zariadení, ktoré vykonáva resocializačné programy pre drogovovo a inak závislých.³³⁰

³²⁸ PREKOPOVÁ, J. Malý tyran. LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

³²⁹ § 10 zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Súd vybavuje podnety a upozornenia fyzických osôb a právnických osôb a vykonáva opatrenia na zabezpečenie riadnej starostlivosti o maloletých. Na tento účel môže súd aj pred začatím konania vykonať potrebné procesné úkony, najmä predvolanie na výsluch, obhliadku, žiadosť o vyjadrenie alebo o súčinnosť orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, obce alebo iných fyzických a právnických osôb. Ak sa ocitne maloletý bez akejkoľvek starostlivosti alebo ak je jeho život, zdravie a priaznivý vývin vážne ohrozený alebo narušený, súd neodkladným opatrením nariadi, aby bol maloletý dočasne zverený do starostlivosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby, ktorú v uznesení určí. Neodkladným opatrením môže súd nariadiť, aby ten, kto má maloletého pri sebe, maloletého odovzdal do starostlivosti toho, koho označí súd, alebo do striedavej osobnej starostlivosti.³³¹ Súd môže pristúpiť k odňatiu dieťaťa aj bez uloženia predchádzajúcich opatrení.

8.2 Negatívne vplyvy na úspešnosť sanácie

Sanáciu rodiny ovplyvňujú rôzne vplyvy, ktoré môžu byť ako na strane pomáhajúcich profesionálov a iných odborníkov, tak aj na strane rodiny. Pre úspešnosť sanácie sa vyžaduje poznanie vplyvov, ktoré majú negatívny vplyv na priebeh alebo výsledok sanácie. Nejedná sa len o poznanie vplyvov, ktoré negatívne ovplyvňujú sanáciu, ale najmä o poznanie metód, techník a postupov, ktoré je možné využiť na ich elimináciu, resp. na predchádzanie negatívnym vplyvom a dôsledkom.

Na strane pomáhajúcich profesionálov a odborníkov sa taktiež vyskytujú faktory, ktoré môžu negatívne ovplyvniť sanáciu rodiny.

- **Nízka odbornosť** pomáhajúcich profesionálov, najmä pracovníkov SPO podieľajúcich sa na sanácii rodiny. Vysoko odborné činnosti môžu vykonávať ľudia s nedostatočným vzdelaním, bez výcviku, supervízie, v rozpore s profesionálnou etikou.
- **Vyhorenie** pomáhajúcich profesionálov realizujúcich sanáciu rodiny, čo sa prejaví najmä stratou záujmu o pomoc rodine, vykonávaním len formálnych povinností.
- **Odmietanie spolupráce** pomáhajúcich profesionálov a odborníkov s rodinou. To sa najčastejšie objavuje pri absencii koordinátora, rivalite pomáhajúcich profesionálov a ďalších odborníkov v multidisciplinárnom tíme.

³³⁰ § 37 ods. 3 Zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine v platnom znení.

³³¹ § 115, §365 ods. 1, §367 Zákona č. 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok

- **Absencia potrebnej pomoci, služieb, programov pre rodinu.** Objavuje sa najmä ak nedôjde k zapojeniu obce do spolupráce, absentuje terénna sociálna práca, chýbajú komunitné služby, nedostupné bývanie pre rodinu.
- **Kumulovanie nezlučiteľných funkcií** v osobe pomáhajúceho profesionála alebo odborníka. Takýmito nezlučiteľnými funkciami je spájanie moci a kontroly s pomocou.³³²

Na strane rodiny môže najčastejšie ísť o vplyvy, ktoré môžu negatívne ovplyvniť sanáciu rodiny:

- naplnenie kritérií, ktoré umožňujú nezaradenie rodiny do sanácie,
- naplnenie len minimálnych kritérií pre zaradenie rodiny do sanácie,
- účelové zneužívanie ponúkanej pomoci a služieb rodinou,
- vytváranie potemkinovských situácií na zakrytie pravej situácie v rodine,
- rozdielny prístup jednotlivých členov rodiny k existujúcim problémom,
- prerušenie spolupráce s pomáhajúcimi profesionálmi a ďalšími odborníkmi z multidisciplinárneho tímu a odmietnutie nových programov a služieb.³³³

³³² LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

³³³ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

9. Systém včasnej signalizácie ohrozenia dieťaťa

Pomáhajúci profesionáli pri plnení úloh sociálnoprávnej ochrany sú oprávnení preverovať v prirodzenom rodinnom prostredí a tiež v náhradnom rodinnom prostredí informácie o tom, že by dieťa mohlo byť vystavené ohrozeniu života, zdravia alebo neľudskému a zlému zaobchádzaniu. Sú oprávnení osobne preverovať starostlivosť o výchovu, zdravie, výživu a všestranný vývin dieťaťa alebo osobne zisťovať dôvody nevhodného správania sa detí a preverovať vhodnosť výchovného prostredia pre zabezpečenie výchovy a všestranného vývinu dieťaťa. Rodič je povinný umožniť pracovníkovi SPO výkon jeho oprávnení a poskytnúť mu potrebné informácie.³³⁴

Medzi základné oprávnenie pracovníkov patrí aj vstup do obydlija. Na každý vstup do obydlija potrebujú pracovníci SPO súhlas osoby, ktorá obýva nehnuteľnosť do ktorej chce vstúpiť, a stará sa o dieťa. Ak je pracovníkovi SPO odmietnutý vstup do obydlija a tým je znemožnený výkon jeho oprávnení, môže pracovníkovi SPO súd povoliť vstup do obydlija za účelom preverenia stavu dieťaťa.³³⁵ Súčinnosť a asistenciu pracovníkovi SPO v takomto prípade poskytuje príslušník Policajného zboru SR. V takomto prípade pracovník SPO nepotrebuje súhlas so vstupom do obydlija od osoby, ktorá býva v danej nehnuteľnosti. V súvislosti s šetrením v rodine je možné vymedziť jednotlivé aktivity prepojené s šetrením v rodine.

Na zabezpečenie včasného vyhľadávania ohrozeného dieťaťa v rodine je potrebné, aby obce vytvorili a implementovali systém včasnej signalizácie ohrozenia dieťaťa v rodine. Do systému včasnej signalizácie ohrozenia dieťaťa obce zapájajú najmä školy, školské zariadenia, detského a obvodného lekára, policajný zbor, mestskú políciu, poslancov obecného zastupiteľstva, komisiu verejného poriadku, komunitných pracovníkov, terénnych pracovníkov, dobrovoľníkov, miestnych aktivistov ale i nízkoprahové centrá, nocľahárne.³³⁶ Obce majú povinnosť iniciovať a vyhodnocovať funkčnosť svojho systému signalizácie v oblasti sociálnoprávnej ochrany. Obce v spolupráci so zúčastnenými subjektmi vytvárajú plány včasnej signalizácie ohrozenia dieťaťa.³³⁷

³³⁴ TOKOVSKÁ, M. Starostlivosť o človeka v kontexte vybraných pomáhajúcich profesií.

³³⁵ Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

³³⁶ ANDRUCHOVÁ, J. a J. ĽALOVÁ. Manuál činností sociálneho pracovníka k problematike sociálnoprávnej ochrany. HROZENSKÁ, M. et al. Sociálna práca so staršími ľuďmi.

³³⁷ ČISECKÝ, F., M. OLAH a M. SCHAVEL. Sociálna prevencia.

9.1 Depistáž v rodine

Depistáž v rodine zabezpečuje obec prostredníctvom terénnej práce. V komunite sa terénna práca zameriava na ciele vyhládavanie rodín, so signálmi indikujúcimi ohrozenie dieťaťa.³³⁸ Významnú zložku depistáže predstavuje súčinnosť so školou, lekárom, spoločenskými organizáciami, cirkvou, charitou a obyvateľmi obce. Depistáž má získavať informácie o rodine už v čase, keď problémy v rodine ešte nie sú závažné, ale sú zachytávané signály, že sa v rodine niečo deje. Táto činnosť pomáha zabezpečovať včasnú intervenciu do rodinného systému.³³⁹

Obec na základe signalizácie a sociálnej depistáže prijíma konkrétne opatrenia alebo nastavuje prácu s rodinou tak, aby boli eliminované možné ohrozenia dieťaťa. Sociálny pracovník obce, ktorý plní úlohy na úseku SPO overí skutočnosti, ktoré ohrozujú rodinu a dieťa. Zároveň zvaží potrebu a vhodnosť kontaktovania rodiny, uskutočnenia rozhovoru s rodičmi a deťmi, resp. návštevy rodiny s cieľom miestneho zisťovania.³⁴⁰ Pracovník orgánu SPO, ktorý je poverený overením podnetu, zisťuje skutočnosti.

- **Spôsob a mieru ohrozenia.** Zostavuje sa čo najkonkrétnejší a najpodrobnejší popis toho o čo ide. Najmä akým spôsobom a v akej miere je dieťa ohrozené, zanedbávané, týrané, či iným spôsobom ohrozované.
- **Miesto vzniku ohrozenia.** Overuje sa kde a za akých okolností ohrozenie dieťaťa vzniká. Kde sa dieťa aktuálne nachádza a kto sa skutočne o dieťa stará.
- **Kedy ohrozenie vzniklo.** Identifikuje sa ako dlho ohrozenie trvá a pretrváva. Zároveň sa zisťuje, či je toto ohrozenie ešte aktuálne.
- **Zdroj východiskových informácií.** Aký je zdroj informácií s ktorými orgán SPO disponuje. Môže ísť o pozorovanie, konkrétny zážitok osoby, ktorá podanie podáva, informácie vyplynuli z rozhovoru s rodičom, dieťaťom, alebo ide o sprostredkovanú informáciu od tretej osoby.
- **Poskytnutie pomoci rodine.** Identifikácia toho, či už rodine boli poskytnuté nejaké služby alebo boli realizované opatrenia voči rodine zo strany obce alebo iných

³³⁸ LEŠKOVÁ, L. Sociálna práca v teréne.

³³⁹ DUDINSKÁ, P., P. BUDAJ a Š. VITKO. Manažment v sociálnych službách.

³⁴⁰ BENTOVIM, A. Týraní a sexuální zneužívání v rodinách.

subjektov. V prípade, že boli realizované opatrenia, tak o aké opatrenia sa jednalo a s akým výsledkom.³⁴¹

V prípade závažného podozrenia, za aké možno považovať podozrenie z týrania, zneužívania a zanedbávania a domáceho násillia, obec situáciu oznámi orgánu SPO z úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Podnet podáva obec v písomnej podobe, kde uvedie identifikáciu dieťaťa a rodiny, možné ohrozenie a zoznam subjektov, ktoré môžu ohrozenie potvrdiť alebo poskytnúť informácie o situácii dieťaťa. Podozrenie zo spáchania trestného činu je povinný každý oznámiť orgánom činným v trestnom konaní.³⁴²

9.2 Plán zisťovania a overovania informácií

Na základe podnetu sa určí pracovník orgánu SPO zodpovedný za vedenie prípadu na základe poverenia alebo zaužívaných postupov vedenia príslušného oddelenia sociálnoprávnej ochrany úradu práce, sociálnych vecí a rodiny. Prípad je možné zveriť rodinnému asistentovi. Rodinný asistent na základe porady s pracovníkom SPO sa zaoberá témami a rozdelením úloh pre realizáciu predbežného šetrenia. Jednotlivé témy je možné zhrnúť do dohôd popísaných nižšie.

- Dohoda o tom, ktoré subjekty budú kontaktované vo fáze zisťovania a overovania informácií pred samotným šetrením v rodine, s cieľom zistenia orientačných informácií z viacerých relevantných zdrojov o situácii dieťaťa.
- Dohoda o tom, kto bude dané subjekty kontaktovať, zisťovať, overovať informácie a zaznamenávať zistené informácie.
- Dohoda o lehote, v ktorej tieto prvotné informácie majú byť získané a spracované. Štandardná lehota na vypracovanie podkladov z prvotného zisťovania a overovania informácií by mala byť maximálne 48 hodín. Ak ide o vážne ohrozenie života a zdravia dieťaťa, táto fáza sa skráti a pristupuje sa ku krízovej intervencii.
- Dohoda o termíne šetrenia v rodine.³⁴³

³⁴¹ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

³⁴² HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

³⁴³ KRAJČÍROVÁ, M. a J. MIKLOŠKO. Mamy bocian nenosí.

9.3 Zisťovanie a overovanie informácií

Rodinný asistent doplní ďalšie potrebné relevantné informácie k prijatému podnetu od zainteresovaných subjektov, vychádzajúc z dohody s pracovníkom SPO. Pre spoluprácu pri získavaní základných anamnestických údajov o dieťati je potrebné vykonať niekoľko úkonov.

- **Osloviť oznamovateľa**, ktorý podnet podal, a to najmä v prípade potreby doplnenia informácií. Predpokladom je, že oznamovateľ je známy a nejde o anonymný podnet.
- **Osloviť obec** podľa miesta trvalého pobytu dieťaťa alebo podľa miesta obvyklého pobytu dieťaťa, príp. rodiča, s ktorým dieťa žije, alebo v minulosti žilo. Od obce sa zisťuje najmä povest' rodiny v obci, informácie o tom ako rodina fungovala v minulosti, aké má problémy v súčasnosti. Relevantné môžu byť aj informácie o správaní dieťaťa v obci, správaní rodičov v obci, pozorované interakcie rodičov s dieťaťom a príp. ďalšie relevantné informácie indikujúce ohrozenie dieťaťa v rodine, resp. nedostatočné uspokojovanie potrieb dieťaťa.³⁴⁴
- **Overiť spôsob zistenia týchto informácií obcou.** Či sa jedná o informácie z pozorovania prejavov starostlivosti rodiny o dieťa, celkového pozorovaného stavu dieťaťa, zo šetrenia v rodine, z rozhovorov s rodičmi, z kontaktov s ich širšou rodinou, susedmi alebo na základe spolupráce s inými subjektmi ktorými môže byť škola, škôlka, komunitné centrum a všetky organizácie, ktoré poskytovali služby rodine.³⁴⁵
- **Zistiť podrobnejšie informácie o aktuálnom stave a vývoji situácie dieťaťa v škôlke, škole, či inom zariadení,**³⁴⁶ ktoré dieťa navštevuje.
 - *Identifikovanie celkového pôsobenia, fungovania dieťaťa* v kolektíve, v rodine, voči autoritám s definovaním pozorovaných situácií, na základe ktorých dospeli k takémuto hodnoteniu. Môže to byť utiahnutosť dieťaťa, neschopnosť sústrediť sa na aktivitu, neschopnosť uvoľniť sa v hre, agresivita v správaní, ustrašenosť dieťaťa, prejavy pohotovosti tak, ako by bolo stále v strehu a pod.
 - *Identifikovanie zmeneného správania dieťaťa.* Môže ísť o dlhodobu zvýšenú absenciu dieťaťa v škole/škôlke, časté bolesti brucha, hlavy, modriny na zvláštnych miestach. Ak je v daných oblastiach identifikovaný problém, uvedie sa tiež, ako dlho pretrváva, príp. aká je jeho intenzita a frekvencia. Tieto skutočnosti

³⁴⁴ HUDECOVÁ, A. a A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. Sociálna práca s rodinou.

³⁴⁵ CHÁVEZ VILLANUEVA, P. Rodina kolíska života a lásky.

³⁴⁶ BRAUN, R., D. MARKOVÁ a J. NOVÁČKOVÁ. Praktikum školní psychologie.

môžu slúžiť ako metodika či štruktúra rozhovoru vo vzťahu k obci, školskému zariadeniu resp. ako štruktúra písomného dožiadania.³⁴⁷

- **Osloviť Komunitné centrum, Centrum pre dieťa a rodinu, akreditovaný subjekt, resp. iný subjekt**, ktorý rodine v minulosti, alebo aj v danom čase poskytoval alebo poskytuje preventívne alebo intervenčné služby.³⁴⁸
- **Vyhodnotiť informácie z rozhovoru s rodičom** na tému problémov v rodinnom systéme, alebo z už realizovanej práce s rodičmi ohľadom tých problémov, ktoré sú predmetom podozrenia. Ak sa takýto rozhovor realizoval, kto rozhovor konkrétne uskutočnil a aké výsledky sa rozhovorom dosiahli.³⁴⁹

9.4 Šetrenie v rodine

Pracovník SPO a rodinný asistent navštívia spoločne rodinu s cieľom zistiť mieru ohrozenia dieťaťa v rodine a prvotne posúdiť životnú situáciu dieťaťa a jeho rodiny. Šetrenie je spravidla neohlásené, pokiaľ nie je potrebné prítomnosť rodičov v domácnosti zabezpečiť nahlásením termínu vopred.³⁵⁰ Deje sa to najmä v prípade pracovnej činnosti rodičov. Obsahom stretnutia je najmä:

- informovanie rodiny o podnete a o relevantných výstupoch z predbežného šetrenia,
- zistenie názorov členov rodiny na overované skutočnosti, alebo podozrenia,
- pozorovanie správania dieťaťa, správania rodiča a interakcií medzi členmi rodiny,
- bytové podmienky rodiny a to aj v kontexte potrieb dieťaťa,
- poskytované služby rodine, plánované kroky rodiny k riešeniu situácie a pod..³⁵¹

Súčasťou záznamu, ktorý vypracuje rodinný asistent, sú výsledky predbežného šetrenia a šetrenia v rodine, na základe ktorých je vykonané predbežné zhodnotenie ohrozenia dieťaťa v rodine, resp. identifikovaná potreba získania ďalších informácií ku komplexnému hodnoteniu situácie dieťaťa v rodine. Záznam má poskytovať obraz aj o tom, akým spôsobom sa východiskové informácie získali. V závere záznamu sú definované odporúčania v rámci preventívnej ochrany dieťaťa a rodiny. Môže ísť o činnosť obce, prípadne sprostredkovanie

³⁴⁷ Interná norma Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

³⁴⁸ KOLAJOVÁ, L. Týmová spolupráca. HOGG, M. A. & G. M. VAUGHAN. Social Psychology.

³⁴⁹ JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů.

³⁵⁰ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

³⁵¹ HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, Ľ. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

pomoci obcou alebo akreditovaným subjektom. V zázname je možné odporúčať tvorbu plánu práce s dieťaťom a jeho rodinou v rámci činnosti orgánu SPO.³⁵²

Základnými oblasťami na ktoré sa orgán SPO zameriava pri šetrení v rodinnom prostredí dieťaťa sú najmä:

- základné identifikačné údaje (meno a priezvisko dieťaťa, dátum narodenia, trvalé bydlisko, meno a priezvisko rodičov),
- aktuálny stav dieťaťa (so zameraním na týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa),
- správanie rodiča k dieťaťu,
- správanie dieťaťa k rodičovi,
- potreby dieťaťa, ktoré nie sú napĺňané,
- schopnosť rodičov zabezpečiť potreby dieťaťa (porozumenie potrebám dieťaťa, plnenie rodičovských práv a povinností...),
- osoby, ktoré sa podieľajú na saturovaní potrieb dieťaťa,
- bytové podmienky dieťaťa (či je byt alebo dom prispôsobený potrebám dieťaťa so zameraním najmä na hygienu, bezpečie, spánok, prípravu do školy, hry, trávenie voľného času),
- výživa a stravovanie dieťaťa (jedálny lístok, stravovacie návyky, prístupnosť stravy, preferencia stravy),
- analýza situácie ako i starostlivosti v rodine, či je pre dieťa ohrozujúca a v akých smeroch,
- prijatie záveru, či je potrebné dieťa vyňať z rodinného prostredia,
- iné dôležité skutočnosti (napr. či bol vykonaný rozhovor s dieťaťom....).³⁵³

Záznam zo šetrenia podpisuje ten orgán, ktorý ho vyhotovili a rodič dieťaťa, resp. osoba, ktorá sa o dieťa stará.

Posúdenie životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny zo strany orgánu SPO je zamerané na oblasti, ktoré sú významné z pohľadu SPO.

1. Sociálne a ekonomické podmienky – v tejto oblasti sa orgán SPO zameriava najmä na:

³⁵² KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny.

³⁵³ Príloha č. 1 Internej normy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

- **deti** (počet detí v rodine, pohlavie, vek súrodencov, školu a ročník ktorý navštevujú, predškolské zariadenie);
- **rodičov** (rodinný stav, manželia, konkubinát, homosexuálni partneri, žijú alebo nežijú v spoločnej domácnosti, vzdelanie, zamestnanie a iné významné skutočnosti z pohľadu SPO);
- **bývanie** (kto tvorí domácnosť, počet osôb a ich príbuzenský vzťah, charakter bývania, počet izieb, ich vzhľad, vhodnosť bývania, vybavenie zodpovedajúce potrebám dieťaťa, voda, kúrenie, svetlo, podmienky na prípravu stravy, podmienky pre pokojný spánok, sanitárne vybavenie, hygiena a čistota priestorov, priestor na hranie);
- **ekonomické podmienky** (zamestnanosť rodičov, čistý mesačný príjem rodiny, stabilita príjmov, poberanie sociálnych dávok a príspevkov, zistenie celkového príjmu a ako celkový príjem rodiny pokrýva potreby členov rodiny, pravidelné výdavky, hospodárenie rodiny s rodinným príjmom, finančné problémy ohrozujúce dieťa).³⁵⁴

2. Aktuálny stav dieťaťa a vývinové potreby - v tejto oblasti sa posudzuje najmä:

- **aktuálny stav dieťaťa** (vzhľad dieťaťa, somatické príznaky ako bolesti, nespavosť, žalúdočné problémy, pomočovanie, emocionálny stav, kto sa podieľa na výchove dieťaťa, ktoré osoby dieťa označuje ako dôležité, priateľov dieťaťa, ako sa dieťaťu darí v škole, aké má problémy v škole);
- **fyzický vývin a zdravie** (výživa a stravovanie, zdravotný stav, prekonané choroby, zdravotné problémy, pravidelná zdravotná starostlivosť, očkovanie, chrup, zrak, telesná hmotnosť, vzrast, ohrozujúce aktivity, užívanie návykových látok);
- **rozumový vývin a vzdelávanie** (reč, slovná zásoba, plnenie povinnej školskej dochádzky, školský prospech, príprava dieťaťa do školy, záujem o vzdelávanie zo strany dieťaťa a zo strany jeho rodičov, komunikácia rodičov so školou, podpora dieťaťa pri problémoch v škole, podpora dieťaťa so špecifickými potrebami a spolupráca s odborníkmi, rozvoj praktických zručností a sebaobslužných činností, voľný čas dieťaťa);

³⁵⁴ Príloha č. 2 Internej normy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

- **citový vývin** (napĺňanie emocionálnych potrieb dieťaťa rodičmi, iný zdroj uspokojovania emocionálnych potrieb, oceňovanie a povzbudzovanie dieťaťa, prejavovanie pozitívnych citov, ako sa rodičia zaujímajú o to čo dieťa prežíva, ako rodičia reagujú na správanie dieťaťa, citové väzby dieťaťa na rodičov a blízkych);
- **vývin osobnej identity** (ako dieťa vníma seba samého, sebavedomie, postavenie v rodine, v školskom kolektíve, v skupine rovesníkov, predstavy o budúcnosti);
- **sociálny vývin** (rozdelenie pozornosti medzi súrodencov, vzťah k rodičom, súrodencom, príbuzným, vzťahy s vrstovníkmi, komunikačné zručnosti, adaptácia na nové sociálne prostredie, správanie v školskom kolektíve);
- **morálny vývin** (poznatie etických hraníc a ich dodržiavanie, zodpovednosť za svoje správanie, čo je slušné a čo neslušné, hodnoty v rodine, dieťa ako páchatel' trestnej činnosti, preddelikventné, resp. delikventné prejavy ako záškoláctvo, klamstvá, krádeže, násilie, postoj rodičov k sociálno-patologickým javom).³⁵⁵

3. Starostlivosť rodičov o dieťa - je posudzovaná najmä podľa týchto indikátorov:

- rodič vytvára bezpečné prostredie pre rodinu a dieťa,
- rodič chráni dieťa pred fyzickým a psychickým násilím,
- rodič chráni dieťa pred nebezpečnými osobami a prostredím,
- rodič má vedomosť o tom s kým a kde sa dieťa stretáva, ako trávi voľný čas, sú stanovené a dodržiavané jasné pravidlá návratu domov,
- rodič chráni dieťa pred sebapoškodzovaním,
- rodič vie odhadnúť riziká, ktoré dieťa môžu ohroziť, ak ostane bez dohľadu,
- rodič je schopný pripraviť a podať dieťaťu pravidelne zdravú stravu, ktorá je primeraná veku a zdravotnému stavu dieťaťa,
- rodič vie zhodnotiť ohrozenie zdravia a vývinu dieťaťa,
- dieťa má dostatok oblečenia primeranej veľkosti s ohľadom na počasie a ročnú dobu,
- oblečenie dieťaťa je čisté a udržiavané,
- dieťa má zaistenú pravidelnú hygienu,
- rodič vedie dieťa k hygienickým návykom,
- rodič je schopný rozpoznať kedy dieťaťa má zdravotný problém, vie adekvátne reagovať, vie kedy je potrebné vyhľadať lekárske ošetrovanie,

³⁵⁵ Príloha č. 2 Internej normy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

- rodič dodržiava odporúčania lekára a liečebný režim dieťaťa,
- rodič sa s dieťaťom zúčastňuje na odborných vyšetreniach.

4. Vzťahy a komunikácia v rodine - charakterizované najmä týmito indikátormi:

- vzťahy medzi rodičmi, vzťahy medzi deťmi, vzťahy medzi rodičmi a deťmi, vzťahy so širšou rodinou,
- výchovný štýl, vplyv širšej rodiny na dieťa,
- kto vedie rodinu (autorita v rodine, ako to vnímajú jednotliví členovia rodiny),
- celková atmosféra v rodine,
- spoločné trávenie voľného času, záľuby,
- podnetnosť rodinného prostredia;

5. Širšie sociálne prostredie - šetrenie sa zameriava najmä na tieto indikátory:

- vplyv širšieho sociálneho prostredia na dieťa a jeho rodinu (napr. susedia);
- stabilita bývania;
- bezpečnosť v komunite;
- bytové podmienky;
- príjmové skupiny v blízkom okolí (zamestnanosť, hospodárenie s financiami),
- výživa; osobná hygiena; doprava; výchovné prostredie.

6. Miera ohrozenia dieťaťa - zo šetrenia sa stanoví sociálna diagnóza a definuje sa spôsob zabezpečenia napĺňania potrieb dieťaťa. Záverom posúdenia životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny je stanovenie miery ohrozenia dieťaťa, ktorú orgán SPO zodpovedný za vedenie prípadu vyznačí na spisovú dokumentáciu dieťaťa. Navrhovaná intervencia sa následne premietne do písomne spracovaného plánu práce s rodinou, v ktorom sú uvedené konkrétne opatrenia ako aj subjekty, ktoré budú tieto opatrenia vykonávať.³⁵⁶

Rodina je spravidla s obsahom správy oboznámená. Ak nebola stanovená žiadna miera ohrozenia dieťaťa alebo je miera ohrozenia dieťaťa nízka, odporúčajú sa rodine preventívne služby a sociálne poradenstvo poskytované obcou, alebo iné dostupné služby preventívneho charakteru. Ak je riziko vyhodnotené ako stredné alebo vysoké, rodina je informovaná, že ich situácia bude ďalej riešená kompetentným pracovníkom SPO a uvedie sa najbližší postup

³⁵⁶ Príloha č. 2 Internej normy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

práce s rodinou. Spravidla pôjde o spôsob a termín kontaktu rodiny, tvorbu plánu sociálnej práce s rodinou či iné plánované opatrenia zodpovedajúce miere ohrozenia dieťaťa.³⁵⁷

9.4.1 Fázy šetrenia rodiny

Šetrenie v rodine podľa jednotlivých aktivít sociálnoprávnej ochrany je možné rozdeliť do fáz, ktoré na seba nadväzujú a umožňujú pomáhajúcim profesionálom postupné budovanie obrazu rodiny:

1. Fáza: Prvotné posúdenie životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny

Zhodnotenie potrieb dieťaťa a miery jeho ohrozenia je v kompetencii pracovníka SPO. Vychádza sa pritom z informácií získaných v rámci predbežného šetrenia, šetrenia v rodine a ďalších relevantných informácií. Pri hodnotení ohrozenia dieťaťa v rodine pracovníci SPO využívajú metodický materiál „Posúdenie životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny“³⁵⁸.

Ak sa vyhodnotí, že dieťa je bez ohrozenia, ale rodina by mohla mať úžitok z preventívnych aktivít obce alebo iných subjektov, orgán SPO informuje obec a rodinu o výsledku hodnotenia a odporučí niektoré z opatrení sociálnoprávnej ochrany. Ak pracovník SPO vyhodnotí, že ohrozenie dieťaťa je indikované v nízkej, strednej až vysokej miere a potrebuje získať ďalšie informácie, alebo potrebuje zapojiť ďalšie zainteresované subjekty do tohto hodnotenia, pristupuje ku komplexnému posúdeniu životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny a vypracovaniu plánu práce s rodinou.³⁵⁹

V tejto časti sa zároveň pristupuje k zisťovaniu indikátorov a vytváraniu hypotéz, či je vhodné pristúpiť k sanácii rodiny, s využitím indikátorov pre zaradenie alebo nezaradenie rodiny do procesu sanácie.

2. Fáza: Autonómna sanácia rodiny

V prípade, že rodina dosahuje, s miernou intervenciou obce, zlepšenie svojej situácie a jej stabilizáciu, najmä s využitím vlastných zdrojov, zdrojov širšej rodiny alebo svojej sociálnej siete a nepotrebuje ďalšie služby alebo intervencie pomáhajúcich profesionálov, obec len monitoruje situáciu a podporuje rodinu v autonómnej sanácii najmä s využitím motivačných rozhovorov s prvkami validizácie.³⁶⁰

³⁵⁷ OLÁH, M. a J. ROHÁČ. Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela.

³⁵⁸ Interná norma Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

³⁵⁹ GJURIČOVÁ, Š. a J. KUBIČKA. Rodinná terapie.

³⁶⁰ ANDRUCHOVÁ, J. a J. LAĽOVÁ. Manuál činností sociálneho pracovníka k problematike sociálnoprávnej ochrany.

3. Fáza: Organizácia alebo sprostredkovanie pomoci obcou

Pracovník obce, ktorý je poverený výkonom SPO v prípade, že rodina je otvorená spolupráci a má záujem aktivizovať vlastné zdroje, prijať pomoc širšej rodiny a komunity, poskytne rodine pomoc a poradenstvo. Zároveň naplánuje pre rodinu lokálne podporné služby na podporu rodiny s deťmi³⁶¹ a podporné služby³⁶² v súlade so zákonom č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách. Ak to situácia umožňuje, zabezpečí odbornú pomoc akreditovaného subjektu prostredníctvom sietovania a sprostredkovania odborných programov a služieb realizovaných akreditovaným subjektom.

Efektívnosť poskytnutej pomoci sa vyhodnocuje priebežne. V prípade zlepšenia situácie a jej stabilizácie sa podporné služby pre rodinu ukončia. V prípade zhoršenia situácie, alebo pretrvávania problémov v rodine, pracovník obce na úseku sociálnoprávnej ochrany kontaktuje orgán SPO a podáva podnet na začatie prijímania opatrení k rodine. Táto etapa práce s rodinou v podmienkach obce končí podaním podnetu orgánu SPO. Obec sa zapája do jednotlivých opatrení sociálnoprávnej ochrany vo všetkých etapách sanácie rodiny podľa príslušných kompetencií a požiadaviek orgánu SPO.³⁶³

4. Fáza: Plán práce s rodinou

Plán práce s rodinou obsahuje komplexné zhodnotenie potrieb dieťaťa, mieru jeho ohrozenia, postup práce členov multidisciplinárneho tímu s dieťaťom a jeho rodinou a identifikované oblasti a ciele sanácie rodiny

Pre tvorbu a vyhodnocovanie plánu práce s rodinou možno odporučiť využitie prípadovej konferencie. Pred zvolaním prípadovej konferencie je potrebné vyhodnotiť, či je rodina vhodná na zaradenie do procesu sanácie. Na tento účel je vhodné využiť indikátory pre zaradenie alebo nezaradenie rodiny do procesu sanácie. Pri príprave rodiny na prípadovú konferenciu je vhodné využívať motivačný rozhovor.³⁶⁴

Pri plánovaní práce s rodinou je dôraz kladený na podporu participácie rodiny pri riešení jej problémov, alebo problémov jednotlivých členov rodiny. Rodinu je potrebné prizývať do procesu, ktorý je orientovaný na voľbu služieb a programov. To napomôže tomu,

³⁶¹ § 31 až 33a Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v platnom znení.

³⁶² § 54 až 60 Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v platnom znení.

³⁶³ SOUDKOVÁ, M. O zdravých vzťahoch medzi ľuďmi.

³⁶⁴ Interná norma Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

aby služby a programy čo najviac zodpovedali riešenému problému a situácii v rodine.³⁶⁵ Zabezpečuje sa aj vnútorná motivácia rodiny, ktorá je zameraná na prijatie navrhnutých opatrení.³⁶⁶

Ak reálne existuje možnosť obnovy funkcií rodiny z dostupných zdrojov a rodina má dostatok zdrojov a možností, pričom je pozitívne motivovaná ku zmene, poskytovanie služieb rodine sa uskutočňuje spravidla na báze dobrovoľnosti. Daná situácia nevyžaduje nátlakové aktivity či priame donútenie zo strany multidisciplinárneho tímu. Rodinu pracovník SPO upozorní na skutočnosť, že ak sa situácia dieťaťa nedostatočným riešením problému zhorší, pristúpi sa k opatreniam sociálnoprávnej ochrany, ktoré môžu byť nariadené orgánom SPO alebo súdom aj bez súhlasu rodiča.³⁶⁷ Tieto opatrenia sú nariadené najmä v prípadoch vážneho ohrozenia dieťaťa. Na vhodnom príklade sa konkretizuje motivačný rozhovor s pomenovaním konzekvencií neriešenia situácie, ktorá dieťa ohrozuje.³⁶⁸

Ak sú možnosti smerujúce k zníženiu ohrozenia dieťaťa a k obnoveniu funkcií rodiny z dostupných zdrojov vyhodnotené ako nízke a rodina nemá dostatok zdrojov a možností, ale je motivovaná ku zmene a k spolupráci s pomáhajúcimi profesionálmi, je potrebné plán práce zamerať na:

- vyhľadávanie, posilňovanie a využívanie zdrojov rodiny,
- sieťovanie služieb, programov a zdrojov komunity,
- sprostredkovanie odborných programov a služieb realizovaných akreditovaným subjektom.³⁶⁹

Ak existuje možnosť zníženia ohrozenia dieťaťa a obnovenie funkcií rodiny z dostupných zdrojov je potrebné poskytnúť oporu rodine tak, aby podľa reálnych možností sama riešila svoje problémy. Ak sú zdroje rodiny vyhodnotené ako nízke, teda rodina nemá dostatok zdrojov a možností a je vo fáze prekontemplácie (rodina nezačala uvažovať o zmene, pretože svoj problém si neuvedomuje), pristúpi pomáhajúci profesionál k vyhľadávaniu osôb a budovaniu siete, ktoré sú schopné u rodičov alebo u dieťaťa, ak problém súvisí s jeho správaním, postupne vyvolávať pochybnosti. Táto aktivita je zameraná na posilnenie identifikácie a vnímania nebezpečenstva a problémov, ktoré pretrvávajúce správanie prináša. Efektívnou voľbou postupov zvyšujúcich sebauvedomenie a

³⁶⁵ ŠPECIANOVA, Š. Ochrana týraného a zneužívaného dieťaťa.

³⁶⁶ ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

³⁶⁷ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

³⁶⁸ SCHARLAU, CH. Techniky vedení rozhovoru.

³⁶⁹ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

sebahodnotenie rodiny a jej jednotlivých členov sú motivačné rozhovory, ktorých cieľom je podporiť rodinu v procese realizácie zmeny.³⁷⁰

Práca s rodinou je pre pomáhajúcich profesionálov veľmi náročná a často aj frustrujúca. Preto je vhodné sa zamerať aj na vzájomnú oporu pomáhajúcich profesionálov a pristúpiť k motivačnej prípadovej konferencii. Konferencia je v tomto prípade často zameraná práve na hľadanie ďalších spôsobov, ako rodinu motivovať pre aktívnejšiu spoluprácu pri riešení problémov.³⁷¹

5. Fáza: Realizácia plánu práce s rodinou

Realizácia plánu práce s rodinou predpokladá aktívnu participáciu rodiny a poskytnutie opory rodine zo strany pomáhajúcich profesionálov z multidisciplinárneho tímu. Členmi multidisciplinárneho tímu sú hlavne pomáhajúci profesionáli, ktorí aktuálne s rodinou pracujú, alebo sú s rodinou v kontakte. Taktiež to môžu byť pomáhajúci profesionáli, ktorí v minulosti s rodinou pracovali a majú dôležité informácie pre ďalšiu prácu alebo mali vytvorený dobrý vzťah s rodinou, ktorý je možné obnoviť. Spomedzi odborníkov, ktorí môžu byť užitoční v procese sanácie je možné konkrétne uviesť pracovníka SPO zodpovedného za vedenie prípadu, rodinného asistenta, sociálneho pracovníka obce, komunitných pracovníkov, pracovníka akreditovaného subjektu. Za ďalších odborníkov je možné považovať lekárov, učiteľov a odborných zamestnancov škôl, poradenských zariadení, nízkoprahových zariadení, obecných aktivistov, osoby z podpornej siete rodiny a pod.. Za realizáciu jednotlivých častí plánu práce s rodinou sú zodpovední tí, ktorí sú realizáciou jednotlivých aktivít poverení.³⁷²

Základom práce s rodinou je terénna práca, sociálne a výchovné poradenstvo, ktoré je efektívne dopĺňané ďalšími metódami práce a postupmi.

- Motivačné rozhovory, s cieľom podporiť rodinu v procese realizácie zmeny;
- Motivačné rozhovory, s prvkami validizácie;
- Program rozvoja rodičovských zručností;
- Sieťovanie;
- Sprostredkovanie odborných programov a služieb realizovaných akreditovaným subjektom;
- Rodinná mediácia;
- Sprevádzanie rodiny;

³⁷⁰ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

³⁷¹ GABURA, J. a E. MYDLÍKOVÁ et al. Vedenie sociálneho prípadu.

³⁷² HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, Ľ. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

- Advokácia - pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov;
- Rodinná konferencia;
- Krízová intervencia;
- Sociálne služby na podporu rodiny s deťmi a podporné služby podľa zákona 448/2008 Z. z. v platnom znení;
- a iné aktivity podľa reálnych potrieb rodiny.³⁷³

O významných skutočnostiach, z realizácie plánovaných aktivít, musia byť informovaní všetci participujúci pomáhajúci profesionáli v súlade s plánom práce s rodinou. Jednotlivé informácie pracovník SPO zaradzuje do širších kontextov prostredníctvom koordinácie aktivít spolupôsobiacich subjektov.

6. Fáza: Ukončenie sanácie rodiny

Po úspešnom ukončení intenzívnych koordinovaných programov a služieb pre rodinu, spravidla po záverečnej vyhodnocovacej prípadovej konferencii, je sanácia rodiny ukončená. Pracovník SPO, alebo rodinný asistent, o tejto skutočnosti informuje zainteresované subjekty a osobitne obec, ktorá v rámci svojich kompetencií rodinu následne priebežne monitoruje a poskytuje rodine preventívne služby a poradenstvo. Rodinný asistent vykonáva monitorovanie situácie v rodine, spravidla raz za 3 mesiace, a konzultuje zistené skutočnosti s pracovníkmi obce a pracovníkom SPO. V prípade, že rodina jeden rok po ukončení sanácie adekvátne zabezpečuje svoje funkcie, monitorovanie zo strany orgánu SPO končí. O ukončení sanácie rodiny vypracuje pracovník SPO v spolupráci s rodinným asistentom písomnú správu, ktorú doručí rodine a podľa potreby aj ďalším zainteresovaným subjektom, ktoré sú s rodinou v kontakte. Rodine sa v danom čase poskytujú preventívne služby a aj naďalej ostáva v evidencii orgánu SPO.³⁷⁴

7. Fáza: Návrh na zverenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti

Ak sa miera ohrozenia dieťaťa v rodine zvyšuje, resp. pretrváva vysoká miera ohrozenia dieťaťa a to napriek realizovaným opatreniam, programom a službám, vychádzajúcich z plánu sociálnej práce, je nutné pristúpiť k systémovým zmenám. Pracovník SPO podáva návrh na zverenie dieťaťa do niektorej z foriem náhradnej starostlivosti, alebo rieši situáciu

³⁷³ BECHYŇOVÁ, V. Prípadové konferencie. Praktický príručce pro práci s ohrozenou rodinou.

³⁷⁴ HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

bezodkladným podaním návrhu na vydanie neodkladného opatrenia na umiestnenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti alebo do inštitucionálnej starostlivosti.³⁷⁵

Podnet na súd vo veci zverenia dieťaťa do náhradnej starostlivosti môže vo výnimočných situáciách podať aj obec, akreditovaný subjekt, fyzická osoba alebo právnická osoba. Súd, vo veci zverenia dieťaťa do náhradnej starostlivosti, môže konať aj bez návrhu.³⁷⁶

Podaniu návrhu musí predchádzať vyhľadanie vhodnej náhradnej rodiny, ktorá by mohla zabezpečiť starostlivosť o dieťa na nevyhnutne dlhú dobu. Vyhľadávanie realizuje pracovník SPO za pomoci rodinného asistenta, obce, alebo akreditovaného subjektu v bezprostrednom okolí rodiny, u širšej rodiny a príbuzných a u vhodných rodín v obci. Ak sa takáto rodina nenájde, pracovník SPO starostlivo a citlivo zváži záujmy a potreby dieťaťa, možnosti a perspektívy sanácie rodinného prostredia dieťaťa a bez zbytočných prietahov predloží určenému úradu práce, sociálnych vecí a rodiny spisovú dokumentáciu dieťaťa pre účely sprostredkovania náhradnej starostlivosti.³⁷⁷ O týchto skutočnostiach pracovník SPO informuje zainteresované subjekty a rodinu.

8. Fáza: Príprava dieťaťa a rodiny na vyňatie a umiestnenie v náhradnej starostlivosti

Pracovník SPO nesie zodpovednosť za zabezpečenie primeranej prípravy dieťaťa a jeho rodiny na vyňatie a umiestnenie v náhradnej starostlivosti. Cieľom prípravy je minimalizovať traumatizáciu dieťaťa, ktorá je spojená s procesom jeho vyňatia z rodinného prostredia.³⁷⁸

Pred umiestnením dieťaťa do zariadenia na výkon rozhodnutia súdu poskytuje orgán SPO pomoc na uľahčenie a zvládnutie jeho odchodu z rodiny. Dieťaťu sa poskytujú spôsobom primeraným jeho veku a rozumovej vyspelosti najmä informácie o zariadení na výkon rozhodnutia súdu, do ktorého má byť umiestnené, o možnosti vziať si so sebou osobné veci, o jeho právach a povinnostiach v zariadení na výkon rozhodnutia súdu a o možnostiach udržiavania pravidelného osobného styku a písomného styku s rodičom, zákonným zástupcom, inou blízkou osobou a s orgánom SPO.³⁷⁹

Prípravu je možné realizovať aj s podporou ďalších pomáhajúcich profesionálov, akreditovaným subjektom, obce, fyzických a právnických osôb pôsobiacich na úseku sociálnoprávnej ochrany. V záujme dieťaťa je účelné a vhodné do procesu prípravy

³⁷⁵ KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny.

³⁷⁶ Zákon č. 161/2015 Z.z. civilný mimosporový poriadok v platnom znení.

³⁷⁷ ŠKOVIERA, A. Dilemata náhradní výchovy.

³⁷⁸ JONESOVÁ, E. Terapie rodinných systémů.

³⁷⁹ §30 ods. 3 zákona 305/2005 Z. Z o sociálnoprávnej ochrane a kuratele v platnom znení.

zaangažovať aj osoby, ktoré majú s dieťaťom vytvorený bližší vzťah a zladit' s nimi ďalší postup. Príprava prebieha v dvoch na seba nadväzujúcich oblastiach.

- Príprava dieťaťa a jeho rodiny na vyňatie dieťaťa z rodinného prostredia.
- Príprava náhradnej rodiny na príchod dieťaťa.³⁸⁰

Pre všetkých zainteresovaných pomáhajúcich profesionálov a rodinu je nevyhnutné definovať časové rámce, v ktorých prebehne proces vyberania a umiestňovania dieťaťa.³⁸¹ Obdobne sa nastaví aj časový rámec na úpravu pomerov rodiny a identifikujú sa podmienky, za ktorých bude návrat dieťaťa do rodiny bezpečný na základe následného súdneho konania. Stanovenie týchto rámcov je v kompetencii multidisciplinárneho tímu pracujúceho s rodinou.

9. Fáza: Umiestnenie dieťaťa v náhradnej starostlivosti

Umiestnenie dieťaťa do náhradnej starostlivosti v prípade, že ju nezabezpečia rodičia v zmysle právoplatného rozhodnutia súdu, zabezpečí pracovník SPO, v spolupráci s rodinou dieťaťa a náhradnými rodičmi, resp. odborným zamestnancom Centra pre deti a rodiny, alebo zariadenia SPO ktoré zabezpečuje výkon rozhodnutia súdu. Všetci zúčastnení sú na túto skutočnosť dopredu pripravení. Pracovník SPO zabezpečí premiestnenie dieťaťa citlivo, v súlade s realizovanou prípravou, s ohľadom na vek dieťaťa, jeho stav a špecifické potreby. V prípade, ak rodičia nespolupracujú pri zabezpečení vyňatia dieťaťa z rodiny, podáva pracovník SPO súdu návrh na výkon súdneho rozhodnutia.³⁸²

10. Fáza: Príprava na návrat dieťaťa do biologickej rodiny

Ak rodina zabezpečí požadovanú úpravu rodinných pomerov, pracovník SPO v súčinnosti s ďalšími pomáhajúcimi profesionálmi, postupne pripraví dieťa a jeho rodinu na návrat dieťaťa do rodiny. Pracovník SPO dohliadne, aby sa starostlivosť v tomto štádiu, zároveň poskytla aj rodine, ktorá zabezpečovala náhradnú rodinnú starostlivosť. Načasovanie musí zohľadňovať najlepší záujem dieťaťa, predovšetkým jeho vývinové potreby. V tomto štádiu treba vziať do úvahy aj nové vzniknuté vzťahové väzby dieťaťa a ďalší plán práce s dieťaťom sa musí zaoberať aj možnosťou udržania týchto väzieb. Prechod musí byť naplánovaný dostatočne citlivo pre všetkých zúčastnených, preto sa na jeho plánovaní musia podieľať všetci zainteresovaní pomáhajúci profesionáli. Dôraz sa kladie na účasť

³⁸⁰ KVAŠŇÁKOVÁ, L. Potreba inšpirácie zahraničnými nástrojmi pri posúdení životnej situácie ohrozenej rodiny v podmienkach Slovenskej republiky.

³⁸¹ WAŚIŃSKI, A. Dziecko, rodzice, adopcja. Ontologiczne i psychospołeczne aspekty rodzinnych form opieki zastępczej.

³⁸² ŠATÁNEK, J. Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.

biologických rodičov a náhradných rodičov na tomto procese ale aj dieťaťa, s ohľadom na jeho možnosti a schopnosti.³⁸³

11. Fáza: Návrat dieťaťa do biologickej rodiny

Návrat dieťaťa do rodiny prebieha za súčinnosti rodiny. Návratom dieťaťa do rodiny sa začína nová fáza sanácie rodiny. Sanácia rodiny získava návratom dieťaťa do rodiny nový rozmer, ktorý zohľadňuje aj vzťahy smerom k dieťaťu, ktoré sa vrátilo do rodiny.³⁸⁴

Medzi hlavné znaky efektívnej sanácie je možné zaradiť:

- aktívnu spoluprácu rodiny na stanovených cieľoch sanácie,
- využitie zdrojov rodiny a blízkeho okolia rodiny na dosahovanie cieľov sanácie,
- postupné napĺňanie stanovených cieľov,
- odhaľovanie nových, rodinou zatajovaných problémov a aktívna participácia rodiny na ich riešení,
- adekvátne využívanie nástrojov a času vo vzťahu k stanovenému cieľu,
- odbornosť a profesionalita pomáhajúcich profesionálov a ďalších odborníkov podieľajúcich sa na sanácii rodiny,
- efektívna kooperácia zainteresovaných pomáhajúcich profesionálov, ktorá vyvoláva synergický efekt.³⁸⁵

³⁸³ POLÁCHOVÁ, J., V. HUDEČKOVÁ a M. KRÁLOVIČOVA. Práca s rodičmi klientov umiestnených v DC Bratislava – Záhorská Bystrica.

³⁸⁴ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

³⁸⁵ KVAŠŇÁKOVÁ, L. Potreba inšpirácie zahraničnými nástrojmi pri posúdení životnej situácie ohrozenej rodiny v podmienkach Slovenskej republiky. BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

10 Metódy, techniky a postupy využiteľné pri práci s rodinou v ohrození

Väčšina metód a techník používaných pri práci s rodinou sú zamerané na zapojenie a zaktivizovanie členov rodiny k zmysluplnejšiemu daniu v rodine.³⁸⁶ Takéto aktivizujúce metódy a techniky zamerané na prácu s rodinou môžeme rozdeliť podľa úrovni, ku ktorým sa vzťahujú:

- metódy a techniky **podporujúce a uľahčujúce pochopenie riešeného problému, štruktúrovanie a analyzovanie problému**, čo umožňuje aj analýzu problému v diskusii rodiny;³⁸⁷
- metódy a techniky **zamerané na osobnú rovinu**, ktoré pomáhajú lepšiemu sebazoznaniu, sebaaprežívaniu, sebauvedomeniu a rozvíjaniu vlastných možností, schopností a spôsobilostí jednotlivých členov rodiny. Tieto metódy a techniky poskytujú členom rodiny potrebnú odvalu na vyjadrenie svojich názorov v prítomnosti ostatných členov rodiny a pomáhajúcich profesionálov;³⁸⁸
- metódy a techniky zamerané na **rovinu medziľudských vzťahov a vnútorodinných interakcií**. Pomáhajú vytvárať atmosféru dôvery v rodine. Sú nástrojom pre elimináciu nežiaducej konkurencie. Pomáhajú preklenúť konflikty, krízy a napätie v rodine.³⁸⁹

V aktivizujúcich metódach a technikách sa zvyčajne používajú aj rôzne pomôcky zamerané na vizualizáciu riešeného problému. Členom rodiny sa prezentujú rôzne plagáty, prezentácie, figúrky, makety, filmy a pod. Tieto prostriedky napomáhajú k vizualizácii obsahu a pomáhajú zapájať viacero zmyslov človeka do diania.³⁹⁰

Pri výbere konkrétnej metódy alebo techniky je potrebné brať ohľad na riešený problém, ciele rodiny, charakter rodiny, fázu jej vývoja, atmosféru, podnety od členov rodiny a množstvo ďalších faktorov, na ktoré má byť skúsený pomáhajúci profesionál senzitívny.

Medzi základné spôsobilosti pomáhajúceho profesionála pri práci s rodinou patrí poznanie a aplikovanie metód a techník vypracovaných pre rodinné systémy. Zároveň musí mať správny odhad toho, či sú členovia rodiny pri aplikovaní metód a techník ochotní a

³⁸⁶ LOVAŠOVÁ, S. Sociálna práca: Formy, postupy a metódy.

³⁸⁷ HUPKOVÁ, M. Rozvíjanie sociálnych spôsobilostí v pomáhajúcich profesiách.

³⁸⁸ HERMOCHOVÁ, S. Metody aplikované sociální psychologie I. Interakční programy, interakční hry a tematické interakce.

³⁸⁹ BELZ, H. & M. SIEGRIST. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry.

³⁹⁰ KÖNIGOVÁ, M. Jak myslet kreativně.

schopní vzdať sa svojich obranných mechanizmov. Okrem toho, pri výbere metód a techník, je nevyhnutné zohľadniť kultúrne zázemie členov rodiny a ich osobnosť. Nevhodné použite, vopred pripravenej metódy, môže narušiť prirodzený vývoj rodiny a môže prehĺbiť tenziu v rodine. Pred použitím metód a techník, je potrebné ponúknuť členom rodiny, aby sa jej zúčastnili. Jednotlivé metódy je možné realizovať len v prípade, keď k jej použitiu dávajú členovia rodiny minimálne preukázateľný tichý súhlas.³⁹¹

Z množstva metód a techník používaných v práci s rodinou je možné vybrať tie, ktoré sú používané najčastejšie.

10.1 Krízová intervencia

Krízová intervencia predstavuje komplex služieb, ktoré odpovedajú na stav a prežívanie krízy v rodine a krízovú situáciu, ktorú člen rodiny vníma ako neodkladnú a naliehavú a v stave núdze ju nie je schopný vyriešiť vlastnými silami a vlastnými zdrojmi.³⁹²

Cieľom krízovej intervencie je poskytnúť rodine pocit bezpečia, oporu, nádej, aby členovia rodiny pocítili úľavu, zvýšila sa schopnosť rodiny krízovú situáciu zvládnuť a zabezpečiť, aby sa situácia vrátila na predkrízovú úroveň prispôsobenia sa a prežívania.³⁹³ Perspektívnym cieľom je dobudovanie kompetencií na zvládanie konfliktov a samostatnosti rodiny ako sociálnej inštitúcie.

Krízová intervencia je krátkodobá, obvykle trvá od niekoľkých hodín do niekoľkých dní. Zameriava sa iba na tie prvky rodinnej minulosti či budúcnosti, ktoré bezprostredne súvisia s krízovou situáciou v rodine. Riešenie krízy obvykle prebieha v niekoľkých fázach.

1. Úvodná fáza - úvodnej fáze pomáhajúci profesionál zabezpečuje množstvo úloh.

- **Predstavenie sa členom rodiny** - jednotliví členovia rodiny majú vedieť, na ktorú časť sociálnej reality sa pomáhajúci profesionál zameriava a aké očakávania od krízovej pomoci môžu očakávať.³⁹⁴
- **Primárny kontrakt s rodinou** - ide o poskytnutie informácií o časovom rámci, možnosti zostať v anonymite, ohlasovacej povinnosti a pod.
- **Prvý odhad situácie a rizík ktoré ju ovplyvňujú** - okrem vymedzenia rozsahu toho, čo je potrebné riešiť, je nutné definovať riziká, ktoré v procese intervencie

³⁹¹ COREY, G. et al. Techniky a prístupy ve skupinové psychoterapii.

³⁹² ELLIOTT, M. Jak ochrániť své dítě.

³⁹³ LOVAŠOVÁ, S. Klientke násilie ako súčasť sociálnej práce.

³⁹⁴ FRK, V. a J. KREDÁTUS. Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi.

môžu nastať. Riziká sa definujú ako na strane rodiny, resp. jednotlivých členov rodiny, tak aj na strane pomáhajúceho profesionála.

- **Reflexia prežívaných emócií** (verbálne aj neverbálne).
- **Podpora rodiny prostredníctvom podporných mechanizmov** (odstránenie priamych hrozieb, vytvorenie rýchleho a bezpečného komunikačného kanálu, vytvorenie pocitu bezpečného miesta, podpora spolunáležitosti).³⁹⁵

2. Fáza práce s rodinou a jej príbehom - táto fáza je zameraná najmä na:

- popis situácie v rodine (čo sa stalo, čo sa deje a podobne),
- popis okolností (čo danej situácii predchádzalo, čo rodinu prinútilo k vyhľadaniu pomoci, aké kroky boli doposiaľ realizované a pod.),
- identifikácia vzťahového kontextu – posúdenie koho každého z rodiny sa kríza priamo alebo nepriamo týka a v akom rozsahu (s dôrazom na zachytenie situácie detí),
- posúdenie duševného rozpoloženia jednotlivých členov rodiny,
- objednávka rodiny a práca s objednávkou. (Čo najaktuálnejšie potrebuje rodina riešiť? Aké má rodina očakávanie od intervencie?),³⁹⁶
- katastrofický scenár (posúdenie čím je rodina ohrozená subjektívne a čím reálne),
- existencia suicidálnych úvah u členov rodiny. (Cielene sa na možnosť suicidalitu u členov rodiny opýtať otázkou, či niekto z členov rodiny uvažoval o tom, že by si ublížil?),³⁹⁷
- zraniteľnosť rodiny a osobná zraniteľnosť jednotlivých členov rodiny,
- prítomnosť vyrovnávacích stratégií (adaptívnych aj maladaptívnych) pri riešení krízy v rodine,
- predkrízová úroveň fungovania rodiny,
- komunikačné schopnosti jednotlivých členov rodiny a komunikácia v rodine,
- sociálny podporný program zameraný na zabezpečenie ochrany jednotlivých členov rodiny v čase prežívania rodinnej krízy pred aktivitami zo strany najbližšieho okolia.³⁹⁸

3. Fáza zameraná na záver intervencie - po získaní dostatočného množstva informácií

³⁹⁵ LOVAŠOVÁ, S., K. ŠIŇANSKÁ, M. HALACHOVÁ a V. LICHNER eds. Násilie v sociálnej práci.

³⁹⁶ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

³⁹⁷ ONDREJKOVIČ, P. Socializácia mládeže ako východisková kategória sociológie výchovy a sociológie mládeže. HINDE, R. A. Relationships: A Dialectical Perspective.

³⁹⁸ ONDRUŠEK, D. Efektívna komunikácia v terénnej sociálnej práci.

k problému, ktorý má byť riešený a o rodine, pomáhajúci profesionál pristupuje k nasledujúcim postupom.

- Dohode (kontraktu) ohľadne ďalšieho postupu.
- Rozlúčeniu sa s rodinou a dohoda má podobu možného vzájomného kontaktu (napr. pohotovostný signál).³⁹⁹

Pre potrebu riešenia situácií, keď je rozhodnutím súdu potrebné dieťa zo starostlivosti rodičov odňať, je zabezpečená nepretržitá 24 hodinová telefonická pohotovosť zamestnancov orgánov SPO, a to v každom okrese Slovenskej republiky. Aj po odňatí dieťaťa zo starostlivosti jeho rodičov, musia byť využité všetky možnosti smerujúce k obnoveniu rodinného prostredia dieťaťa, aby sa do tohto prostredia mohlo dieťa vrátiť. Odňatím dieťaťa nestrácajú jeho rodičia automaticky svoje rodičovské práva a povinnosti.⁴⁰⁰

10.2 Advokácia a pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov

Cieľom a zmyslom advokácie, pri práci s rodinou, je dosiahnutie alebo smerovanie k sociálnej spravodlivosti. Z pohľadu právnej ochrany ide o podporu rodiny a poskytovanie pomoci jednotlivým členom rodiny pri uplatňovaní ich práv a právom chránených záujmov.⁴⁰¹ Advokácia je realizovateľná v dvoch rôznych formách:

- priama pomoc rodine smerujúca k uplatňovaniu jej práv a právom chránených záujmov,
- poučenie členov rodiny, aby poznali svoje práva a poznali cesty, ako si tieto práva uplatniť (pomoc ku svojpomoci).⁴⁰²

Proces advokácie možno rozdeliť do troch fáz.

- Identifikácia postupov rodiny pri uplatňovaní svojich práv a právom chránených záujmov. Analýza aktivity jednotlivých členov rodiny pri uplatňovaní svojich práv. Základným zistením v tejto fáze je či nevedia, nemôžu alebo nechcú svoje práva uplatniť a prečo.

³⁹⁹ NOVÁK, T. Jak předejít krizi v manželství. MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce. GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou.

⁴⁰⁰ POLÁCHOVÁ, J., V. HUDEČKOVÁ a M. KRÁLOVIČOVA. Práca s rodičmi klientov umiestnených v DC Bratislava – Záhorská Bystrica.

⁴⁰¹ OLŠAVSKÁ, M. Niektoré základné informácie k prevencii sociálno-patologických javov.

⁴⁰² MAŠÁT, V. Vybrané postupy práce se skupinou.

- Ponuka pomoci rodine cez analýzu, edukáciu, usmerňovanie, sprevádzanie, až po priamu advokáciu (zastupovanie) v prospech jednotlivých členov rodiny alebo rodiny ako celku, siet'ovanie, či sprostredkovanie právnych služieb.
- Vyhodnotenie pomoci a podpory.⁴⁰³

Pomáhajúci profesionáli vykonávajú advokáciu v dennej praxi najmä v prospech maloletých detí. Pri identifikovaní potreby informačnej pomoci môže pomáhajúci profesionál poskytnúť rodine pomoc a podporu. Táto pomoc musí byť realizovaná v prospech rodiny, v jej najlepšom záujme.⁴⁰⁴

Pomáhajúci profesionál, ktorý advokáciu poskytuje, musí byť pre túto službu dostatočne odborne pripravený. Táto pomoc nesmie presahovať rámec advokácie a zasahovať do oblastí a služieb vymedzených zákonom o advokácii len členom advokátskej komory. Pomáhajúci profesionál v prípade, ak je to potrebné, môže k poskytovaniu priamej advokácie osloviť advokáta, ktorý preberie advokáciu formou špecializovanej advokátskej činnosti (pro bono publico). V prípade klientov, ktorí si služby advokáta nemôžu dovoliť z finančných dôvodov je možné využiť služby Centra právnej pomoci.⁴⁰⁵ Pomáhajúci profesionál má poznať podmienky bezplatného poskytovania advokátskych či poradenských služieb.

10.3 Techniky napomáhajúce v komunikácii

Cieľom aktívneho počúvania je porozumieť tomu, čo si jednotliví členovia rodiny myslia, čo cítia a ako to prežívajú. Pomáhajúci profesionál pozorne počúva, čo členovia rodiny rozprávajú a pritom nikoho neodsudzuje, ani nepredkladá príliš veľa vlastných názorov. Týmito technikami sa snaží pochopiť ako sa problémová situácia javí členom rodiny a získava tak nové informácie k prípadu.⁴⁰⁶ Snaží sa vytvoriť vzájomnú dôveru a prostredie istoty pre každého člena rodiny. Povzbudzuje členov rodiny, aby o svojom probléme rozprávali a tak mohol čo najefektívnejšie pomôcť riešiť problém rodiny. Z prvkov aktívneho počúvania je možné uviesť najmä tieto:

- schopnosť pozorovať a čítať neverbálne správanie (spôsob sedenia, gestikuláciu, výraz tváre, pohyby, farbu hlasu),
- umenie počúvať a chápať verbálne oznámenia,

⁴⁰³ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

⁴⁰⁴ ARONSON, E., T. D. WILSON, R. M. AKERT & S. H. SOMMERS. Sociálna psychológia.

⁴⁰⁵ www.legalaid.sk

⁴⁰⁶ KŘIVOHLAVÝ, J. Konflikty mezi lidmi.

- sledovať a analyzovať všetky prejavy počas komunikácie.⁴⁰⁷

Empatické počúvanie podporuje vzájomnú dôveru a motivuje členov rodiny k väčšej otvorenosti a lepšej komunikácii. Je to schopnosť pomáhajúceho profesionála vcítiť sa do pocitov, myšlienok a prežívania, ale pri zachovaní profesionálneho odstupu. Výsledkom empatie je veľmi blízke prežívanie situácie s inými členmi rodiny. U empatickej osobnosti tak dochádza k navodeniu podobných emocionálnych stavov ako u člena rodiny s ktorou komunikuje. Empatické počúvanie napomáha druhej osobe redukovať nepríjemne prežívanie stavu akým je úzkosť, strach, bolesť, či nešťastie.⁴⁰⁸

Komunikačné spôsobilosti sú pre pomáhajúceho profesionála dôležité počas celého priebehu práce s rodinou. Tieto spôsobilosti sami o sebe neposkytujú pomoc členom rodiny. Sú základným prostriedkom pre to, aby pomáhajúci profesionál mohol nadviazať vzťah s členmi rodiny a začať s procesom práce s rodinou.⁴⁰⁹

Pri popise vhodného postoja voči rodine sa zdôrazňujú predovšetkým tieto kvality pomáhajúceho profesionála:⁴¹⁰

- schopnosť vidieť každého člena rodiny ako individualitu a akceptovať jeho „pravdu“,
- rešpektovať hodnotu každého člena rodiny,
- dôverovať v schopnosti každého člena rodiny zvládať svoj život,
- schopnosť vytvoriť podmienky ku kultivovaniu schopností členov rodiny,
- terapeutické schopnosti vychádzajúce z tréningu svojho vlastného prežívania.⁴¹¹

Pomáhajúci profesionál musí akceptovať aj možnú existenciu komunikačných bariér. Za komunikačné bariéry je možné považovať prekážky, ktoré musia byť pri komunikácii prekonávané, alebo ktoré uskutočneniu komunikácie bránia. Pomáhajúci profesionál sa pri svojej práci stretáva s problémami, s prekážkami resp. bariérami, ktoré mu komplikujú interpersonálny vzťah s niektorými členmi rodiny. Uvedomenie si problémov a bariér komunikácie, je prvým krokom k tomu, aby pomáhajúci profesionál túto prekážku prekonal a dokázal sa s ňou vyrovnáť. Pomáhajúci profesionál nesmie bariéry vnímať ako nutne zlo. Mal by sa usilovať o ich zmiernenie alebo úplne odstránenie.⁴¹²

⁴⁰⁷ MATOUŠEK, O. Metódy a řízení sociální práce. ONDRUŠEK, D. Efektivna komunikácia v terénnej sociálnej práci.

⁴⁰⁸ VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. Sociální psychologie. GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie.

⁴⁰⁹ HÁJEK, K. Práce s emocemi pro pomáhající profese.

⁴¹⁰ ROGERS, C. R. Ako byť sám sebou.

⁴¹¹ GABURA, J. a P. GABURA. Sociální komunikácia. BECK, G. Zakázaná rétorika.

⁴¹² HÁJEK, K. Práce s emocemi pro pomáhající profese.

Komunikačné bariéry možno rozdeliť na interné bariéry, medzi tieto zaradzujeme bariéry, ktoré sú spôsobené osobnostným problémom člena rodiny alebo pomáhajúceho profesionála a externé bariéry, ktoré sa objavujú ako rušivé elementy v komunikačnom prostredí.⁴¹³

Interné bariéry pri práci s rodinou

- **Strach z neúspechu** - komunikujúci sa obáva zlyhania a toto zlyhanie sa môže prejaviť napr. chvením hlasu, chaotickým vedením rozhovoru, neschopnosťou uceleného popisu problému a pod..
- **Problémy osobnostného charakteru** - ide najmä o tie problémy, ktoré sa premietajú do emocionálneho prežívania jednotlivca. Nezládnuté emócie sa môžu následne odrážať v narušených morálnych pravidlách, etikete alebo v úcte k ostatným členom rodiny alebo k pomáhajúcemu profesionálovi.
- **Rozdiely medzi členmi rodiny** - sú evidentné najmä v prípadoch, keď niektorý z členov rodiny nie je schopný prijať nižšiu resp. vyššiu úroveň komunikácie. Rozdiel môže byť daný kultúrou, používaním slangového jazyka, prevládanie hovorového, nie spisovného jazyka, problémy s odbornou terminológiou a pod..
- **Prekážky v komunikácii v podobe neúcty**, prípadne antipatie voči ostatným alebo len niektorým členom rodiny.⁴¹⁴
- **Nevhodné zasahovanie do priebehu komunikácie** - najmä skákanie do reči, pokusy o čítanie myšlienok, nedostatočná pozornosť pomáhajúceho profesionála, ktorý premýšľa nad tým, čo bolo povedané a nesústreďuje sa na počúvanie rozprávaného.⁴¹⁵
- **Nesústredenosť na komunikáciu** - objavuje sa najmä vtedy, keď komunikujúci, ktorí sa zúčastňujú na komunikácii, sú duchom vzdialení od riešeného problému, alebo nemajú záujem o riešený problém.⁴¹⁶
- **Fyzické nepohodlie** - zlé pocity spojené s nekonformnosťou, nevhodným sedením, chladom, vysokou teplotou ovzdušia, prievanom, silným svetlom a pod.
- **Stereotypizácia, generalizovanie alebo nálepkovanie členov rodiny** - pomáhajúci profesionál podľa určitých znakov zaraduje členov rodiny do kategórií. Podľa

⁴¹³ VYMĚTAL, J. Průvodce úspěšnou komunikací.

⁴¹⁴ PELTOVÁ, N. Umenie komunikovať bez zábran.

⁴¹⁵ ZAHŘÁDKOVÁ, E. Teambuilding – cesta k efektivní spolupráci.

⁴¹⁶ OROSOVÁ, O. Prevencia – pomoc – rovesníci alebo „Preventívne nie nepoškodí“ (Inovatívne metódy pomoci v prevencii drogových závislostí v školskej praxi).

kategoríe, do ktorej bol člen rodiny zaradený, mu pomáhajúci profesionál priraduje všetky ďalšie vlastnosti⁴¹⁷.

Medzi najčastejšie **externé bariéry pri komunikácii** možno zaradiť najmä nezvyčajné prostredie (napr. príliš oficiálne prostredie), vyrušovanie treťou osobou, hluk ale aj vizuálne rozptyľovanie. K hlavným komunikačným bariéram je radená aj nevhodná voľba komunikačného média, nesprávne, nekompletné alebo neadekvátne informácie, poučovanie, ktoré je používané často pri komunikácii z nadriadenej pozície, vyhrážanie, moralizovanie, poskytovanie rád, uzavreté otázky, otázky pri ktorých používaní ostáva skutočná odpoveď skrytá, zosmiešňovanie a ďalšie.⁴¹⁸

Pri komunikácii, pomáhajúceho profesionála s rodinou, platia všeobecné zásady správania sa ku členom rodiny. Všeobecné zásady vytvárajú rámce pre pomáhajúceho profesionála medzi ktoré je možné zaradiť najmä:

- dôležitosť primeraného mentálneho naladenia všetkých členov rodiny, ktorí sa zúčastňujú komunikácie,
- zabezpečenie vhodnosti prostredia, ktoré bude vyhovovať ako pomáhajúceho profesionálovi, tak aj jednotlivým členom rodiny,
- zabezpečenie priestoru, v ktorom prebieha komunikácia, od rušivých momentov,
- vymedzenie dostatku času na komunikáciu tak, aby sa každý člen mohol vyjadriť a bol priestor aj na vyjasňovanie jednotlivých stanovísk,
- akceptáciu práv všetkých účastníkov komunikácie, teda rovnako sa musia akceptovať práva pomáhajúceho profesionála ako práva členov rodiny,
- pomáhajúci profesionál musí byť empatický a pohotovo prejavovať v komunikácii aktívny postoj, ak komunikácia takýto prejav vyžaduje,
- využívať dôležité prvky neverbálneho prejavu, medzi ktoré patrí aj ponuka zrakového kontaktu alebo dynamický výraz tváre, zdržanie sa neadekvátnych pohybov,
- verbálne aj neverbálne prejaviť aktívne počúvanie.⁴¹⁹

Pomáhajúci profesionál musí predpokladať, že členovia rodiny, v ktorej existuje problém, sú málokedy zhovorčiví. Existujúci problém považujú za svoj osobný problém do riešenia ktorého by nemali zasahovať iní ľudia.⁴²⁰ Pozícia pomáhajúceho profesionála

⁴¹⁷ MIKULÁŠTÍK, M. Komunikační dovednosti v praxi.

⁴¹⁸ VYMĚTAL, J. Průvodce úspěšnou komunikací.

⁴¹⁹ ŽIAKOVÁ, E., J. ČECHOVÁ a J. KREDÁTUS. Psychosociálne aspekty sociálnej práce.

⁴²⁰ MÁTEL, A. et al. ed. Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách.

a spôsob jeho prístupu je spájaný s činnosťou orgánov verejnej správy alebo štátnej správy. Je logické, že pokiaľ členovia rodiny už majú určité skúsenosti s verejnou správou alebo štátnou správou, že tieto skúsenosti prenášajú aj do vzťahu k pomáhajúcemu profesionálovi. Tieto predsudky pomáhajúci profesionál musí predpokladať. Rodina sa často snaží vytvárať ochrannú, až obrannú bariéru, za ktorou sa cíti v spoločnosti pomáhajúceho profesionála bezpečne. Vytvorenie bariéry v postoji zákonite predpokladá aj vznik bariéry v komunikácii.⁴²¹ Preto je zvládnutie vedenia komunikácie v práci pomáhajúceho profesionála osobitne dôležité.

V každej komunikácii s členmi rodiny uplatňujú pomáhajúci profesionáli pripájanie. Za pripájanie sú považované také komunikačné techniky, ktoré ubezpečia členov rodiny, že pomáhajúci profesionál:

- je ochotný počúvať,
- má skutočný záujem o problémy rodiny,
- snaží sa rodine a jej problémom porozumieť,
- považuje rodinu i jej členov za zodpovedných.⁴²²

K dosiahnutiu týchto cieľov pomáhajúci profesionál používa najmä:

- **oceňujúce tvrdenia** „som rád, že sa Vám to podarilo, že ste boli úspešní“ podobný výrok môže pomôcť členom rodiny v tom, aby sa cítili dobre;
- **povzbudenie** „ako sa Vám podarilo udržať to aspoň v takom stave?“ prejav záujmu o rodinu, povzbudenie k ďalšiemu rozhovoru;
- **parafrázovanie** zopakovanie toho, čo bolo povedané inými slovami: „takže Vy tvrdíte, že Vám všetci odmietli pomôcť“ potvrdzuje, že pomáhajúci profesionál skutočne počúva to, čo mu členovia rodiny hovoria;
- **empatiu** „chápem, že ste z toho znechutený, aj ja by som bol “ prejav pochopenia a porozumenia toho, čo člen rodiny hovorí a zároveň možnosť pre hovoriaceho, aby svoje pocity znovu prehodnotil;
- **zhrnutie** „z toho, čo ste mi povedali mi vyplýva “ zhodnotenie povedaného, zhrnutie dôležitých myšlienok, je prípravou pôdy pre ďalší rozhovor.⁴²³

Uvedené spôsoby pripájania využívajú najčastejšie otázky. Bez kladenia otázok by pomáhajúci profesionál nemal možnosť získať informácie, ktoré k výkonu svojej práce

⁴²¹ GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie.

⁴²² LUKÁČ, M. Resocializácia dospelých. NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

⁴²³ FRK, V. a J. KREDÁTUS. Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi.

potrebuje. Otázky prispievajú k rozvoju dialógu a umožňujú pomáhajúcemu profesionálovi, ale aj členom rodiny pozrieť sa na situáciu z rôznych perspektív. Zároveň je to spôsob ako nájsť kritické miesta, ktorým je potrebné venovať pozornosť i získať nadhľad. Za najčastejšie používané otázky v rozhovore s rodinou je možné považovať otvorené alebo konštruktívne otázky. Príkladom otvorených otázok sú: „Kto Vám navrhol, aby ste prišli za mnou? Kto by Vám ešte mohol s Vaším problémom pomôcť? O čom by sme určite spolu nemali hovoriť? Ako zistíte, že sa Váš problém vyriešil? Čo si myslíte, že môžete urobiť preto, aby ste svoj problém vyriešili? Podľa čoho spoznáte, že Vás to už netrápi?“⁴²⁴

Otvorené otázky svojou formuláciou vyžadujú odpoveď. Reakciu druhej strany. Ale položenie otázky môže významnou mierou ovplyvniť odpoveď. Členom rodiny možno položiť otázku vo variante:

- A) „Kto by Vám ešte mohol pomôcť?“
- B) „Mohol by Vám niekto pomôcť?“⁴²⁵

Ak by sme v komunikácii použili otázku vo variante A, predpokladaná odpoveď by s vysokou pravdepodobnosťou znela: „Nikto.“ Otázka neponúka ďalšie možnosti riešenia a ani nevytvára priestor na uvažovanie o možnostiach. Nenúti členov rodiny, aby hľadali možnosti, na koho by sa mohli obrátiť pri riešení svojho problému. V konečnom dôsledku by rozhovor na túto otázku uviazol na mŕtvom bode.⁴²⁶

Ak má byť rozhovor pomáhajúceho profesionála s členmi rodiny prínosný a efektívny, je dôležité docieľiť, aby nehovoril pomáhajúci profesionál, ale predovšetkým členovia rodiny. Celý prístup k rodine musí viesť k posilňovaniu schopnosti rodiny identifikovať, analyzovať a riešiť svoje problémy. Komunikáciu pomáhajúci profesionál smeruje tak, aby rodina dospela k presvedčeniu, že je nielen zodpovedná za svoje konanie a rozhodovanie, ale že sama je schopná procesy, ktoré vyplývajú z jej rozhodovania a konania ovplyvňovať a riadiť. Rodina musí byť presvedčená, že je to práve ona sama, kto dokáže docieľiť zmenu, ak to bude rodina a jej členovia chcieť.⁴²⁷

⁴²⁴ ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. ZEIG, J. K. Umění psychoterapie. WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes; JAŠKOVÁ, A. a A. SABOLOVÁ FABIANOVÁ. Sociálna práca ako rizikové povolanie: vybrané aspekty rizík na pozadí hypermoderny.

⁴²⁵ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce. WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

⁴²⁶ GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie. MÁTEL, A. et al. ed. Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách.

⁴²⁷ GABURA, J. Teória rodiny a proces práce s rodinou. ZAKOUŘILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

10.4 Monitorovanie realizovaných opatrení, programov a služieb pre rodinu

Cieľom monitorovania je zisťovanie, či sa plánované opatrenia, programy a služby v podmienkach rodiny realizujú a s akým efektom. Pomáhajúci profesionál má overovať ich efektívnosť vzhľadom k riešenému problému. Zámerom jednotlivých opatrení, programov či služieb je zvyšovanie kvality rodinného života a poskytnutej pomoci dieťaťu v ohrození ale aj jeho rodine. Poskytovaná pomoc má reflektovať potreby dieťaťa a jeho rodiny. Pomáhajúci profesionál vymedzuje účel monitorovania, zameriava sa na to, čo sa robí, ako sa to robí a s akým dopadom.⁴²⁸

Pre nastavenie obsahu a procesov monitorovania spracuje pomáhajúci profesionál plán monitorovania, v ktorom presne definuje kto bude monitorovať, čo bude monitorovať, ako často, akým spôsobom a za akým účelom. Pri realizácii monitorovania musí prebiehať aj evalvácia, teda hodnotenie troch veličín a to cieľov, procesov a výsledkov.⁴²⁹ Na záver monitorovania sa vypracuje záznam z monitorovania a zúčastnené osoby sa oboznámia s obsahom záznamu. Jednotlivé typy evalvácie podľa informácií, ktoré poskytujú pomáhajúci profesionáli sú evalvácia cieľov, evalvácia procesov a evalvácia výsledkov.

- **Evalvácia cieľov.** Zameriava sa na získavanie informácií o tom, či a do akej miery je napĺňaný realizovaný program, opatrenie alebo služba a ako sú napĺňané stanovené ciele. Zároveň sa zameriava na zistenie štádia, v ktorom sa nachádza dosahovanie stanoveného cieľa. Výsledkom evalvácie je zistenie toho, čo je potrebné zmeniť, aby bolo možné ciele dosiahnuť efektívnejšie. Zaoberá sa aj tým, či ciele práce s rodinou boli stanovené adekvátne, alebo je potrebná ich zmena. V prípade zistenia neúspešnosti pri dosahovaní stanovených cieľov, je v procese evalvácie potrebné aj hľadať príčiny ktoré znemožnili alebo negatívne ovplyvnili dosahovanie cieľov.⁴³⁰
- **Evalvácia procesov.** Zameriava sa na získavanie informácií o tom, ktoré procesy fungujú a akým spôsobom sú dosahované výsledky. Pomáhajúci profesionál skúma požiadavky na rodinu a jej jednotlivých členov, ich adekvátnosť a mieru ich participácie na dosahovaní cieľov. Zároveň sa hodnotia aktivity, ktoré rodina absolvovala a ich hodnotenie samotnou rodinou. Evalvácia sa zameriava aj na to, ako sú do programu, či

⁴²⁸ HAWKINS, P. a R. SHOHET. Supervize v pomáhajících profesích.

⁴²⁹ HILL, CH. & G. JONES. Strategic Management: An Integrated Approach.

⁴³⁰ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce.

opatrenia zaangažované iné subjekty. Výsledkom evalvácie procesov je rozhodovanie o tom, či je alebo už nie je služba, program, či opatrenie ešte potrebné realizovať.⁴³¹

- **Evalvácia výsledkov.** Zameriava sa na získavanie informácií o tom, či sú realizované aktivity vhodné a zabezpečujú to, aby dosiahnuté výsledky boli užitočné pre rodinu z pohľadu riešeného problému. Výsledok je možné hodnotiť kvantitatívnou metodológiou, teda so zameraním na početnosti, výšku príjmu, skvalitnenie vybavenia domácnosti, zabezpečenie väčšieho množstva vhodného oblečenia pre dieťa a pod. Zároveň je výsledok hodnotený kvalitatívnou metodológiou, ktorá sa zameriava na odzrkadlenie skutočnej zmeny. Skúmajú sa zmeny v miere výskytu patologických prejavov, ich prechod na iné formy menej nebezpečných prejavov patológie, rozvoj pozitívnych ukazovateľov, zmenu kvality vo vzťahoch, stabilizáciu rodinných vzťahov, získanie komunikačných zručností a pod.⁴³²

10.5 Prípadová motivačná konferencia

K prípadovej motivačnej konferencii sa pristupuje v čase, keď sa multidisciplinárny tím pri práci s rodinou ocitne „v slepej uličke“. Jej cieľom je hľadať spôsoby podpory vnútornej motivácie rodičov alebo dieťaťa pre zmenu vedúcu k riešeniu problémov, obmedzeniu a odstraňovaniu negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú zdravý vývin dieťaťa. Práve prostredníctvom prípadovej motivačnej konferencie prebieha hľadanie zdrojov a využitie potenciálu multidisciplinárneho tímu pre zvýšenie motivácie rodiny pre spoluprácu, alebo pre dosiahnutie zmien v prospech dieťaťa. Pomáhajúci profesionál musí vyhodnotiť potrebu zvolania prípadovej motivačnej konferencie. Dôvodom je najmä to, že rodina na realizácii zmeny v rodine nespupracuje, čo môže viesť k zhoršeniu situácie a tým aj k zvýšeniu ohrozenia dieťaťa. Účastníkov konferencie, prizýva pomáhajúci profesionál na základe dôvodov, ktoré viedli k jej zorganizovaniu. Obvykle sa jedná o odborníkov ktorí spravidla tvoria multidisciplinárny tím. Výsledkom konferencie je stanovenie ďalšieho postupu práce s rodinou, najmä so zameraním na prerozdelenie úloh a kompetencií. Iniciátorom a zvolávateľom prípadovej motivačnej konferencie môže byť ktorýkoľvek pomáhajúci profesionál z multidisciplinárneho tímu pracujúceho s rodinou.⁴³³

⁴³¹ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

⁴³² MAŠÁT, V. Vybrané postupy práce se skupinou.

⁴³³ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

K organizovaniu konferencie sú prizvaní všetci členovia multidisciplinárneho tímu. Tím môže byť doplnený o ďalších odborníkov, ktorí boli alebo sú s rodinou v kontakte a môžu priniesť podnety do riešeného problému či postupu práce s rodinou.⁴³⁴ Účasť na motivačnej prípadovej konferencii nie je vylúčená ani pre nezainteresovaných odborníkov, ktorí môžu priniesť nové náhľady a inšpirácie pre ďalšiu motiváciu rodiny.

Priebeh konferencie je zverený facilitátorovi, ktorý odhadne potrebný čas a navrhne štruktúru stretnutia tak, aby každý dostal dostatočný priestor na aktívnu účasť. Účastníci konferencie sú členovia multidisciplinárneho tímu, teda zainteresované subjekty z rôznych pomáhajúcich profesií. Každý zo zúčastnených vychádza zo svojich skúseností práce s rodinou, čo im umožňuje popísať svoje postupy práce s rodinou. Prostredníctvom analýzy jednotlivých postupov hľadajú čo v minulosti pri motivácii rodiny pomohlo a čo podporilo riešenie problému.⁴³⁵

10.6 Rodinná mediácia

Slovo mediácia je odvodené z latinského slova „*medius*“ – stredný, prostredný, nestranný, nerozhodný, neurčitý. Podstata mediácie spočíva v sprostredkovaní riešenia problému za účasti tretej strany, pomáhajúceho profesionála. Úlohou pomáhajúceho profesionála je riadiť proces mediácie a pomôcť členom rodiny dospieť k riešeniu, ktoré uspokojí ich záujmy a potreby. Tento spôsob riešenia konfliktov vychádza z presvedčenia, že členovia rodiny sú schopní veľké množstvo sporov riešiť vlastnými silami s minimálnym vonkajším zásahom⁴³⁶.

Mediáciou rozumieme mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi stranami v oblasti občianskoprávnej, rodinnoprávnej, pracovnoprávnej a obchodnoprávnej. Je to činnosť smerujúca k urovnaniu konfliktného stavu. Jej podstata spočíva v sprostredkovaní riešenia sporu za účasti tretej strany. Jedná sa o dobrovoľný, nezáväzný proces riešenia sporu, v ktorom neutrálna osoba pomáha členom rodiny dosiahnuť vyjednané urovanie sporu. Je to spôsob riešenia sporu, ktorý umožňuje členom rodiny aktívne sa zapojiť do jeho riešenia. Je nástrojom vytvorenia podmienok pre odklon od tradičného súdneho konania. Zároveň je metódou zmiernenia následkov sporu a jeho konštruktívne riešenie.⁴³⁷

⁴³⁴ BECHYŇOVÁ, V. Prípadové konferencie. Praktický príručka pro práci s ohrozenou rodinou.

⁴³⁵ DE SHAZER, S. Keys to solution in brief therapy. DeVITO, J. A. Základy mezilidské komunikace.

⁴³⁶ HOLÁ, L. Mediacie – způsob řešení mezilidských konfliktů.

⁴³⁷ ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

Na jednotlivca pôsobí najpriaznivejšie rodina, v ktorej je harmonické manželstvo rodičov. V rodine sa neobjavujú žiadne konflikty či nepríjemnosti. Primerane sú saturované všetky základné, i vyššie potreby dieťaťa. Rodina je zdrojom radosti, pokoja a bezpečia. Deti v rodine objavujú pozitívne vzory správania, ktoré preberajú od svojich rodičov. Rodiny s destabilizovaným manželstvom nevytvárajú pozitívny vplyv na utváranie osobnosti dieťaťa. Deti bývajú často traumatizované nepriaznivým vplyvom rodiny.⁴³⁸

Pri dynamickom manželstve, v ktorom rodina prežila krízu, ale snaží sa o nápravu vzťahov, je veľká šanca, že sa dosiahnu obdobné výsledky ako u rodiny harmonickej. Vznik traumy môže v rodine narušiť duševnú rovnováhu, najmä u dospievajúcich detí, ktoré sa môžu obávať, že podobná situácia môže v rodine znovu nastať. Negatívny vplyv destabilizovaných manželstiev na duševné zdravie jednotlivých členov rodiny, hlavne detí, je všeobecne známy. Neustále konflikty, nedodržiavanie morálnych zásad, rôzne iné nepriaznivé okolnosti, ktoré vo väčšine prípadov vedú k rozpadu rodiny rozvodom manželov, majú negatívny vplyv na deti. Aj keď do manželstva vstupuje množstvo ľudí, pri vstupe majú o ňom len veľmi málo informácií a ich predstavy sú často vzdialené realite. Neuvedomujú si, že to nie je len harmonický vzťah muža a ženy, ale aj zodpovednosť za výchovu a výživu budúceho potomstva.⁴³⁹ Postupom času manželský vzťah prináša určité problémy. Každý z manželov, má na výber z niekoľkých spôsobov riešenia takýchto konfliktov a stratégií zameraných na riešenie konfliktov medzi dospelými, ktorých spájajú rodinné väzby. Pri neriešených konfliktoch sa problémy medzi manželmi kumulujú, čo často vrcholí až rozpadom takýchto vzťahov. Najčastejšími svedkami takýchto konfliktov sú deti. Tie prežívajú nezhody medzi rodičmi veľmi emotívne, rovnako veľmi ťažko znášajú prípadné rozpady vzťahov.

V prípade ochoty riešiť rodinné problémy zo strany manželov, sa pri splnení určitých podmienok, vyžaduje pomoc od pomáhajúceho profesionála, odborne pripraveného na riešenie rodinných konfliktov. Jedným zo spôsobov vstupu pomáhajúceho profesionála je rodinná mediácia. Východiskom rodinnej mediácie je schopnosť komunikovať medzi klientmi, rovnosť ich pozícií a záujem na vyriešení problému.⁴⁴⁰ Okrem odbornosti by mal pomáhajúci profesionál mať aj ďalšie odborné vedomosti a spôsobilosti týkajúce sa práce s deťmi a ďalšími špecifickými cieľovými skupinami, ktoré sa objavujú v rodinnom systéme.

⁴³⁸ LEVICKÁ, J. et al. Sociálna práca s rodinou.

⁴³⁹ KASANOVA, A. Sprievodca sociálneho pracovníka.

⁴⁴⁰ SOBOTKOVÁ, I. In HOLÁ, L. a kol. Mediacie a možnosti využiti v praxi.

Rodinná mediácia patrí medzi najrozšírenejšie oblasti využívania mediácie.⁴⁴¹ Jej hlavným cieľom je stabilizácia pomerov rodičov a detí, riešenie problémov manželov či partnerov. Rodinné spory majú niekoľko osobitných charakteristík, ktoré sa musia brať do úvahy pri rodinnej mediácii.

- **Pokračujúce a vzájomne závislé vzťahy** - proces urovnávania sporov by mal okrem uľahčenia riešenia súčasných sporov uľahčiť konštruktívne vzťahy do budúcnosti.
- **Rodinné spory zahŕňajú emocionálne a osobné vzťahy** - v ktorých pocity môžu zhoršiť ťažkosti alebo maskovať skutočnú povahu konfliktov a nezhôd. Preto sa považuje za vhodné, aby tieto pocity boli uznané a pochopené stranami a mediátorom.
- Spory, ktoré vznikajú v procese odlúčenia a rozvodu, **pôsobia na ostatných členov rodiny**, najmä na deti, ktoré nemusia byť priamo zapojené do procesu mediácie, ale ktorých záujmy môžu byť považované za prvoradé a preto dôležité pre tento proces.⁴⁴² Vzhľadom k odlišnému charakteru postupu rozlišujeme rodinnú a rozvodovú mediáciu.

Rodinná mediácia sa zaoberá riešením konfliktov zo spoločného života členov rodiny, teda osôb v pokolení priamom ako prarodičov, rodičov, ich detí a vnúčat a ďalších príbuzných a osôb ktoré patria do rodinného systému. **Rozvodová mediácia** rieši konflikty v rámci rozvodového konania manželov. V krajinách, ktoré právne uznali registrované partnerstvá, riešia sa aj konflikty partnerov.⁴⁴³ Vo väčšine prípadov ide o otázky zverenia dieťaťa do starostlivosti jednému z rodičov, formu výchovy, kontakt s druhým rodičom či partnerom a otázky finančného a majetkového vysporiadania. Rozvodovú mediáciu nemožno časovo ohraničovať iba na čas rozvodu. V prípade, ako je zverenie detí do starostlivosti, teda vo veciach úpravy rodičovských práv a povinností sa môžu bývalí manželia stretnúť i kedykoľvek po rozvode. Častokrát sa to deje opakovane počas detstva a dospelovania neploletého dieťaťa, kde sa však prejednávajú rovnaké problémy najčastejšie súvisiace práve so starostlivosťou o dieťa. Tento typ mediácie je potrebné oslobodiť od vplyvu minulých konfliktov, ktoré mali byť rozvodom ukončené.⁴⁴⁴ Dôležité je orientovať sa výlučne na dôvod stretnutia ktorým je starostlivosť o spoločné dieťa. Túto mediáciu možno vymedziť, pojmom rodičovská mediácia. Jedným z typických znakov rozvodovej a rodičovskej mediácie je častá snaha manželov vtiahnuť pomáhajúceho profesionála do svojho negatívneho vzťahu,

⁴⁴¹ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

⁴⁴² KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. Sanace rodiny. SCHARLAU, CH. Techniky vedení rozhovoru.

⁴⁴³ FAFEJTA, M. Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti.

⁴⁴⁴ KASTOVÁ, V. Krize a tvořivý přístup k ní. SCHARLAU, CH. Techniky vedení rozhovoru.

vytvárať s ním koalíciu, častokrát i ponúknutím finančnej odmeny. Z tohto dôvodu sa pri rozvodoch uprednostňuje mediácia v páre – spolumediovanie mužom – pomáhajúcim profesionálom, a ženou – pomáhajúcou profesionálkou, tak aby boli obidve pohlavia rovnomerne zastúpené. Okrem toho, je nevyhnutné zo strany pomáhajúceho profesionála dodržiavať všetky princípy mediácie a nenechať sa do takejto koalície vmanipulovať. Medzi základné princípy rodinnej mediácie tak radíme: neutralitu mediátora, empowerment (zmocňovanie, posilňovanie členov rodiny, preberanie aktívnej zodpovednosti), rešpektovanie sebaurčenia členov rodiny, kontrola nad procesnou a formálnou stránkou procesu mediácie.⁴⁴⁵

Za ciele rodinnej mediácie možno považovať najmä:

- navrhnutie komunikačného priestoru v prípadoch rodinných konfliktov,
- predchádzanie potenciálnym konfliktom a rodinným dysfunkciám,
- zlepšenie rodinných vzťahov, schopnosťou pristupovať k nim odlišným spôsobom,
- pomoc pri objasnení problémov a odstránení nedorozumení,
- uspokojovanie potrieb rodičov a detí,
- zaistenie a zachovanie vzťahu rodič – dieťa aj po rozvode,
- umožnenie rodinným príslušníkom vedenie vlastnej budúcnosti,
- naučenie členov rodiny hovoriť o problémoch a hľadať riešenie iným spôsobom,
- nájdenie konkrétneho riešenia,
- pomáhanie deťom aby pochopili rozchod rodičov,
- zníženie následkov stresu,
- podpora konštruktívnej dohody, smerujúcej do budúcnosti,
- pomáhanie pri spoločnom vytváraní dohody prispôbenej potrebám všetkých⁴⁴⁶.

Z pohľadu procesného členenia mediácie, je možné rodinnú mediáciu rozdeliť do šiestich základných fáz: úvod mediačného stretnutia, neprerušovaný čas strán, snaha o pochopenie, hľadanie riešenia, tvorba dohody, záverečné slovo.⁴⁴⁷ Tieto základné fázy mediácie majú zhodné prvky, ktoré nájdeme aj v iných členeniach riešenia konfliktov. Preto ponúkame obsah jednotlivých fáz z pohľadu rodinnej mediácie, tak aby vznikol náhľad do problematiky mediácie a procesu v ktorom je realizovaná.

⁴⁴⁵ HOLÁ, L. a kol. Mediacie a možnosti využitia v praxi.

⁴⁴⁶ TRÉLAŮN, B. Překonávání konfliktů v rodině. KŘIVOHLAVÝ, J. Konflikty mezi lidmi.

⁴⁴⁷ HOLÁ, L. a kol. Mediacie a možnosti využitia v praxi.

I. Úvod do práce s rodinou

Je dôležitý pre vytvorenie celkovej pozitívnej atmosféry. Základom je stručné vysvetlenie dôvodu, pre ktorý sa mediácia v rodine realizuje. Členom rodiny sa vysvetlia základné pravidlá, ako napr. že prerušiť reč ktoréhokoľvek člena rodiny má len pomáhajúci profesionál, že každý má rovnaké právo vyjadriť svoj názor, zákaz kritiky a zosmiešňovania a pod. Zároveň sa dohodne dĺžka trvania jednotlivých stretnutí, vytvorenie dôveryhodnej, príjemnej a bezpečnej atmosféry.⁴⁴⁸

Pomáhajúci profesionál vychádza z toho, že stretnutie s rodinou predchádzal konflikt medzi členmi rodiny, ktorý nie je vyriešený. Preto vytvorenie bezpečnej atmosféry má počas mediácie svoje opodstatnenie. Členovia rodiny musia mať istotu, že ich nič neohrozuje. Nesmú sa cítiť akokoľvek ohrození. Pocit bezpečia je nevyhnutný na vytvorenie prostredia pre konštruktívnu debatu a riešenie problému. Na druhej strane je potrebné zabezpečiť, aby nedochádzalo k zhoršovaniu situácie v rodine a k ohrozeniu dieťaťa. Dieťa v rodine utrpelo ujmu, či už psychickú, fyzickú alebo materiálnu. Je nežiadúce, aby v procese mediácie pocítovalo akúkoľvek následnú ujmu⁴⁴⁹.

Taktiež aj rodičia potrebujú určité bezpečné prostredie, ktoré podporí schopnosť komunikovať, vyjadrovať svoje návrhy na spôsob riešenia. Prvé kroky mediácie určujú smer ďalšieho postupu. Vytvorenie optimálnych podmienok pre priebeh mediácie je základným predpokladom jej úspešnosti.⁴⁵⁰ Pomáhajúci profesionál, ako koordinujúci prvok v procese mediácie, navrhuje pravidlá a dohodne sa s členmi rodiny na postupe. Po vyjasnení základných otázok je možné v mediácii pokračovať. Môže sa zdať, že príprava mediácie je prehnaná a nie je potrebné sa ňou zaoberať natoľko podrobne. Skúsenosti však potvrdzujú, že zanedbanie prípravy v úvode mediácie spôsobuje následne celý rad nedorozumení a bráni v konštruktívnom riešení sporu.⁴⁵¹

II. Neprerušovaný čas strán

Ďalšou fázou mediácie je neprerušovaný čas strán. Členovia rodiny sa dohodnú v akom poradí budú mať možnosť vyjadriť svoje názory a postoje k riešenej situácii. Každý má právo sa vyjadriť ako vníma riešený problém. Každá zo strán popíše príbeh zo svojho pohľadu.

⁴⁴⁸ GABURA, J. a P. GABURA. Sociálna komunikácia.

⁴⁴⁹ BEDNARÍK, A. Riešenie konfliktov.

⁴⁵⁰ GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie.

⁴⁵¹ ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

Táto fáza býva do značnej miery poznačená emocionálnymi prejavmi. Je dôležité, aby sa členovia rodiny vo svojom vyrozprávaní venovali skutočnému problému. Teda aby riešili problém, ku ktorému mediácia smeruje. Nie je zriedkavosťou, že pri mediácii medzi manželmi, majú snahu vyriešiť, alebo minimálne otvoriť na jednom sedení dlhoročné problémy a situácie. Je na pomáhajúcom profesionálovi, aby dokázal pomôcť manželom nájsť spoločné body, sumarizovať jednotlivé sťažnosti a hľadať kľúčový problém, ktorý ich od seba vzdďaľuje.⁴⁵² Pomáhajúci profesionál stručne a jednoducho popisuje to, čo strany hovoria. Nedefinuje problém, ale snaží sa preniesť pozornosť z emocionálnej roviny do roviny kognitívnej. Musí upozorniť účastníkov na to, že k mediácii došlo predovšetkým preto, že jej predchádzalo ohrozenie dieťaťa v rodine a práve tento konflikt majú možnosť riešiť. V rámci konania nie je možné riešiť dlhoročné manželské nezhody a podobne.⁴⁵³

Spornou sa stáva aj otázka, či sa majú zaraďovať do mediácie prípady spojené s násilím v rodine. Podľa trestnoprávnych noriem Slovenskej republiky, nie je možné vykonať mediáciu, ak v dôsledku spáchania trestného činu bola spôsobená smrť.⁴⁵⁴ V niektorých krajinách však je i takáto mediácia povolená a vykonáva sa s pozostalými obeť.

Pri mediácii v oblasti rodinných vzťahov je potrebné rozlíšiť, či ide o nedorozumenie, ktoré manželia naozaj chcú vyriešiť vlastnými silami a za pomoci mediátora, alebo sa jedná o násilie, či iný vážny problém v rodine.⁴⁵⁵

Doterajšie skúsenosti potvrdzujú, že ak vyslovene nie je dokázané, že ide napríklad o trestný čin týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208 Trestného zákona,⁴⁵⁶ je účelné mediáciu skúsiť. V mediačnom konaní je možné rozoznať závažnosť situácie v rodine. Ak je situácia naozaj vážna, vec sa mediáciou zvyčajne neskončí. Pomáhajúci profesionál môže byť práve v tomto prípade prvou kontaktnou osobou týranej osoby. Môže jej poradiť ako sa má správať a ako by mala postupovať. Pomáha jej sprostredkovať stretnutie s orgánom SPO, špecializovaným poradcom, psychológom, sociálnym pracovníkom, či iným odborníkom. Zároveň môže vykonať v súčinnosti s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny,

⁴⁵² HOLÁ, L. Mediacie – způsob řešení mezilidských konfliktů.

⁴⁵³ HOLÁ, L. a kol. Mediacie a možnosti využiti v praxi.

⁴⁵⁴ Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v platnom znení. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

⁴⁵⁵ LOVAŠOVÁ, S., K. ŠIŇANSKÁ, M. HALACHOVÁ a V. LICHNER. eds. Násilie v sociálnej práci.

⁴⁵⁶ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

sociálnymi oddeleniami miestnych samospráv, rôznymi občianskymi združeniami a mimovládnyimi organizáciami ďalšie nevyhnutné kroky na pomoc týranej osobe.⁴⁵⁷

Úlohou pomáhajúceho profesionála je sledovať a venovať sa nielen obsahu komunikácie, ale aj komunikačnému štýlu, komunikačným vzťahom či iným stránkam komunikácie.⁴⁵⁸ Sleduje, kto čo hovorí, čím argumentuje, či prejavuje súhlas alebo nesúhlas, aké sú jeho návrhy. Rovnako dôsledne kontroluje ako, a ako dlho jednotliví účastníci mediácie hovoria. Zabezpečuje zachovanie rovnosti strán počas mediácie. Všíma si spôsob vyjadrovania ako v oblasti verbálnej, tak i neverbálnej komunikácie.⁴⁵⁹ Pohľady a všetky prejavy neverbálnej komunikácie môžu mať v mediácii veľký význam pre posúdenie či nenarastá napätie a ako sa vytvára celková atmosféra.

III. Vyjasňovanie záujmov a potrieb

Snahou o vzájomné pochopenie sa je vyjasňovanie záujmov a potrieb. Nejde tu o preukazovanie toho, kto má pravdu. Každú situáciu vnímajú jednotliví členovia rodiny rôzne. Uplatňuje sa tu medziosobné a sociálne vnímanie, ktoré sa pokladá za osobitný druh osobného prístupu preto, lebo ho ovplyvňujú osobitné mechanizmy, akými sú:

- **identifikácia** – interpretácia a pochopenie iného človeka prostredníctvom stotožnenia sa s ním,
- **sociálno-psychologická reflexia** – pochopenie iného človeka prostredníctvom podobného uvažovania,
- **empatia** – pochopenie prostredníctvom emocionálneho vcítania sa do prežívania iného človeka,
- **stereotypizácia** – vnímanie a hodnotenie iného človeka na základe charakteristík určitej sociálnej skupiny.⁴⁶⁰

Ak ide o snahu pochopiť sa navzájom, vyjasnenie okolností, za ktorých došlo k ohrozeniu výchovy dieťaťa či zlyhaniu rodiny a objasnenie ujmy, ktorá tým vznikla, pomáhajúci profesionál predovšetkým rozvíja u členov rodiny schopnosť empatie a identifikácie. Stereotypizácia uplatňovaná pri stretnutí členov rodiny je v mnohých prípadoch pomerne silná a vychádza z predchádzajúcich skúseností zo spoločného života. Obzvlášť ide o stereotypizáciu, ktorá sa vytvorila v priebehu rodinného života. V našich

⁴⁵⁷ BEDNARČÍK, A. Riešenie konfliktov. Príručka pre pedagógov a pracovníkov s mládežou.

⁴⁵⁸ VYBÍRAL, Z. Psychologie komunikace.

⁴⁵⁹ ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

⁴⁶⁰ KUBÁNI, V. Všeobecná psychológia.

podmienkach ide najmä o rodové predsudky.⁴⁶¹ Často sa stáva, že jedna zo strán nechápe, ako sa na situáciu pozerá druhá strana. Môžu to byť kultúrne alebo sociálne odlišnosti. Potom je úlohou pomáhajúceho profesionála vysvetliť, že nie je nevyhnutné súhlasiť s druhou stranou. Prezentovaný názor je skutočnosťou, ktorú je potrebné brať do úvahy. Len otvorenie komunikačného kanálu umožňuje získať informácie potrebné k mediácii a k jej účastníkom.⁴⁶²

Cieľom tejto fázy mediácie je presun pozornosti z minulosti do budúcnosti. Minulosť sa zmeniť nedá, ale možno sa pokúsiť spoločne ju prerozprávať. Ide tu o vzájomné pochopenie. Otvárajú sa rôzne možnosti vzájomného vysvetlenia okolností, napr. aké dôvody viedli k zanedbávaniu dieťaťa, aké okolnosti to umožnili, aké problémy v tom čase existovali, aký bol motív. To všetko sú údaje, ktoré by sa inak ostatní členovia rodiny nedozvedeli. Prostredníctvom naratívnej terapie je možné situáciu pozitívne modifikovať.⁴⁶³

Empatia môže byť užitočná pri prekonávaní vlastných problémov rodiny. Je tu problém z obáv, že sa takýto stav môže zopakovať. Členovia rodiny nevedia pochopiť prečo sa rodina stala problémovou či dysfunkčnou a nemusia sa ani zmieriť s touto skutočnosťou. Prostredníctvom mediácie môže rodina aspoň na niektoré zo svojich otázok získať odpoveď. Odpovede rodine zároveň môžu uľahčiť vyrovnanie sa s danou situáciou.⁴⁶⁴

Je to veľmi náročná fáza, v ktorej najčastejšie dochádza k prerušeniu alebo k ukončeniu mediácie. Najčastejšie je to vtedy, ak členovia rodiny pod vplyvom emócií nie sú schopní ďalej konštruktívne viesť rozhovor. Možnosť vysvetlenia si sporných otázok na neutrálnej pôde, za vedenia neutrálnou osobou môže spôsobiť, že sa členovia rodiny dokážu navzájom pochopiť. Tým je vytvorený predpoklad pre ich ďalšie vzájomné bezproblémové spolužitie.⁴⁶⁵

V tejto fáze je dôležité, aby mediátor dokázal rozlišovať medzi pozíciami a záujmami členov rodiny. Pod pojmom pozícia rozumieme všetko to, čo človek dáva najavo, že chce.⁴⁶⁶ Otvorene o tom hovorí. Záujem oproti tomu je dôvod, pre ktorý to chce.

Je potrebné rozlíšiť, čo je pozícia, a čo sú záujmy, ktoré sú zároveň hybnou silou správania. Parafrázovanie a pretlmočenie či preformulovanie výrokov mediátorom uľahčuje

⁴⁶¹ KICZKOVÁ, Z. a M. SZAPUOVÁ. Rodové štúdiá. Súčasná diskusia, problémy a perspektívy.

⁴⁶² KASTOVÁ, V. Krize a tvorivý prístup k ní.

⁴⁶³ ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny.

⁴⁶⁴ NAZARE-AGA, I. Nenechte sebou manipulovať.

⁴⁶⁵ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

⁴⁶⁶ ŽIAKOVÁ, E. a kol. Psychosociálne aspekty sociálnej práce.

nájdenie spoločných záujmov. Problém sa posúva do budúcnosti a vytvárajú sa predpoklady pre nájdenie vhodného riešenia.⁴⁶⁷

IV. Hľadanie riešenia

Pomáhajúci profesionál analyzuje doposiaľ povedané i nepovedané a vytvára predpoklady pre nájdenie vhodného spoločného riešenia. Veľmi často táto fáza pripomína metódu analýzy a syntézy. Členovia rodiny majú možnosť vyjadriť svoje návrhy ktoré by mohli viesť k riešeniu. Všetky návrhy majú byť prijímané bez toho, aby sa a priori odmietali. Preto každý z členov rodiny má právo sa k návrhom vyjadriť alebo požadovať ďalšie informácie k jednotlivým návrhom.⁴⁶⁸

Tento systém spolupráce je prínosný pre každého člena rodiny a pre rodinu ako celok. V procese mediácie sa vytvárajú podmienky pre win – win výsledok. Teda výsledok v ktorom vyhrávajú obaja zúčastnení na mediácii. Pomáhajúci profesionál sa musí zdržať predčasného hodnotenia návrhov. Jeho úlohou je podporovať všetkých členov rodiny k navrhovaniu možných riešení. Zároveň však hľadá kritériá výberu vhodného riešenia na základe spoločných bodov. Je tiež dôležité posilňovať zodpovednosť každého člena rodiny za dosiahnutý výsledok. Pomáhajúci profesionál priebežne overuje, či všetci členovia rodiny rozumejú navrhovanému riešeniu, a či toto riešenie je pre nich prijateľné.⁴⁶⁹

V. Tvorba dohody

Posledným krokom v mediácii tvorba dohody. Je výsledkom celého procesu mediácie a zároveň záväzným riešením problémov rodiny do budúcnosti. Dohoda je vždy v písomnej podobe. Spisuje ju spravidla pomáhajúci profesionál spoločne s účastníkmi mediácie. V tejto fáze je potrebné ešte vytvoriť priestor pre doposiaľ nezodpovedané otázky, aby po ukončení mediácie nevznikali nejasnosti. Dohoda má svoje náležitosti. Je účelné, aby bola spísaná v jazyku ktorému rozumie každý člen rodiny.⁴⁷⁰ Dohoda musí byť predovšetkým pre nich pochopiteľná, jasná a zrozumiteľná. Dohoda sa vyznačuje jasnými termínmi, ktoré musia byť merateľné a dosiahnuteľné.⁴⁷¹ Všetci členovia rodiny svojimi podpismi potvrdia súhlas s obsahom dohody.

⁴⁶⁷ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

⁴⁶⁸ WARD, P., S. ADAMS & J. LEVERMORE. Jak se připravovat na práci s mládeží.

⁴⁶⁹ NAVRÁTIL, P. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami.

⁴⁷⁰ HOLÁ, L. a kol. Mediacie a možnosti využiti v praxi.

⁴⁷¹ ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. Mediácia v systéme sociálnej práce.

VI. Záver mediácie

Záver mediácie spočíva v zhrnutí dosiahnutých výsledkov. Pomáhajúci profesionál ocení snahu členov rodiny vyriešiť problém a ochotu úprimne o veci hovoriť. Má možnosť navrhnúť stranám pomoc aj v budúcnosti, prípadne ďalšiu spoluprácu pri plnení dohody, ktorú členovia rodiny uzatvorili. Pri prehodnotení jednotlivých krokov mediácie, je možné nájsť veľa styčných bodov s prácou pomáhajúcich profesionálov, poradenským procesom či facilitáciou. Postupy a procesy v mediácii sú prevzaté z práce pomáhajúcich profesionálov a vytvorili ucelený postup, ktorý je označený ako mediácia.⁴⁷²

Možno nájsť aj **iné pohľady na fázy rodinnej mediácie**. Najpodrobnejšie rozpracovanie rodinnej mediácie sa objavuje v nasledujúcich 11 fázach.

1. Budovanie dôvery a kooperácie zúčastnených členov rodiny.
2. Stanovenie procedúry a pravidiel rodinnej mediácie.
3. Štrukturalizácia a stanovenie plánu rodinnej mediácie.
4. Definovanie problémových oblastí.
5. Stanovenie záujmov členov rodiny.
6. Hľadanie možností riešenia.
7. Hodnotenie možných riešení.
8. Voľba riešenia.
9. Stavba celkovej dohody.
10. Spísanie dohody – kontraktu.
11. Formalizácia dohody.⁴⁷³

Každá rodinná mediácia je iná. Rovnako ako je iná každá problémová situácia a rodinná situácia pre svoje špecifiká. Do rodinnej mediácie vstupujú jednotliví členovia rodiny vo svojom špecifickom postavení v rodinnom systéme.⁴⁷⁴ Každý z nich sa vyznačuje charakteristickými neopakovateľnými osobnostnými črtami a emočným rozpoložením, v ktorom do procesu mediácie vstupuje. V neposlednom rade je dôležitým determinantom mediácie aj to, aká problémová situácia, či konflikt sa v spore bude riešiť.⁴⁷⁵

⁴⁷² KUZNÍKOVÁ, I. Pokročilé metody sociální práce se skupinami.

⁴⁷³ KARGULOWA, A. In: HOLÁ, L. Mediacie – způsob řešení mezilidských konfliktů.

⁴⁷⁴ HROZENSKÁ, M. et al. Sociální práce so staršími ľuďmi.

⁴⁷⁵ TRELAŮN, B. Prekonávanie konfliktov v rodine.

V každej mediácii, je možné pozorovať v zásade tú istú sériu krokov v podobe jednotlivých fáz, ktoré sú v rôznej miere oddeľované, štruktúrované a dodržiavane. Práve tieto fázy mediácie majú zásadný vplyv na priebeh mediácie ako i na samotný výsledok.⁴⁷⁶

Častým javom vyskytujúcim sa v procese mediácie, ktorý ovplyvňuje priebeh mediácie, je návrat jednotlivých členov rodiny z aktuálnej fázy mediácie do niektorej z predošlých fáz. Najčastejšie je to spôsobené chybou mediátora. Pomáhajúci profesionál neposkytne dostatočný priestor všetkým stranám mediácie. Je teda zrejmé, že nielen dodržanie samotného procesu a štruktúry mediácie, ale aj dôsledné plnenie aktivít a cieľov, ktorým sú jednotlivé fázy určené. Postup pomáhajúceho profesionála má zásadný vplyv na celý obsah a štruktúru procesu mediácie.⁴⁷⁷

V rámci rodinnej mediácie je možno vymedziť viacero prístupov. Jednotlivé postupy mediácie nie sú univerzálne použiteľné. Výber a použitie konkrétneho prístupu závisí na pomáhajúcom profesionálovi, najmä na jeho vzdelaní, odbornosti, dominantnom filozofickom východisku, skúsenostiach. Druhým významným faktorom je samotná rodina a rodinný problém ku ktorým je potrebné mediáciu nastaviť.

Facilitujúci prístup

Tento prístup je často označovaný ako racionálny. Vo veľkej miere ho využívajú pomáhajúci profesionáli s právnickým vzdelaním. Celý proces je značne štruktúrovaný a orientuje sa na reálne riešenia v prospech všetkých zúčastnených. Riešenia zo strany pomáhajúceho profesionála nie sú predkladané. Konkrétne sa využíva zhromažďovanie, objasňovanie, sumarizácia, odosobnenie, umiestnenie problému do minulosti a iné postupy. Terapeutickým technikám sa títo pomáhajúci profesionáli vyhýbajú.⁴⁷⁸

Terapeutický prístup

Vychádza z teórií rodinného systému. Berie do úvahy širší kontext rodiny. Využívajú sa tu i techniky nepriame, terapeutické, vhodné pre rodiny so silne emocionálne saturovanými konfliktmi. Tento typ mediácie využívajú najmä pomáhajúci profesionáli s psychologickým vzdelaním a vzdelaním v sociálnej práci.⁴⁷⁹

Zásadný rozdiel medzi terapeutickým prístupom a facilitujúcim prístupom je v tom, ako pomáhajúci profesionáli pristupujú k záujmom detí. Vo facilitujúcom prístupe sa vychádza

⁴⁷⁶ HOLÁ, L. Mediacie – způsob řešení mezilidských konfliktů.

⁴⁷⁷ SHAPIRO, D. Konflikty a komunikácia: Sprievodca labyrintom riešenia konfliktov.

⁴⁷⁸ KOPŘIVA, K. Lidský vztah jako součást profese.

⁴⁷⁹ SHAPIRO, D. Konflikty a komunikácia: Sprievodca labyrintom riešenia konfliktov.

z predpokladu, že rodičia sú najlepší znalci svojej rodiny a dieťaťa. Preto dokážu racionálne, za účasti pomáhajúceho profesionála zväžiť, čo je pre dieťa najlepšie. Terapeutický model berie do úvahy možné emocionálne vplyvy, ktoré vstupujú procesu a fakt, že záujmy rodičov a detí môžu byť značne odlišné. Pomáhajúci profesionál tak identifikuje záujmy rodičov ako i dieťaťa, ale sám stojí na strane dieťaťa a háji jeho záujmy.⁴⁸⁰

Naratívny prístup

V mediácii vychádza z terapeutického prístupu a rozširuje ho. Využívajú sa princípy naratívnej terapie životných príbehov, ale na prerozprávanie príbehov o konflikte v rodine. Najčastejšie sa využíva dekonštrukcia, práca s mylnými predpokladmi, premýšľanie mimo línie príbehov, oddelenie konfliktu od nositeľov.⁴⁸¹

Transformačný prístup

Orientuje sa na dynamiku povahy konfliktov. Mediácia sa zameriava nielen na vyriešenie konkrétneho konfliktu, ale i na zvyšovanie schopností členov rodiny zvládať náročné situácie. Orientuje sa na zmenu typických interakcií členov rodiny a dosiahnutie pozitívnych a konštruktívnych riešení.⁴⁸²

Výbor expertov pre rodinné právo pod vedením Európskeho výboru pre právnu spoluprácu vypracoval Odporúčanie Rady Európy o mediácii v rodine.⁴⁸³ Ide o rozsiahly a špecifický dokument. V sedemdesiatich deviatich bodoch je v podstate vysvetlené prijatie, poslanie a nevyhnutnosť alternatívneho konsenzuálneho riešenia rodinných rozporov. Týchto sedemdesiat deväť bodov presvedčivo vystihuje potrebu mediácie práve pre rodinné konflikty.⁴⁸⁴ Za základné princípy rodinnej mediácie podľa tohto dokumentu je možné považovať:

- podporu postupov prinášajúcich konsenzus v záujme zmiernenia konfliktu pre všetkých členov rodiny,
- ochranu najlepšieho záujmu dieťaťa a to využívaním vhodných opatrení týkajúcich sa budúcej starostlivosti o dieťa,

⁴⁸⁰ TRELAUN, B. Prekonávanie konfliktov v rodine.

⁴⁸¹ ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny.

⁴⁸² SOBOTKOVÁ, I. In: HOLÁ, L. a kol. Mediace a možnosti využitia v praxi.

⁴⁸³ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

⁴⁸⁴ RADVANOVA, S. In: HOLÁ, L. Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.

- minimalizáciu dôsledkov rozpadu rodiny,
- podporu vzťahov medzi rodinnými príslušníkmi, najmä medzi rodičmi a deťmi aj po rozvode,
- zníženie dôsledkov (ekonomických a sociálnych) súvisiacich s rozpadom rodiny a to jednak pre členov rodiny a jednak pre spoločnosť.⁴⁸⁵

Pre rozhodovanie o výchove a výžive maloletých detí pri rozpade rodiny nerozhoduje, či boli rodičia v manželskom zväzku alebo nie. Rodinná, rozvodová a rodičovská mediácia môže riešiť rozvodové a porozvodové situácie, starostlivosť o deti, majetkové vzťahy v rodine, otázky viacgeneračného spolužitia, majetkové a dedičské spory v rámci rodiny. V súvislosti so zánikom manželstva alebo partnerstva poskytuje pomáhajúci profesionál pomoc rozvádžajúcim sa rodičom uzatvoriť mediálnu dohodu. Obsahom tejto dohody môže byť úprava spôsobu starostlivosti o deti, výška výživného, rozdelenie majetku a ďalšie problematické záležitosti, ktoré sa riešia pri rozvode manželstva alebo rozpade partnerstva. Mediácia môže riešiť všetky spory, ktoré na určitý čas narušili komunikáciu a zvýšili v rodine napätie.⁴⁸⁶

Oblasti využívania rodinnej, rozvodovej a rodičovskej mediácie možno vymedziť v nasledujúcich oblastiach.

- **Mediácia pred rozvodom, pri rozvode, po rozvode pomáha partnerom dospieť k dohode:**
 - podľa akých pravidiel budú vychovávať deti, ako sa rodičia budú podieľať na napĺňaní ich potrieb,
 - kto a kde bude bývať, (zmena bydliska, prevody nehnuteľností),
 - rozdelenie spoločného majetku.
- **V medzigeneračných vzťahoch rieši:**
 - medzigeneračné spolužitie,
 - pravidlá spolunažívania medzi dospelými deťmi a rodičmi.
- **V majetkových záležitostiach pomáha k dohode týkajúcej sa:**
 - dedičstva,
 - reštitúcie,
 - spoluvlastníctva nehnuteľností,

⁴⁸⁵ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

⁴⁸⁶ ŘEZNÍČEK, I. Metody sociální práce.

- rodinných firiem,
- rozdelenie spoločného majetku manželov,
- správy majetku dieťaťa,
- pôžičiek a záväzkov v rámci rodiny.⁴⁸⁷

Rodinná mediácia je vhodná k urovnaniu citlivých emocionálnych problémov, obklopujúcich rodinné záležitosti lepšie, ako iné právne mechanizmy. Najmä v procese rozvodu sa majú uplatňovať konsenzuálne prístupy.

Rozsiahly vedecký výskum o povahe a dopade rodinných sporov ukazuje, že pretrvávajúce konflikty môžu oslabiť schopnosť rodičov riešiť spory čo v konečnom dôsledku spôsobuje deťom značné ťažkosti. Vo vysoko konfliktných rodinách, keď je komunikácia medzi členmi rodiny na najchudobnejšej úrovni, môže sa vyvinúť často dlhotrvajúce narušenie. Preto zodpovednosť je na pomáhajúcich profesionáloch, ktorí spory riešia, ktoré by sa inak mohli vystupňovať v emocionálnom kontexte odlúčenia a rozvodu.⁴⁸⁸

Zahraničné skúsenosti preukazujú, že rodinná mediácia vo viacerých ohľadoch pomáha k riešeniu jednotlivých prípadov rodinných sporov čím uľahčuje prácu súdov. Úspešná mediácia môže zabrániť vzniku súdneho pojednávania, ktoré je často zdĺhavé, nákladné a mnohokrát vo svojom výsledku ľudsky neúspešné.⁴⁸⁹ Zároveň v mnohých prípadoch je k pojednávaniu pred súdom prizvané i dieťa (najmä pokiaľ sa jedná o úpravu rodičovských práv a povinností), čo v mnohých prípadoch spôsobuje závažné dôsledky, pretože od dieťaťa často vyžadujeme, aby sa jednoznačne pred sudcom, sociálnym kurátorom, častokrát i pred rodičmi vyjadrilo k fungovaniu rodiny, rodičom, ich výchove, prípadne k tomu, u ktorého rodiča chce po rozvode bývať.⁴⁹⁰

Uzatvorenie dohody v mediácii sa ukázalo byť životne dôležitým prvkom pri vytváraní a udržiavaní spolupráce medzi rozvedenými rodičmi. Rodinná mediácia znižuje mieru konfliktu a podporuje pokračovanie kontaktov medzi deťmi a obidvoma rodičmi. Rodičia, ktorí sú schopní prijímať vlastné rozhodnutia k pobytu svojich detí a ku kontaktom medzi deťmi a rodičmi, ktorí nebývajú v spoločnej domácnosti, majú väčšiu pravdepodobnosť, že

⁴⁸⁷ TRÉLAÛN, B. Překonávání konfliktů v rodině. BAKER, B. Z bludného kruhu.

⁴⁸⁸ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

⁴⁸⁹ RADVANOVA, S. In: HOLÁ, L. Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.

⁴⁹⁰ HOLÁ, L. Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.

tieto opatrenia budú fungovať. Je menej pravdepodobné, že vzájomné vzťahy s deťmi odignorujú alebo ich úplne prerušia⁴⁹¹.

Existuje profesionálny konsenzus, ktorý ukladá pomáhajúcim profesionálom, aby boli citliví k problémom domáceho násillia. Mediátori zabezpečujú, aby sa vytvárali mechanizmy na zistenie existencie zneužívajúceho vzťahu skôr, než pristúpia k mediácii. Ak má jedna strana mediácie strach z druhej strany, vyjednávacie pozície budú nerovné. Pomáhajúci profesionál z toho dôvodu môže ukončiť proces mediácie, alebo môže mediáciu vôbec nezačať. Aj keď existujú hodnoverné dôkazy, že násillie patrilo medzi charakteristické znaky manželského vzťahu, nemalo by to automaticky vylúčiť mediáciu, ako nevhodný proces na riešenie rodinného konfliktu.⁴⁹²

Pomáhajúci profesionáli, ktorí chcú vykonávať činnosť mediátora, musia byť zapísaní v registri mediátorov alebo v registri mediačných centier. Register vedie Ministerstvo spravodlivosti SR a zverejňuje ho na svojom webovom sídle. Ministerstvo zapíše do registra mediátorov toho, kto:

- a) je spôsobilý na právne úkony v plnom rozsahu,
- b) získal vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa na vysokej škole v Slovenskej republike, alebo má uznaný doklad o vysokoškolskom vzdelaní druhého stupňa vydaný zahraničnou vysokou školou,
- c) je bezúhonný,
- d) má osvedčenie o úspešnom absolvovaní odbornej prípravy mediátora a vykonaní odbornej skúšky mediátora, nie staršie ako šesť mesiacov od vykonania skúšky,
- e) nebol podľa zákona o mediácii inak ako na vlastnú žiadosť vyčiarknutý z registra mediátorov⁴⁹³.

Výkon činnosti mediátora je podnikaním. Mediátor má právo na odmenu. Odmena sa určuje na základe dohody medzi mediátorom a osobami zúčastnenými na mediácii.

10.7 Motivačné rozhovory zamerané na podporu rodiny

Cieľom motivačných rozhovorov je pomôcť rodine a členom rodiny realizovať zmeny v ich živote, ktoré nevedia realizovať sami, bez podpory pomáhajúcich profesionálov. Pri sanácii rodiny je často potrebné vyvolať viacero závažných zmien, ktorým sa členovia rodiny

⁴⁹¹ Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.

⁴⁹² HOLÁ, L. Mediacie – spôsob řešení mezilidských konfliktů.

⁴⁹³ Zákon č. 420/2004 Z.z. o mediácii.

môžu brániť, alebo ich odmietať.⁴⁹⁴ Pomôckou pomáhajúcim profesionálom, pracujúcim s nemotivovanou rodinou alebo s rodinou v odpore, je porozumenie fázam procesu zmeny. To umožňuje prispôsobenie pomáhajúceho prístupu k rodine podľa toho, v ktorej fáze zmeny sa nachádza. Rozhovor s členmi rodiny, ktorého cieľom je získať porozumenie, v ktorej fáze zmeny sa rodina nachádza má svoje špecifiká. Pri začiatku rozhovoru je možné použiť otázky ako: „Koho najviac trápi tento problém?“ „Čo ste urobili?“ „Čo ste si mysleli, že by ste mohli urobiť s týmto problémom?“ „Ako dlho Vám tento problém robí starosti?“⁴⁹⁵

Po zistení týchto základných informácií môže pomáhajúci profesionál pristúpiť k identifikovaniu fázy, v ktorej sa rodina nachádza.

- **Prekontemplácia** – rodina ešte nezačala o zmene ani premýšľať, svoj problém si ani neuvedomuje a ani nepripúšťa potrebu zmeny.
- **Kontemplácia** – rodina si už čiastočne problém uvedomuje, má ambivalentné pocity, ktoré vyplývajú z toho, že rodina uvažuje o zmene a zároveň ju odmieta.
- **Rozhodovanie** – rodina sa začína pýtať „Čo mám urobiť? Ako to môže zmeniť?“ Ak v tomto čase rodina pristúpi k činom, proces zmeny pokračuje. Ak ostane pasívna, vracia sa späť do fázy kontemplácie. V momente, keď rodina pristúpila k rozhodnutiu, už nie je dôležité ju motivovať, ale skôr vyhládať konkrétny postup pre členov rodiny, ktorý by bol rodinou prijateľný, dostupný, správny a efektívny.
- **Akcia** - zaväzuje rodinu k určitému činu, ktorého zámerom je realizovať zmenu. Táto fáza môže byť podporená poradenstvom, sprevádzaním a pod. Ak nastala zmena, nezaručuje to, že v nej rodina zostane.
- **Relapsy** - sú normálne a očakávané udalosti. Dochádza k nim vtedy, ak sa členovia rodiny snažia zmeniť dlhodobý návyk, ale zmenu nedokážu dlhodobo udržať. Pomáhajúci profesionál má v tejto fáze zabrániť rodine stratiť odvalu. Pomoc má smerovať k opätovnému uvažovaniu o zmene, obnoveniu zámeru zmeny a rozhodnutiu. Pomáhajúci profesionál podporuje rodinu v novej akcii a udržaní výsledkov.⁴⁹⁶

V poradenskom rozhovore, s využitím účinných motivačných postupov, je pri práci s rodinou ideálne kombinovať:

- dávanie rád - dobre načasovaných a dobre vyslovených,

⁴⁹⁴ HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

⁴⁹⁵ ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. SCHWARTZ, B. & J. V. FLOWERS. Ako zlyháva terapeut. 50 spôsobov ako stratiť alebo poškodiť vašich pacientov.

⁴⁹⁶ MILLER, R.W. & S. ROLLNICK. Motivační rozhovory. Příprava lidí ke změně závislého chování. GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie.

- odstraňovanie prekážok,
- ponuka výberu z možností,⁴⁹⁷
- znižovanie príťažlivosti – po zistení dôvodov príťažlivosti pretrvávajúceho spôsobu správania (status quo), môže pomáhajúci profesionál začať aktívne hľadať možnosti, ako tieto dôvody nabúrať, otriast' nimi a narušiť danú rovnováhu,
- uplatnenie empatie, empatického načúvania,
- poskytnutie spätnej väzby,
- vyjasňovanie cieľov (technika SMART),
- aktívna pomoc, aktívne zaujímanie sa o zmeny prebiehajúce v rodine a u jednotlivých členov rodiny,⁴⁹⁸
- vnímanie klientovej spätnej väzby, resp. sa jej aktívne dožadovať, brať ju vážne, neodpovedať na spätnú väzbu defenzívnym spôsobom.⁴⁹⁹

10.8 Posúdenie zdrojov a možností rodiny

Táto metóda je zameraná na prípravu kvalitného a reálneho programu sanácie. Sanácia rodiny sa nezaobíde bez poznania osobnostných zdrojov a reálnych možností rodičov, medzi ktoré možno zaradiť zdroje ako: integrita (celistvosť) osobnosti; finančné zdroje; zdroje emocionálnych podnetov; zdroje mentálnych podnetov; fyzické zdroje; zdroje duchovnej pohody; podporné systémy; vzťahy, modely správania, životné vzory; poznanie nepísaných pravidiel; túžba a vytrvalosť.

1. Integrita osobnosti

Ide o rozmer zhody medzi skutkami členov rodiny a morálnym a etickým kódexom spoločnosti.⁵⁰⁰ Rodičia s vysokým stupňom integrity sú dôslední, čestní, zásadoví, vierohodní a lojálni. Ctia si svoje sľuby. Sú zodpovední a nepotrebujú dohľad nad svojimi činmi. Vedú iných k zodpovednosti. Tiež sú ochotní ozvať sa a formulovať zložité problémy.⁵⁰¹ Integrita zahŕňa aj sebadisciplínu.

⁴⁹⁷ GABURA, J. Komunikácia pre pomáhajúce profesie.

⁴⁹⁸ MILLER, R.W. & S. ROLLNICK. Motivační rozhovory. Příprava lidí ke změně závislého chování.

⁴⁹⁹ SCHWARTZ, B. & J. V. FLOWERS. Ako zlyháva terapeut. 50 spôsobov ako stratiť alebo poškodiť vašich pacientov.

⁵⁰⁰ MÁTEL, A. et al. ed. Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách.

⁵⁰¹ SIEGRIST, M. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.

2. Finančné zdroje

Finančné zdroje sa netýkajú len príjmov rodiny, ale aj výdavkov, sporenia a investícií. Zodpovedné správanie sa rodiny k finančným zdrojom, vedie k tomu, že rodina má peniaze na nákup tovarov a služieb a nie je ohrozený životný štandard rodiny.

3. Zdroje emocionálnych podnetov

Člen rodiny má byť schopný ovládať sa a vybrať si svoje emocionálne reakcie na podnety, ktoré sa v rodine vyskytujú. Ide predovšetkým o jeho prejavy v nepríjemných alebo krízových situáciách. Určite by sa nikto z členov rodiny nemal uchýľovať k suicidálnemu správaniu. Ide o vnútorné zdroje, podporované rodinou, ktoré sa prejavujú vytrvalosťou, húževnatosťou a uskutočňovaním samotných volieb a rozhodnutí. Keď tieto zdroje v rodine chýbajú, prejavuje sa to u členov rodiny buď vyhľadávaním deštruktívnych vzťahov, alebo zapájaním do aktivít, ktoré sú sebadeštruktívne ako napr. nadmerné užívanie alkoholu, alebo omamných látok.⁵⁰²

4. Zdroje mentálnych podnetov

Tieto zdroje sa vzťahujú na súbor zručností a spôsobilostí, ktoré ľudia potrebujú, aby vedeli fungovať v rodine, ale aj všeobecne v spoločnosti. Základná mentálna úroveň znamená, že jednotlivec vie čítať, písať a počítať.⁵⁰³ Mentálna úroveň nie je meradlom prirodzenej inteligencie. Dôležitým faktorom je, že mentálna úroveň umožňuje jednotlivcovi rozoznať či informácia je správna, alebo nie.

5. Fyzické zdroje

Prejavujú sa najmä v dobrej telesnej kondícii členov rodiny. Dobré zdravie je základom mnohých aktivít, ktoré rodina môže spoločne vykonávať. Chronické ochorenia, choroba alebo bolesť sa dajú zvládnuť, ale sú to stresujúce faktory, ktoré sa týkajú celej rodiny. Súčasťou fyzických zdrojov je nie len fyzické zdravie a kondícia, ale aj zdravotné postihnutie, či etnikum, pohlavie a fyzický vzhľad.⁵⁰⁴ Rodina sa podieľa na budovaní fyzických zdrojov všetkých členov rodiny.

6. Zdroje duchovnej pohody

Viera vo vyššiu moc, zmysel života a angažovanosť vo vlastnom živote, sú dôležitými faktormi nezlomnosti. Tieto zdroje výrazne ovplyvňujú hodnotovú orientáciu rodiny a

⁵⁰² VÁGNEROVÁ, M. Psychologie osobnosti.

⁵⁰³ SMÉKAL, V. Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání.

⁵⁰⁴ OROSOVÁ, O., B. GAJDOŠOVÁ, M. BACÍKOVÁ-SLESKOVA, F. SALONA a R. SEBENA. Health-related behaviour among adolescents and young adults.

prinášajú nádej. V čase kríz jednotlivec potrebuje mať vnútornú silu odolávať deštruktívnym postupom a hodnotám.⁵⁰⁵ Do tejto skupiny možno zaradiť spiritualitu, vieru, ale aj kultúrnu identitu.

7. Podporné systémy

Rodina musí mať vhodne vybudované podporné systémy. Medzi podporné systémy možno zaradiť priateľov, širšiu rodinu, kolegov v práci a ďalšie podporné zdroje, ktoré sú k dispozícii v prípade potreby.⁵⁰⁶ Ide o interné a externé zdroje, ktoré využívajú členovia rodiny.

8. Vzťahy, modely správania, životné vzory

Získavajú sa priamo v rodine, spravidla v pravidelnom kontakte s dospelými členmi rodiny. Rodičia, ktorí zvládajú svoje správanie aj výchovu detí sú vhodným vzorom pre deti. Ide o modelové správanie, ktoré si deti odnášajú z pôvodnej rodiny do svojich rodín.

9. Poznanie nepísaných pravidiel

Členovia rodiny majú poznať nepísané zákony a zvyky skupiny ku ktorej patria. Okrem nepísaných pravidiel skupiny ku ktorej patria by však mali poznať aj nepísané pravidlá platiace v spoločnosti v ktorej žijú. Práve poznanie nepísaných pravidiel má veľký význam pre úspešné uplatnenie sa v spoločnosti.

10. Túžba a vytrvalosť

Túžba patrí medzi motivácie, ktoré štartujú naše správanie. Je to impulz, ktorý nás prinúti ráno vstať, aj keď by sme najradšej ešte spali. Je to energia, ktorá nám pomáha prekonať strach a premôcť prekážky. Túžba veľmi úzko súvisí s našou vôľou. Vytrvalosť je napredovanie krok za krokom, deň za dňom. Kde nie je túžba, tam nie je vôľa. Kde nie je sila vôle, alebo odhodlanie tam nie je vytrvalosť, tam nie sú žiadne skutky.⁵⁰⁷

Dôležité je, aby rodičia svoje zdroje prehodnotili tak, ako ich sami vnímajú ale aj ako ich vníma rodina. Ich náhľad na jednotlivé zdroje, môže byť úplne odlišný od pohľadu pomáhajúceho profesionála. Subjektívne vnímanie situácie, v ktorej sa rodina dlhodobo nachádza, môže byť skreslené a nezodpovedajúce realite. Úlohou pomáhajúceho profesionála je zmeniť subjektívny pohľad na reálne hodnotenie stavu v ktorom sa rodina nachádza.

⁵⁰⁵ ŽIAKOVÁ, E., D. ŠLOSÁR, A. FABIAN, A. KOČIŠOVÁ, S. LOVAŠOVÁ, D. ROŠOVÁ, K. ŠIŇANSKÁ a S. HULÍNOVÁ. Zmysel života adolescentov

⁵⁰⁶ VYMĚTAL, J. Průvodce úspěšnou komunikací. WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes.

⁵⁰⁷ PAYNE, R. K., P. DeVOL a T. D. SMITH. Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity.

10.9 Prípadová konferencia

Prípadovú konferenciu možno charakterizovať ako spoločné stretnutie pomáhajúcich profesionálov, podieľajúcich sa na ochrane práv ohrozených detí, pri riešení konkrétnej sociálnej situácie rodiny. Prípadová konferencia je zameraná na navrhovanie optimálnych riešení konkrétnej životnej situácie ohrozeného dieťaťa a jeho rodiny.⁵⁰⁸ Jej cieľom je najmä:

- výmena relevantných informácií členov multidisciplinárneho tímu a rodiny,
- definovanie hlavných cieľov sanácie rodiny,
- spoločné hľadanie najlepších riešení pomoci rodine,
- definovanie opatrení, ku ktorým sa pristúpi,
- ponuka podporných opatrení alebo sociálnych služieb od subjektov, ktoré tieto opatrenia, alebo služby poskytujú,
- prerozdelenie úloh, ktoré sú potrebné pre realizáciu stanovených cieľov medzi zúčastnených pomáhajúcich profesionálov a rodinu,
- definovanie spôsobu hodnotenia naplňovania stanovených cieľov.⁵⁰⁹

Prípadovú konferenciu zvoláva na základe vyhodnotenia situácie v rodine spravidla orgán SPO. V prvom rade je potrebné definovať cieľ konferencie, optimálne podľa metodiky SMART a podľa cieľa navrhnutí pomáhajúcich profesionálov, ktorí majú byť na prípadovú konferenciu prizvaní. Táto úloha je z pohľadu právnej úpravy v kompetencii pracovníka SPO. Ak rodina na formulácii cieľa nespolupracuje, úlohou zvolávateľa prípadovej konferencie je zistiť ich názor. Taktiež dbať na to, aby cieľ smeroval k potrebám dieťaťa aj rodičov a posilňoval zvládanie ich jednotlivých kompetencií.⁵¹⁰

Príprave účastníkov prípadovej konferencie, vrátane rodiny, je venovaná zvýšená pozornosť. V priebehu prípravy sú redukované obavy rodiny a naopak sa posilňované sú ich pocity bezpečia a sebauverenia ako plnohodnotného účastníka stretnutia. V rámci prípravy rodiny je dôležité rodinu informovať o dôležitosti ich účasti. Zároveň dať členom rodiny priestor rozhodnúť sa, či sa zúčastnia celej alebo len časti prípadovej konferencie. Pracovník SPO v rámci výkonu sociálnoprávnej ochrany primárne háji záujem a názor dieťaťa. V prípade neúčasti rodiny je potrebné, aby záujem rodiny prezentoval niektorý z pomáhajúcich

⁵⁰⁸ GJURIČOVÁ, Š. a J. KUBIČKA. Rodinná terapia.

⁵⁰⁹ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi.

⁵¹⁰ DUDINSKÁ, P., P. BUDAJ a Š. VITKO. Manažment v sociálnych službách.

profesionálov špecializujúcich sa na prácu s rodinou.⁵¹¹ Na prípadovej konferencii sa pomáhajúci profesionáli dohodnú, kto a akým spôsobom, bude rodinu informovať o výstupoch konferencie. Spravidla by to mal byť orgán SPO.

Zorganizovanie prípadovej konferencie, predpokladá prípravu a rozposlanie pozvánky, prípravu prezenčnej listiny s informovaným vyhlásením o zachovaní mlčanlivosti o skutočnostiach, ktoré sa v súvislosti s prípadovou konferenciou dozvedia. Súčasťou organizačnej prípravy je aj príprava pozvaných pomáhajúcich profesionálov. Tí musia poznať cieľ zvolania prípadovej konferencie a očakávania od ich aktívnej účasti. Informácie sú poskytované aj o zúčastnených pomáhajúcich profesionáloch a o základných pravidlách.

Pre vedenie konferencie sa zabezpečí facilitátor, alebo sa vyberie zo zúčastnených pomáhajúcich profesionálov. Pre vedenie záznamu z konferencie sa zabezpečí zapisovateľ. Proces priebehu prípadovej konferencie je možno zhrnúť do ôsmich bodov.

1. Privítanie účastníkov a ich predstavenie.
2. Prezentácia dôvodu a očakávaní od prípadovej konferencie.
3. Prezentovanie informácií o dôležitých skutočnostiach týkajúcich sa dôvodu zvolania prípadovej konferencie (problémy, riziká, zdroje, silné a slabé stránky rodiny, kontext problémov, motivácia rodiny pre spoluprácu, výsledky doterajšieho úsilia rodiny a odborníkov situáciu riešiť).
4. Definovanie spoločného cieľa.
5. Návrhy riešení.
6. Výber riešení a pomenovanie opatrení, ku ktorým pracovník SPO pristúpi.
7. Prerozdelenie úloh vyplývajúcich z vybraných riešení medzi účastníkov.
8. Dohoda o vyhodnotení napĺňania stanovených cieľov (kto, kedy a ako).⁵¹²

Orgán SPO informuje rodinu o celkovom zhodnotení ohrozenia dieťaťa zainteresovanými pomáhajúcimi profesionálmi. Zároveň ju prizve k tvorbe plánu práce s rodinou. Rodina má mať dostatočný a bezpečný priestor na:

- zhodnotenie svojej vlastnej situácie a situácie dieťaťa,
- zhodnotenie svojho úsilia pri riešení situácie,
- zhodnotenie pomoci, ktorú už do toho času dostala,
- vlastné návrhy na riešenie problému.⁵¹³

⁵¹¹ HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

⁵¹² TRELAŮN, B. Prekonávanie konfliktov v rodine. NAVRÁTIL, P. Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami.

10.10 Program podpory a rozvoja rodičovských spôsobilostí

Programy podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí majú charakter relatívne dlhodobej systematickej práce s rodičmi. Ich cieľom je:

- podporiť vzájomné citové väzby rodičov s deťmi,
- rodičovskú zodpovednosť,
- zručnosti potrebné pri starostlivosti a výchove tak, aby boli zabezpečené podmienky pre zdravý fyzický, psychický a sociálny vývin detí.⁵¹⁴

Program sa zameriava na rozvoj schopností rodiča porozumieť, čo jeho dieťa potrebuje. Ide najmä o základné fyziologické potreby (stravu, oblečenie, hygienu...), potrebu bezpečia, istoty, potrebu lásky a prijatia, spolupatričnosti, potrebu uznania a úcty, potrebu sebaaktualizácie, sebarealizácie, ale i o špecifické vývinové potreby dieťaťa.⁵¹⁵ Zároveň sa program zameriava na rozvoj schopností rodičov dokázať tieto potreby dieťaťa primerane uspokojovať. Program rozvoja rodičovských zručností je možné realizovať preventívnymi programami a intervenčnými programami.

- **Preventívne programy** zamerané na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine, utváranie a upevňovanie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, sprostredkovanie aktivít na využívanie voľného času detí, schopnosť riešiť problémové situácie, predchádzanie sociálno-patologickým javom a pod..⁵¹⁶
- **Intervenčné programy** zamerané na odstraňovanie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú vývin dieťaťa prostredníctvom pomoci, podpora, poradenstva pri riešení výchovných problémov, sprostredkovanie alebo organizovanie programov zameraných na pomoc pri riešení problémov detí v rodine a pod..⁵¹⁷

Programy podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí prebiehajú v jednotlivých etapách

1. Začiatok programu je venovaný **hlbkovej diagnostike**, ktorej cieľom je zistenie miery zlyhávania v jednotlivých rodičovských spôsobilostiach a analýza zdrojov, ktoré je možné aktivizovať. To vyžaduje primárne overenie rodičovských kapacít a motiváciu pre

⁵¹³ ÚLEHLA, I. Umění pomáhat. ORAVCOVÁ, J. Kapitoly z psychológie rodiny.

⁵¹⁴ ZAKOURILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

⁵¹⁵ PORTMANNOVÁ, R. Hry pro posílení psychické odolnosti.

⁵¹⁶ SOPÓCI, J. Sociálne inštitúcie a sociálna zmena.

⁵¹⁷ ŠKOVIERA, A. Posilňovanie rodičovských kompetencií a zodpovednosti v procese (pre)výchovy dieťaťa.

rozvoj rodičovských spôsobilostí. Program pokračuje monitoringom vhodných programov pre realizáciu prevencie alebo intervencie.

2. Z celkovej ponuky programov sa **vyberie najvhodnejší program pre rodinu**. Výber uskutočňuje rodina za aktívneho príspevku pomáhajúcich profesionálov.
3. Ďalšou fázou je **realizácia programu**. Počas programu sa sleduje nie len plnenie jednotlivých úloh, ale aj prístup jednotlivých členov rodiny.
4. Počas realizácie programu prebieha **priebežné hodnotenie** efektívnosti programu. Sledujú sa zmeny v správaní jednotlivcov, ale aj zmeny vo fungovaní rodiny.
5. Po skončení programu sa pristupuje k **záverečnému hodnoteniu**. Hodnotenia sa zúčastňuje rodina, pomáhajúci profesionáli a realizátori programu.
6. Skončením programu sa aktivita pomáhajúcich profesionálov nekončí. Aktivita k rodine pokračuje prostredníctvom **monitoringu a posilňovania zmien** v rodinnom systéme.⁵¹⁸ Pri programe podpory a rozvoja rodičovských zručností a spôsobilostí sú využívané mnohé metódy a techniky.

- **motivačný rozhovor** – využívané prvky štartujú a posilňujú motiváciu. Ide najmä o pozitívne pocity, ocenenie a oporu;
- **aktivačný rozhovor** – je zameraný na aktivizovanie rodičov k aktivite pri riešení problémov, ktoré existujú v rodinnom systéme;⁵¹⁹
- **dohody o spoločnom fungovaní členov rodiny so zameraním na prácu, zodpovednosť a úlohy** – rodičia, príp. ďalší členovia rodiny si rozdelia kompetencie a zaviazu sa ich dodržiavať;
- **výchovné poradenstvo** – zameriava sa na pomoc pri rozvoji rodičovských spôsobilostí. Pri výchovnom poradenstve možno rozlišovať dva hlavné prístupy. Prvým prístupom je *direktívny prístup* ku ktorému môžeme priradiť sociálno-psychologické vedenie, nácvik, tréning a ďalšie. Druhým prístupom je *nedirektívny prístup* ku ktorému možno priradiť vyhľadávanie a využívanie vnútorných zdrojov klienta a cez tieto zdroje iniciovať zmeny;⁵²⁰
- **vedenie a nácvik konkrétnych zručností a spôsobilostí** – môže prebiehať individuálnou alebo skupinovú formou. Je zameraný na jednotlivých členov rodiny,

⁵¹⁸ ZAKOŮŘILOVÁ, E. Speciální techniky sociální terapie rodin.

⁵¹⁹ KUZŇÍKOVÁ, I. Pokročilé metody sociální práce se skupinami.

⁵²⁰ LEŠKOVÁ, L. Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém.

ktorí by mali danú zručnosť alebo spôsobilosť ovládať. Pomáhajúci profesionáli musia určiť členov rodiny, ktorí by mali danú zručnosť ovládať;⁵²¹

- **filiálna terapia** - vychádza z terapie hrou, v ktorej sa rodič stáva terapeutom pre svoje dieťa. Rodičia si osvojujú základné spôsobilosti hrou zameranou na dieťa. Terapia sa zameriava na plnú pozornosť rodiča na dieťa, citlivé počúvanie, rozoznávajúce potreby dieťaťa, zadávanie hraníc, podporu rozvoja schopnosti dieťaťa rozhodovať sa, posilnenie sebadôvery dieťaťa a pod.;
- **dotyková terapia** – terapia zameraná na podporu liečivého dotyku medzi rodičom a dieťaťom, prostredníctvom ktorého sa buduje citové puto a posilňuje pripútanie;⁵²²
- **sprevádzanie** – ide o podporu schopností rodiča, aby dokázal samostatne riešiť situácie týkajúce sa rodiny alebo dieťaťa. Ide o sprevádzanie, ktoré má charakter opory rodiča pri riešení situácií súvisiacich s rodinným životom a starostlivosťou o dieťa.⁵²³

10.11 Rodinná konferencia

Zameriava sa na využitie potenciálu rodiny. Jej predpokladom je vysoká miera participácie rodiny a prirodzenej sociálnej siete rodiny na riešení svojej situácie. Prostredníctvom rodinnej konferencie dochádza k mobilizovaniu zdrojov rodiny. Ide o metódu rozhodovania, ktorou sa dáva rodine a jej blízkym možnosť samostatne hľadať riešenia a rozhodovať sa. Okrem rozhodovania ide aj o prevzatie zodpovednosti za uplatnenie prijatých rozhodnutí v živote rodiny.⁵²⁴ Základnou podmienkou je dobrovoľnosť zo strany všetkých zúčastnených. Dieťa je aktívnym účastníkom konferencie. Ak nemôže samo obhajovať svoje práva, musí mať zástupcu, ktorý dohliadne, aby názoru dieťaťa bola venovaná dostatočná pozornosť. Pomáhajúci profesionál musí prehodnotiť vhodnosť využitia tejto metódy, ak je riešené ohrozenie dieťaťa v rodine. Pri hodnotení situácie je vhodné situáciu konzultovať s jednotlivými členmi multidisciplinárneho tímu, alebo vyhodnotiť vhodnosť prostredníctvom prípadovej konferencie. Ak je v rodine niekto ohrozený a rodina a ich sociálna sieť nemá kapacitu, aby tomu zabránila, nie je vhodné zvoliť práve rodinnú konferenciu.⁵²⁵

⁵²¹ SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. Terapie rodiny krok za krokom.

⁵²² MORENO, J. J. Rozehráť svoju vnútornú hudbu. Muzikoterapie a psychodráma.

⁵²³ VODÁČKOVÁ, D. a kol. Krízová intervencia.

⁵²⁴ PRAŠKO, J. Jak vybudovat a posílit sebedůvěru.

⁵²⁵ MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.

Rodinnej konferencii predchádza spracovanie dohody s rodinou, v ktorej sú konkrétne zadefinované otázky pre rodinnú konferenciu. Tieto otázky môžu byť zamerané na potreby dieťaťa. Zameranie sa sústreďuje na riešenia a nie na problémy a hľadanie vinníkov. Otázky, ktoré sú zamerané na hľadanie riešení, musia byť zrozumiteľné a jednoznačne naformulované. Pre úspešnosť rodinnej konferencie sa určí koordinátor, ktorý sa ešte pred začatím konferencie stretne s rodinou.⁵²⁶

Koordinátor rodinu podrobne oboznámi s obsahom a priebehom rodinnej konferencie. Ďalšou jeho úlohou je zostavenie zoznamu pozvaných pomáhajúcich profesionálov a ich informovanie o obsahu konferencie.

Konferencia sa začína overením prítomnosti všetkých pozvaných účastníkov. Môže ísť o širšiu rodinu, dieťa, priateľov, zainteresovaných odborníkov, pomáhajúcich profesionálov a pracovníka SPO. Pomáhajúci profesionáli a pracovník SPO podajú nevyhnutné informácie o situácii dieťaťa, ktoré boli vopred odkonzultované s rodičmi aj s dieťaťom.

Konferencia pokračuje za účasti úzkeho kruhu, ktorý je tvorený rodinou a jej deťmi, sociálnou sieťou do ktorej je možné zaradiť širšiu rodinu, priateľov a ďalšie osoby tvoriace blízku osobnú sieť. V tomto zložení prebieha diskusia a spoločne sa snažia dohodnúť na pláne zlepšenia situácie dieťaťa. Priebežne, ak je to potrebné, môžu si na rokovanie privolať koordinátora, pomáhajúceho profesionála alebo pracovníka SPO na konzultáciu.⁵²⁷

Po skončení tejto etapy rodina predloží svoj plán na konzultáciu, resp. schválenie koordinátorovi a pracovníkovi SPO. Pracovník SPO sa vyjadruje hlavne k tým oblastiam v pláne, ktoré potrebujú byť úradne schválené. To, na čom sa zainteresovaní dohodli, sa obyčajne hodnotí na ďalšej rodinnej konferencii, ktorú opäť zvolá koordinátor rodinnej konferencie. Plán má písomnú podobu a obsahuje aj prerozdelenie zodpovednosti za realizáciu jednotlivých častí plánu.⁵²⁸

Koordinátor dohliada na to, aby plán všetci zúčastnení podpísali a dostali jeho fotokópiu. Dohodne sa termín ďalšej rodinnej konferencie na ktorej prebehne hodnotenie realizácie plánu. Samotná realizácia plánu prebieha pod dohľadom orgánu SPO a koordinátora. Ich úlohy sú vymedzené v pláne, ak tieto úlohy nevyplývajú priamo zo zákona.⁵²⁹

⁵²⁶ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce.

⁵²⁷ LEVICKÁ, J. et al. Sociální práce s rodinou.

⁵²⁸ LEŠKOVÁ, L. Úvod do základov sociálnej práce.

⁵²⁹ BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami.

10.12 Sieťovanie

Sieťovanie (z angl. networking) je postup, ktorý umožňuje rodinám prístup k doposiaľ nevyužívaným zdrojom, ktorými môžu byť jednotlivci, organizácie poskytujúce sociálne služby a iné typy organizácií, ale môžu to byť tiež informácie v rodinnom systéme. Siete zdrojov môžu vzniknúť, tak v okruhu poskytovateľov a klientov, ako i formou svojpomocných skupín, teda iba medzi klientmi.⁵³⁰

Tvorba sociálnych sietí je náročná z hľadiska faktu, že by do nej mali byť zapojení všetci tí, ktorí predstavujú určité zdroje opory a podpory pre ohrozenú rodinu. V tomto momente je najdôležitejšou úlohou pomáhajúcich profesionálov koordinácia jednotlivých článkov vytváranej siete.⁵³¹ Táto úloha môže byť napĺňaná cez pozíciu koordinátora siete. Jeho primárnou úlohou je zabezpečiť, aby vybraná rodina porozumela tomu, čo znamená, že jednotlivci a organizácie spoja sily, aby rodine pomohli zvládnuť efektívne riešiť problém. Sieť môže fungovať iba vtedy, ak koordinátor siete je rešpektovaný všetkými členmi siete a sú dodržiavané vopred prijaté pravidlá fungovania siete, prebieha zdieľanie informácií a vyhodnocovanie efektívnosti prijatých riešení.⁵³² Sieťovanie predpokladá:

- vytvorenie funkčnej siete pomoci dieťaťu v ohrození a jeho rodine,
- účelná štruktúra rôznorodej pomoci pre rodinu, s cieľom komplexného riešenia situácie rodiny,
- znižovanie bariér prístupu rodiny k efektívnej pomoci,
- prepojenie rodiny na komunitné služby tak, aby ich rodina mohla aktívne využívať,
- nájdenie pomáhajúcich služieb, o ktorých rodina nevedela, že v danom regióne existujú,
- vyhľadávanie adekvátnej formy pomoci, cez výber programu, služby realizovanej akreditovaným subjektom, fyzickou osobou a pod..⁵³³

Pomáhajúci profesionál vyhodnotí dostupnosť pomoci, resp. možnosť zabezpečenia jej dostupnosti. Pri výbere služieb sa musí zohľadniť ich dostupnosť pre rodinu v širšom zmysle slova. Ak sa jedná o rodinu nízkopříjmovú, služba by mala byť pre rodinu bezplatná, príp. hradená rodinou len symbolicky. Ak je rodina sociálne vylúčená alebo zo sociálne vylúčenej komunity, mala by byť služba skôr terénneho charakteru, realizovaná priamo v prirodzenom

⁵³⁰ MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce.

⁵³¹ HERMOCHOVÁ, S. Teambuilding.

⁵³² MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny.

⁵³³ MAREŠ, J. a kol. Sociální opora u dětí a dospívajících.

prostredí klienta.⁵³⁴ Ak pomoc rodine vyžaduje aktivizáciu obce, v rámci jej preventívnej činnosti je potrebné vyjednávanie o možnom spôsobe zapojenia odborných pracovníkov z rôznych subjektov pôsobiacich v danom regióne. Medzi takéto subjekty je možné zaradiť komunitné centrá, Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, nízkoprahové centrá, materské centrá, centrá voľného času, miestne cirkevne spoločenstvá, charity, miestnych aktivistov, aktivizovanie krízovej pomoci odborníkmi, aktivity dobrovoľníkov a ďalších subjektov, ktoré sa podieľajú na riešení krízovej situácie rodiny. Ak viacerí pomáhajúci profesionáli nezávisle na sebe pracujú s rodinou, je v tomto prípade účelné zorganizovanie sieťového stretnutia týchto pomáhajúcich profesionálov.⁵³⁵

Sieťovanie môže zabezpečovať rodinný asistent, orgán SPO, pomáhajúci profesionál, akreditovaný subjekt, obec, krízové centrum ale aj iný subjekt pracujúci s rodinou. Ak služba nie je pre rodinu dostupná, koordinátor sieťovania vyhľadáva možnosti a zdroje, ako službu rodine sprístupniť. Po vyhľadaní služby rodinou je úlohou koordinátora, poskytnutie poradenstva rodine a jej nasmerovanie na poskytovateľa služby. V odôvodnených prípadoch poskytne rodine sprevádzanie alebo sociálnu asistenciu pri nakontaktovaní poskytovateľa sociálnej služby. Kontakt môže byť realizovaný telefonicky, e-mailom alebo osobne. Obsahom kontaktu je dohodnutie miesta a termínu stretnutia s členmi rodiny, riešené problémy a účasť iných subjektov.⁵³⁶ Zároveň členov rodiny na toto stretnutie pripraví a prípadne ho na prvé stretnutie aj sprevádza.

Výber z dostupných služieb prináleží rodine. Na základe vlastného výberu si rodina určí, ktorá z ponúkaných služieb jej najviac vyhovuje a dáva zmysel pre riešenie situácie v ktorej sa rodina nachádza. V prípade sieťového stretnutia, je rodina jedným z účastníkov, ktorý sa aktívne zapája do procesu hľadania najlepšieho zladenia pomoci zo strany pomáhajúcich profesionálov a snahy rodiny svoju situáciu efektívne riešiť.⁵³⁷

10.13 Sprevádzanie

Cieľom sprevádzania je zvýšiť kompetencie rodiny, naučiť členov rodiny riešiť problémy samostatne, problémom predchádzať, pomenovať ich a požiadať o pomoc. Je zameraná na podporu biologickej rodiny dieťaťa, ktorá má rodine pomôcť zorientovať sa najmä v dôvodoch zlyhávania v určitých situáciách, hľadať zdroje a možnosti pomoci.

⁵³⁴ BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. Slabikář sociální práce na ulici.

⁵³⁵ MÁTEL, A. Metódy a prístupy v sociálnej práci.

⁵³⁶ HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. Metódy sociálnej práce s rodinou.

⁵³⁷ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi.

Pomáhajúci profesionál rodinu vedie ku nachádzaniu nových spôsobov myslenia, konania, uznávania hodnôt, ktoré vedú k efektívnejšiemu fungovaniu rodiny a zlepšujú starostlivosť o deti.⁵³⁸

Pri sprevádzaní rodiny ide aj o pomoc pri pochopení a zorientovaní sa vo vnútornom svete dieťaťa tak, aby rodičia dokázali nájsť čo najvhodnejšie prístupy, zabezpečiť optimálne podmienky pre harmonický vývin dieťaťa pri súbežnej pomoci pri hľadaní miesta v spoločnosti. Rodičia získavajú oporu v hľadaní a využívaní čo najoptimálnejších výchovných prístupov k deťom, vzhľadom na ich špecifiká, so zameraním na vzťahy a komunikáciu medzi jednotlivými členmi rodiny, s dôrazom na stabilizáciu rodiny, podporu procesov pripútania a podporu pri zvládnutí obáv a neistoty pri starostlivosti o deti.⁵³⁹

Sprevádzanie má najmä preventívny charakter. Jeho cieľom je predísť zlyhaniu a prípadnému odňatiu detí z biologických rodín. Dôležitým atribútom sprevádzania je vzťah. Sprevádzanie môže byť krátkodobé, ale môže mať charakter dlhodobého sprevádzania rodiny. Sprevádzanie je využívané najmä v prípadoch, keď rodina prežila vážne ohrozenie alebo jej problémy pretrvávali príliš dlhú dobu a dysfunkčné spôsoby správania a konania sa integrovali do rodinných vzťahov a rodinného života.⁵⁴⁰

Proces sprevádzania prebieha v určitých fázach, ktoré však nemajú rovnaký charakter. Sú ovplyvňované štruktúrou rodiny, jej prístupom k riešeniu problémov, výchovným štýlom, presadzovanými hodnotami a ďalšími faktormi. Vo všeobecnosti môžeme rozlíšiť vstupnú fázu, pracovnú fázu, hodnotiacu fázu a monitorovaciu fázu.

- **Vstupná fáza** - je primárne zameraná na vytvorenie vzťahu medzi sprevádzajúcim a rodinou. V tejto fáze sa vytvára dôvera vo vzájomných vzťahoch vhodných pre ďalší postup práce s rodinou.
- **Pracovná fáza** – možno ju označiť aj ako diagnostickú fázu. Primárnym cieľom tejto fázy je odkrývanie problémov a ťažkostí v rodine, ich pomenovanie, získanie náhľadov na problém z rôznych perspektív, hľadanie zdrojov, alternatívnych spôsobov riešenia a posilňovanie kompetencií. Táto fáza je spojená s prijímaním zodpovednosti jednotlivých členov rodiny za funkčnosť rodiny a napĺňanie jednotlivých funkcií rodiny.

⁵³⁸ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

⁵³⁹ MIKULÁŠTIK, M. Komunikačné dovednosti v praxi.

⁵⁴⁰ MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

- **Hodnotiaca fáza** - prebieha tu hodnotenie schopnosti rodiny pomôcť si vo vzniknutej situácii pri riešení problému a obnovení homeostázy. Sprevádzajúci profesionál podporuje rodinu pri rekapitulácii a vyhodnocovaní procesov, ktoré prebiehajú v rodine a podporuje rodinu v zodpovednosti, ktorú sa v predchádzajúcej fáze jednotliví členovia rodiny naučili prijímať za svoje konanie a plnenie povinností v prospech celej rodiny.
- **Monitorovacia fáza** - umožňuje rodine pokračovať v udržiavaní kontaktov so sprevádzajúcim, aj keď už sa nejedná o sprevádzanie v pravom slova zmysle. Ide skôr o kontrolu a utvrdzovanie v správnosti postupu rodiny. Sprevádzajúci je v osobnom, telefonickom alebo e-mailovom kontakte s rodinou po dobu aspoň 6 mesiacov. Jeho účelom je zistiť v akom stave sa rodina nachádza a v prípade potreby potvrdiť správnosť smerovania rozvoja rodinných vzťahov.⁵⁴¹

Sprevádzanie podľa jeho obsahu a typických formálnych znakov možno rozdeliť do viacerých skupín, ktoré sú charakteristické spoločnými znakmi.

- **Sprevádzanie podporného charakteru**

Poskytuje sa v prípade, keď v rodine existuje problém a rodina nevie vlastnými silami tento problém adekvátne riešiť. Pomáhajúci profesionál poskytuje podporu a spoločne s rodinou hľadá postupy pri riešení problému. Rodinu vedie k zodpovednosti a posilňuje jej vlastný potenciál pri zabezpečovaní funkcií a kompetencií rodiny.⁵⁴²

- **Sprevádzanie terapeutického charakteru**

Poskytuje sa v prípadoch, keď rodina nevie identifikovať problém a ani to, čo sa deje v rodinnom systéme. Členovia rodiny majú pocit, že niečo nie je v poriadku, ale nevedia identifikovať príčinu, ktorá to spôsobuje. Terapeutickým prístupom pomáhajúci profesionál pracuje na podpore rodiny pri identifikácii existujúcich problémov a ich zvládnutí. Pomáhajúci profesionál vyberá terapie podľa problémov, ktoré v rodine existujú.⁵⁴³ Ak pre riešenie problémov je nutná spolupráca viacerých pomáhajúcich profesionálov z rôznych profesií, je vhodné určiť koordinátora, ktorý zabezpečí koordinovaný postup všetkých zúčastnených podieľajúcich sa na terapii.

- **Sprevádzanie vzdelávacieho charakteru**

Táto forma sprevádzania sa poskytuje rodičom, ktorí pociťujú neistotu vo výchove a starostlivosti o deti. Cieľom sprevádzania je poskytnúť vhodné informácie zamerané na

⁵⁴¹ ONDRUŠEK, D. a V. LABÁTH. Tréning? Učenie zážitkom. Tréning.

⁵⁴² MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť.

⁵⁴³ MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. Family Therapy Techniques.

vytváranie harmonického rodinného prostredia a vzťahy medzi rodičmi a deťmi.⁵⁴⁴ V prípade, ak rodina rieši závažnejší, niekedy aj skrytý problém, pomáhajúci profesionál je povinný zorientovať rodinu v probléme a jeho príčinách. Na základe analýzy problému je rodina nasmerovaná na pomáhajúceho profesionála, ktorý sa daným problémom zaoberá.⁵⁴⁵

- **Sprevádzanie preventívneho charakteru**

Tento typ sprevádzania je realizovaný v čase, keď rodina ešte nemá žiadny významnejší problém. Cieľom tejto formy sprevádzania je komunikácia s rodinou, povzbudzovanie a odovzdávanie potrebných informácií pre udržanie dobrých vzťahov v rodine pri plnení všetkých funkcií rodiny. Sprevádzania sa môžu zúčastňovať pomáhajúci profesionáli z rôznych odborov, ktorí rozumejú špecifickým potrebám rodičov a detí, vedia využívať nástroje a postupy pre prácu s rodičmi a deťmi.⁵⁴⁶

Orgán SPO zabezpečí, aby rodina mala v prípade potreby zaistené sprevádzanie. Zabezpečenie tejto služby je možné realizovať v kompetencii obce, úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, akreditovaného subjektu a ďalších oprávnených subjektov. V prípade zabezpečenia sprevádzania inými subjektmi, ako napr. komunitným centrom, nízkoprahovým centrom a pod., je v kompetencii pracovníka SPO monitorovať poskytovanú službu a evalvovať jej kvalitu, efektivitu a potrebnosť v ďalšom období a to v spolupráci so subjektmi, ktorí sprevádzanie realizujú. Monitorovanie a evalvovanie sprevádzania sa zabezpečuje v úzkej spolupráci s rodinou.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce.

⁵⁴⁵ NEDĚLNÍKOVÁ, D. Úvod do sociální práce se skupinou.

⁵⁴⁶ ŘEZNÍČEK, I. Metody sociální práce. SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. Terapie rodiny krok za krokem.

⁵⁴⁷ SHAPIRO, D. Konflikty a komunikácia: Sprievodca labyrintom riešenia konfliktov.

Záver

Skutočným bohatstvom každej krajiny sú dobre fungujúce rodiny. Funkčné rodiny sú piliermi, na ktorých spoločnosť stavia svoju budúcnosť. Rodina je dobrom potrebným pre národy, neodmysliteľným základom spoločnosti a veľkým pokladom pre manželov počas celého ich života. Je prvým prostredím vytvárania vzájomných vzťahov. Rodina má určujúci význam pri formovaní osobnosti a mravného vývinu detí v súlade s potrebami spoločnosti. Vzhľadom na silné citové podfarbenie výchovy v rodine je rodina jedinečná, nenahraditeľná a neopakovateľná. Preto je dôležité aby spoločnosť disponovala dostatočnými prostriedkami efektívnej a účinnej pomoci pre rodiny, ktoré sa ocitnú v nepriaznivej situácii.

Súčasná rodina sa nachádza v mnohodomenzionálnom priestore vzťahov a vplyvov, ktoré rodinu formujú v súlade s aktuálnym stavom spoločnosti. Rodina je činnosť jednotka, ktorá spoločnými silami buduje, udržiava a chráni svojich členov. Ak má rodina konať vo vzájomnom súlade, musia jednotliví členovia rodiny zdieľať rovnakú sústavu hodnôt a cieľov.

Autori spracovali množstvo aktuálnych poznatkov a predkladajú monografické spracovanie problematiky rodín, ako základného fenoménu nášho sociálneho života. Základom monografie sú zistenia čerpané z realizovaných výskumov, ich empirických výsledkov a praktického výkonu práce s rodinou, čo ponúka ucelený pohľad na rodinu, ako na prirodzenú súčasť ľudského života. Každý človek sa stáva členom rodiny. Naša každodennosť sa odohráva v rodinnom prostredí a širšom sociálnom prostredí.

Problematika rodiny je preto analyzovaná a študovaná tak, aby získané poznatky mohli byť zúročené. To sa prenieslo do umelo vytváraných rodín s cieľom pomôcť jednotlivcom prostredníctvom práce s rodinou.⁵⁴⁸ Monografia tak zároveň percipuje metódu práce s rodinou ako jednu z využívaných metód v rôznych pomáhajúcich profesiách. Venuje sa základným informáciám týkajúcich sa rodín, rozdelených do dvoch kategórií a to rodinnej štruktúry a dynamiky rodinných vzťahov. Vysvetľuje ako jednotlivým prvkom rodinného systému porozumieť. Poukazuje na dôležitosť prípravy práce s rodinou z pohľadu etáp rodinného života, využívaných metód, techník a postupov, ako i zvládania krízy v rodinnom systéme. To všetko je nevyhnutné pre prácu s rodinou. Autori veria, že sa im podarilo naplniť cieľ, ktorý si stanovili a monografia obohatí všetkých, ktorí chcú žiť alebo žijú v rodinách, ale aj tých ktorí

⁵⁴⁸ NOVOTNÁ, E. Sociologie sociálních skupin.

sa profesionálne, alebo ako dobrovoľníci venujú rodine a využívajú prácu s rodinou, ako prostriedok na dosahovanie funkčnosti rodiny.

Sanácia rodinného prostredia je nástrojom podpory rodiny s cieľom navodenia vhodnej sociálnej klímy v rodine, zmeny funkčnosti rodiny, úpravy vzťahov v rodine, zvýšenia rodičovských zručností a spôsobilostí pre zabezpečenie zdravého vývinu dieťaťa. Pod sanáciou rozumieme úpravu alebo obnovu. Obnovou rozumieme nastolenie pôvodného stavu. Úpravou rozumieme dosiahnutie takého stavu, ktorý je prijateľný. Sanácia nemá byť zameraná len na vonkajšiu úpravu rodinných vzťahov a rodinného prostredia, ale najmä na úpravu hodnôt a cieľov rodiny a podielu jednotlivých členov rodiny na ich dosahovaní.

Rodina je prirodzeným priestorom sociálnych intervencií pomáhajúcich profesionálov. Preto by mali byť pomáhajúci profesionáli na prácu s tak zložitou sociálnou inštitúciou akou je rodina. Poznanie a ovládanie metód, techník a postupov práce s rodinou predstavuje základnú podmienku intervencie do rodinného systému.

Resumé

Monografia sa zaoberá problematikou funkčných rodín, rodín ktoré sú dysfunkčné alebo ovplyvnené krízou. Analyzuje jednotlivé determinanty, ktoré vyvolávajú dysfunkčnosť rodín. Zároveň identifikuje faktory rodinných kríz a destabilizácie rodinných vzťahov. Osobitnú pozornosť venuje práci s dysfunkčnými rodinami najmä prostredníctvom sanácie rodiny, metód, foriem a postupov, využívaných najmä pomáhajúcimi profesionálmi. Monografia sa zaoberá aj súčasnými formami párového spolunažívania a faktormi, ktoré spôsobili zmeny v tejto oblasti.

Rodina je skúmaná z pohľadu pomáhajúcich profesií, najmä psychologického, sociologického, andragogického, zdravotného, právneho a ekonomického. Jednotlivé perspektívy vytvárajú ucelený pohľad na skúmanú problematiku a vytvárajú multidisciplinárny priestor pre riešenie problémov v rodinnom systéme. Funkčná rodina je základom spoločnosti a preto spoločnosť musí vytvárať nástroje na pomoc rodinám pokiaľ samé nie sú schopné riešiť problémy, ktoré ovplyvňujú ich funkčnosť.

Summary

The monograph deals with the issue of functional families, families that are dysfunctional or affected by the crisis. It analyzes individual determinants that cause family dysfunction. It also identifies factors of family crises and destabilization of family relationships. She pays special attention to working with dysfunctional families, especially through family remediation, methods, forms and procedures, mainly used by assisting professionals. The monograph also deals with current forms of couple living together and the factors that caused changes in this area.

The family is examined from the perspective of helping professions, especially psychological, sociological, andragogical, health, legal and economic. The individual perspectives create a comprehensive view of the researched issue and create a multidisciplinary space for solving problems in the family system. A functional family is the foundation of society and therefore society must develop tools to help families if they themselves are unable to solve problems that affect their functionality.

Zoznam bibliografických odkazov

- ARENDR, H. *Vita activa*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 9788072984138.
- ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.
- ARONSON, E., T. D. WILSON, R. M. AKERT & S. H. SOMMERS. *Sociálna psychológia*. Bratislava: Inštitút psychoterapie a socioterapie o.z., 2017. ISBN 978-80-971033-1-6.
- ARONSON, J. & E. ARONSON eds. *Readings about the Social Animal*. New York: Worth, 1955, pp. 17-26. ISBN 978-1-4292-3342-2.
- ATKINSONOVÁ, R. L. a kol. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-35-X.
- ANDRUCHOVÁ, J. a J. LAĽOVÁ. *Manuál činností sociálneho pracovníka k problematike sociálnoprávnej ochrany*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2009. ISBN 978-80-89271-59-7.
- ANZENBACHER, A. *Kresťanská sociálna etika*. Praha: CDK, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- BADINTER, E. *Materská láska. História materskej lásky od 17. storočia po súčasnosť*. Bratislava: Aspekt, 1998. ISBN 80-85549-04-2.
- BAKER, B. *Z bludného kruhu*. Košice: Združenie za sociálnu reformu, 2007. ISBN 978-80-969539-1-2.
- BALES, R. F. *Personality and Interpersonal Behavior*. Oxford: Holt, Rinehart & Winston, 1970. ISBN 978-0-03080-450-2.
- BALOGOVIČ, B. *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie*. Prešov: Grafotlač, 2003. ISBN 80-8068-183-X.
- BALOGOVIČ, B. Neúspešná sanácia dysfunkčnej rodiny a jej dôsledky na vývin dieťaťa v náhradnej starostlivosti. In: *Mládež a spoločnosť*. 2008, (2), 27 - 51. ISSN 1335-1109.
- BALOGOVIČ, B. a E. ŽIAKOVÁ. eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: FF UPJŠ Košice, 2017. ISBN 978-80-8152-483-7.
- BALOGOVIČ, B. a M. ŽUMÁROVÁ. *Medzigeneračné mosty*. Košice: Menta media, 2010. ISBN 978-80-8939-223-0.
- BANDURA, A. *Teoria spoločného učenia się*. Warszawa: PWN, 2007. ISBN 97883-01-15302-1.
- BANFIELD, Ch. E. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe: The Free Press, 1958. ISBN 0-02-901510-3.

- BANMEN, J. ed. *Transformační systemická terapie*. Ostrava: IVS ČR, 2009. ISBN 978-80-254-4976-9.
- BARKER, R. L. *The Social Work Dictionary*. Washington DC: NASW, 2003. ISBN 0-87101-355-X.
- BECK, G. *Zakázaná rétorika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 80-247-1743-2.
- BECK, A. T. *Cognitive therapy and emotial disorders*. New York: International University Press, 1975. ISBN 978-1-1016-5988-5.
- BECK, A. T. Cognitive models of depression. In: *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quaterly*. 1987. **1**, 5-37. ISSN 0889-8391.
- BECK, A. T. *Kognitivní terapie a emoční poruchy*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-032-1.
- BEDNAŘÍK, A. *Riešenie konfliktov. Príručka pre pedagógov a pracovníkov s mládežou*. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov PDCS, 2001. ISBN 80-968095-4-7.
- BEDNÁŘOVÁ, Z. a L. PELECH. *Slabikář sociální práce na ulici*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-148-8.
- BEDRNOVÁ, E. I. NOVÝ a kol. *Psychologie a sociologie řízení*. Praha: Management Press, 1998. ISBN 80-85943-57-3.
- BECHYŇOVÁ, V. *Případové konference. Praktický průvodce pro práci s ohrozenou rodinou*. Praha: Portál, 2012. ISBN 9788026201816.
- BECHYŇOVÁ, V. a M. KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 8073673925.
- BELZ, H. & M. SIEGRIST. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-930-9.
- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 8086642-08-9.
- BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-716-9629-3.
- BERTALANFFY, L. VON. *General System Theory. Foundations, Development, Applications*. London: Penguin University Press, 1971. ISBN 978-0-8076-0453-3.
- BERTOVÁ, S. Práca s výchovným prostredím dieťaťa. In: *Sociálna politika a zamestnanosť*., 2008, (7), 5 - 6. ISSN 1336 5053.

- BERTO VÁ, S. a kol. *Program prípravy na profesionálne vykonávanie náhradnej starostlivosti*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2011. ISBN 978-80-969002-5-1.
- BORZUCKA-SITKIEWICZ K. *Kształtowanie zachowań zdrowotnych w procesie socjalizacji a styl życia młodzieży (w regionie górnośląskim)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. ISBN 9788322614297.
- BOSÁ, M. a K. MINAROVICHOVÁ. 2011. Rodovo citlivá výchova. In: Z. KICZKOVÁ a M. SZAPUOVÁ. eds. *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: UK, 2011. s. 161-181. ISBN 978-80-223-2934-7.
- BOWLBY, J. *Vazba. Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073676704.
- BOWLBY, J. *Oddloučení. Vazba a ztráta*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0076-5.
- BRANSCOMBE, N. R. & R. A. BARON. *Social Psychology*. New York: Pearson Education Global Edition, 2017. ISBN 978-1-292-15909-6.
- BRAUN, R., D. MARKOVÁ a J. NOVÁČKOVÁ. *Praktikum školní psychologie*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-2620-176-2.
- BREIGER, R. L. & J. G. ENNIS. Personae and Social Roles: The Network Structure of Personality Types Small Groups. In: *Social Psychology Quarterly*. 1979, **42**(3), 262-270. ISSN 0190-2725.
- BRNULA, P. *Sociálna práca: Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava: IRIS, 2012. ISBN 978-80-89238-77-4.
- BRONFEBRENNER, U. Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives. In: *Developmental Psychology*. 1986, **22**(6), 723-742. ISSN 0012-1649.
- BROWN, R. *Group Processes*. Oxford: Blacwell publishing, 2000. ISBN 987-0-631-18496-6.
- BUJNOVÁ, E. *Príprava na rodinný život v rodinnom a školskom prostredí*. Nitra: UKF Nitra, 2005. ISBN 80-8050-891-7.
- CANFIELD, J. & F. SICCONI. *Hry pro výchovu k odpovědnosti a sebedůvěře*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-194-0.
- CEJPEK, J. *Informace, komunikace a myšlení*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1037-5.

- COREY, G. et al. *Techniky a přístupy ve skupinové psychoterapii*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-160-3.
- ČERNÁ, M. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001. ISBN 80-86432-11-4.
- ČISECKÝ, F., M. OLAH a M. SCHAVEL. *Sociálna prevencia*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-89271-22-1.
- DEBRECENIOVÁ, J. a Z. OČENÁŠOVÁ. *Rovnosť príležitostí žien a mužov na Slovensku*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2005. ISBN 80-969271-1-6.
- DE SHAZER, S. *Keys to solution in brief therapy*. London: Norton professionals books, 1985. ISBN 978-0393700046.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. ISBN 80-223-1375-0.
- DeVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-7169-988-8.
- DIATKA, C. *Etika a súčasnosť*. Nitra: UKF, 2001. ISBN 80-8050-493-8.
- DI FELICE, F. 1999. Rodina a etika. In: V. ĎURKOVIČ. *Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúry, kresťanských a všeľudských hodnôt*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 1999. s. 15 – 21. ISBN 80-968191-3-5.
- DI NICOLA, G. P. & A. DANESE. *Le ragioni del matrimonio: aspetti di sociologia della famiglia*. Torino: Effatà, 2006. ISBN 8874022808.
- DITTRICHOVÁ, J, M. PAPOUŠEK, K. PAUL a kol. *Chování dítěte raného věku a rodičovská péče*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0399-8.
- DONATI, P. *La cittadinanza societaria*. Roma-Bari: Laterza, 1993. ISBN 8842042749.
- DOWLING, S. et al. *Person – centred planning in social care*. London: King's College London, 2006. ISBN 978-185 935-479-7.
- DUDINSKÁ, P., P. BUDAJ a Š. VITKO. *Manažment v sociálnych službách*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. ISBN 978-80-7165-756-9.
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86.
- DUNOVSKÝ, J. et al. *Sociální pediatrie. Vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 1999. ISBN 80-7169-254-9.
- DUNOVSKÝ, J., Z. DYTRYCH a Z. MATĚJČEK et al. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

- ĎURKOVIČ, V. *Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúry, kresťanských a vŕeľudských hodnôt*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 1999. ISBN 80-968191-3-5.
- EDWARDS, R. L. et al. *Encyclopedia of Social Work*. Washington DC: NASW, 2004. ISBN 0-87101-256-1.
- ELLIOTT, M. *Jak ochrániť své dítě*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-717-8034-0.
- ELLIOTT, J. a M. PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0182-0.
- FAFEJTA, M. *Sexualita a sexuální identita: sociální povaha přirozenosti*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1030-6.
- FERRERO, B. *Vychovávej jako Don Bosco*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-294-2.
- FILADELFIOVÁ, J. Rodová priepasť: Čo (ne)hovorí štatistiky a výskumné dáta o odmeňovaní žien a mužov. In: J. CVIKOVÁ. ed. *Aká práca, taká pláca?: Aspekty rodovej nerovnosti v odmeňovaní*. Bratislava: Aspekt, 2007, s. 13-45. ISBN 978-80-85549-76-8.
- FILADELFIOVÁ, J. Rodina 90. rokov na Slovensku. In: *Rodina v spoločenských premenách Slovenska*. Prešov: FF PU, 2001, s. 41-70. ISBN 80-8068-034-5.
- FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4.
- FOTR, J., S. DĚDINA a H. HRŮZOVÁ. *Manažerské rozhodování*. Praha: Ekopress, 2003. ISBN 80-86119-69-6.
- FRANC, D., D. ZOUNKOVÁ a A. MARTIN. *Učení zážitkem a hrou. Praktická příručka pro instruktory*. Brno: Computer Press a.s., 2007. ISBN 978-80-251-1701-9.
- FRENCH, J. R. P. & B. ROWEN. The Bases of Social Power. In: D. CARTWRIGHT. ed. *Studies in Social Power*. Ann Arbor, Michigan: Research Center for Group Dynamics, Institute for Social Research, University of Michigan, 1959. pp. 150-167. ISBN 978-0-87944-230-9.
- FRK, V. a J. KREDÁTUS. *Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi*. Prešov: Vydavateľstvo Cuper, 2002. ISBN 80-8889-25-X.
- FROMM, E. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Jozefa Šimona, 1996. ISBN 80-8563728-6.
- FROSCHL, E. a S. LOW. *Aspekt: Konat' proti násiliu na deťoch*. Košice: Viena, 1999. ISBN 80-967964-1-0.
- FUCHSOVÁ, K. *Týrané dieťa*. Bratislava: IRIS, 2009. ISBN 978-80-89256-30-3.

- FUKUYAMA, F. *Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava: Agora, 2005. ISBN 8096939416.
- FULA, M. Výzva koedukácie pre preventívny systém. In: M. BRESTOVANSKÝ a A. RAJSKÝ. eds. *Pedagogika a saleziánsky preventívny systém edukácie*. Trnava: PF TU, 2009. s. 43-51. ISBN: 978-80-8082-254-5.
- GABURA, J. *Komunikácia pre pomáhajúce profesie*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2010. ISBN 978-80-223-2752-7.
- GABURA, J. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2009. ISBN 80-89185-10-X.
- GABURA, J. a P. GABURA. *Sociálna komunikácia*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2004. ISBN 80-968927-7-0.
- GABURA, J. *Teória rodiny a proces práce s rodinou*. Bratislava: IRIS, 2012. ISBN 978-80-89256-95-2.
- GABURA, J., E. MYDLÍKOVÁ et al. *Vedenie sociálneho prípadu*. Bratislava: ASSP, 2004. ISBN 80-968713-2-3.
- GÁBOROVÁ, Ľ. a Z. GÁBOROVÁ. *Človek v sociálnom kontexte*. Prešov: LANA, 2007. ISBN 80-969053-8-4.
- GARDNER, R. *Rozvod – a čo ďalej?* Martin: Osveta, 1979. ISBN 80-2170328-8.
- GÉRINGOVÁ, J. *Pomáhajúci profesie*. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-394-3.
- GIDDENS, A. *Unikajúci svet*. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-7254-445-x.
- GJURIČOVÁ, Š. a J. KUBIČKA. *Rodinná terapia*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 8024704153.
- GLASSER, W. *Terapie realitou*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-493-1.
- GURÁŇ, P. a J. FILADELFIOVÁ. Rodinné správanie a rodinné stratégie na Slovensku. In: *Empatia*, 1998, 5(2), 18-24. ISSN 1335 8624.
- GURÁŇ, P., J. FILADELFIOVÁ a A. RITOMSKÝ. Tradičné verzus moderné: zmeny a život súčasných rodín. In: *Sociológia*, 1997, 29(1), 5-20. ISSN 0049 – 1225.
- HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Pedagogicko-psychologické poradenství 1: Vybrané problémy*. Praha: Univerzita Karlova, 2005. ISBN 80-7290-215-6.
- HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Pedagogicko-psychologické poradenství 3: Intervence*. Praha: Univerzita Karlova, 2004. ISBN 80-7290-146-X.
- HÁJEK, K. *Práce s emocemi pro pomáhající profesie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367107-

7.

HAMPLOVÁ, D, S. POKÁLKOVÁ a J. RYCHTAŘÍKOVÁ. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Slon, Sociologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 8073300400.

HANUŠOVÁ, J. *Násilí na dětech - syndróm CAN*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2009. ISBN 80-86991-78-4.

HARDY, M., J. BRIŠŠÁKOVÁ, E. PAVELOVÁ a M. TOMKA. *Metódy sociálnej práce s rodinou. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2012. ISBN 978-80-8132-050-7.

HARDWOOD, T. M., L. E. BEUTLER & G. GROTH-MARNAT. *Integrative Assessment of Adult Personality*. Illinois: The Guilford Press, 2012. ISBN 9781462509799.

HARGAŠOVÁ, M. *Skupinové poradenství*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2642-7.

HARGAŠOVÁ, M. *Ruka v ruce*. Bratislava: SPN, 1991. ISBN 80-08-00338-3.

HARGAŠOVÁ, M. a T. NOVÁK. *Předmanželské poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 8024717302.

HARRIS, J. *A dictionary of social work and social care*. New York: Oxford University Press, 2018. ISBN 9780198796688.

HARTL, P. a H. HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.

HAŠKOVÁ, H. *Fenomén bezdetnosti*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-020-9.

HAVRDOVÁ, Z., M. HAJNÝ et al. *Praktická supervize. Průvodce supervizí pro začínající supervizory, manažery a příjemce supervize*. Praha: Galén, 2008. ISBN 9788072625321.

HAWKINS, P. & R. SHOHET. *Supervize v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-715-9.

HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-763-9.

HERMOCHOVÁ, S. *Teambuilding*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1155-9.

HERMOCHOVÁ, S. *Metody aplikované sociální psychologie I. Interakční programy, interakční hry a tematické interakce*. Praha: Univerzita Karlova, 1991. ISBN 9788070662328.

HEWSTONE, M. & W. STROEBE. *Sociální psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367092-5.

- HILL, CH. & G. JONES. *Strategic Management: An Integrated Approach*. 9th Ed. Ohio: South-Western Publishing, 2009. ISBN 978-0-53875-107-0.
- HINDE, R. A. *Relationships: A Dialectical Perspective*. Hove, East Sussex: Psychological Press, 1997. ISBN 0-86377-706-6.
- HOGG, M. A. & G. M. VAUGHAN. *Social Psychology*. New York: Pearson, 2018. ISBN 978-1-292-09045-0.
- HOLÁ, L. *Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0467-6.
- HOLÁ, L. a kol. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 9788026200918.
- HOLÁ, L. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3134-6.
- HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. *Sociálna práca a systémové teórie*. Trnava: SAP, 2001. ISBN 80-88908-78-7.
- HORVÁTH, E. a E. VARGA. *Zákon o rodine. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-8168-021-2.
- HRECHOVÁ, H. *Etika – sociálne vzťahy – spoločnosť*. Bratislava: Veda, 2005. ISBN 80-224-0849-2.
- HRONCOVÁ, J. 2000. Prirodzené prostredia výchovy. In: J. HRONCOVÁ, A. HUDECOVÁ a T. MATULAYOVÁ. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2000. ISBN 80-8055-427-7.
- HROZENSKÁ, M. et al. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. Martin: Osveta, 2008. ISBN 978-80-8063-282-3.
- HUDECOVÁ, A., A. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ et al. *Sociálna práca s rodinou*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, 2008. ISBN 978-80-8083-597-2.
- HUPKOVÁ, M. *Rozvíjanie sociálnych spôsobilostí v pomáhajúcich profesiách*. Bratislava: Iris, 2011. ISBN 978-80-89256-61-7.
- CHÁVEZ VILLANUEVA, P. *Rodina kolíska života a lásky*. Bratislava: VDB, 2006. ISBN 80-8074-034-8.

Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2013. Vytvorený v rámci národného projektu Podpora deinštitucionalizácie náhradnej starostlivosti.

Interná norma Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. 067/2012 Plánovanie sociálnej práce pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele.

IZDENCZYOVÁ, N. *Základy všeobecnej a sociálnej psychológie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-8068930-8.

JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.

JANRINOVÁ, J. *Otcom a mamám*. Trnava: Dobrá kniha, 2006. ISBN 80-7141515-4.

JAŠKOVÁ, A. a A. SABOLOVÁ FABIANOVÁ. *Sociálna práca ako rizikové povolanie: vybrané aspekty rizík na pozadí hypermoderny*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018. ISBN 978-80-555-1987-6.

JAQUES, D. & G. SALMON. *Learning in Groups*. Oxon: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-36526-0.

JONESOVÁ, E. *Terapie rodinných systému. Vývoj v Milánských systemických terapiách*. Hradec Králové: Konfrontace, 1996. ISBN 80-901773-6-0.

JUNG, C. G. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0418-1.

KAISEROVÁ, K. *Samota jako partner*. Praha: Mladá fronta, 2005. ISBN 80-204-1280-8.

KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. ISBN 9788080942779.

KASTOVÁ, V. *Krize a tvořivý přístup k ní*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-365-X.

Katechizmus Katolíckej Cirkvi. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2013. ISBN 9788081612589.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-86429-39-7.

KELLER, J. *Nejistota a důvěra aneb k čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-002-5.

KICZKOVÁ, Z. a M. SZAPUOVÁ. *Rodové štúdia – súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2011. ISBN 978-80-223-2934-7.

KICZKOVÁ, Z. 2011. Rod vo feministickom diskurze. In: Z. KICZKOVÁ a M. SZAPUOVÁ. *Rodové štúdia – súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2011. s. 32–52. ISBN 978-80-223-2934-7.

- KICZKOVÁ, Z. 2011. Vzťah verejnej a súkromnej sféry z rodového aspektu. In: Z. KICZKOVÁ a M. SZAPUOVÁ. *Rodové štúdia – súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2011. s. 182–208. ISBN 978-80-223-2934-7.
- KICZKOVÁ, Z a M. SZAPUOVÁ. 2011. Materstvo ako téma feministického skúmania. In: Z. KICZKOVÁ a M. SZAPUOVÁ. *Rodové štúdia – súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2011. s. 209–225. ISBN 978-80-223-2934-7.
- KLENOVSKÝ, L. *Terénna sociálna práca*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006. ISBN 80-89185-18-5.
- KOLAJOVÁ, L. *Týmová spolupráce*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1764-6.
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
- KOLAŘÍK, M. *Interakční psychologický výcvik*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-2472941-1.
- KOLAŘÍKOVÁ, O. *Téma osobnostných rysů v psychologii dvacátého století*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1214-1.
- KOLLÁRIK, T. *Sociálna psychológia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004. ISBN 978-80-2231-841-9.
- KOLLÁROVÁ, A. a J. HUČÍK. *Sociálna integrácia mladých dospelých z detských domovov*. Liptovský Ján: PROHU, 2011. ISBN 978-80-89535-02-6.
- KOMÁRIK, E. *Pedagogika emocionálne a sociálne narušených*. Bratislava: UK, 1998. ISBN 80-223-1289-4.
- KOMÁRKOVÁ, R., I. SLAMĚNÍK a J. VÝROST eds. *Aplikovaná sociální psychologie III. Sociálně psychologický výcvik*. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN 80-247-0180-4.
- Koncepcia štátnej rodinnej politiky, prijatá Vládou SR uznesením č. 389 dňa 4. júna 1996.*
- KONČEKOVÁ, Ľ. *Patopsychológia*. Prešov: Lana, 2005. ISBN 80-89235-00-X.
- KONFUCIUS. *Rozhovory a výroky (Lun JU)*. Bratislava: Tatran, 2006. ISBN 802220529X.
- KONVIČKOVÁ, M. a V. BECHYŇOVÁ. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008. ISBN 80-7367-39-25.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-181-6.
- KOTEKOVÁ, R., E. ŠIMOVÁ a A. GECKOVÁ. *Psychológia rodiny*. Michalovce: PeGaS, 1998. ISBN 80-967901-0-2.

- KOVAŘÍK, J. 2001. Sociálně-ekologický model a fenomenologická tradice. In: O. MATOUŠEK et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 248–260. ISBN 80-7178-473-7.
- KOŽNAR, J. *Skupinová dynamika (teorie a výskum)*. Praha: Univerzita Karlova, 1992. ISBN 80-7066-632-3.
- KÖNIGOVÁ, M. *Jak myslet kreativně*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-7367-122-0.
- KRAJČÍROVÁ, M. a J. MIKLOŠKO. *Mamy bocian nenesí*. Bratislava: Motýľ, 2004. ISBN 80-89199-05-4.
- KRATOCHVÍL, S. *Manželská terapie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7367-048-8.
- KRÁĽOVÁ, E. Manželská rodina v západoeurópskom a východoslovenskom kontexte. In: *Rodina v spoločenských premenách Slovenska*. Prešov: FF PU, 2001. s. 11–40. ISBN 80-8068-034-5.
- KREDÁTUS, J. *Abstinent v záťažových životných situáciách*. Košice: Krajský ústav národného zdravia oddelenie zdravotnej výchovy, 1989. ISBN 80-7178-678-0.
- KREDÁTUS, J. 2001. Od funkčnej k disfunkčnej rodine, od kvality k nekvalite života. In: A. TOKÁROVÁ a J. KREDÁTUS. eds. *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, 3. a 4. apríla 2001 v Prešove*. Prešov: FF PU, 2001. s. 196-203. ISBN 80-8068-08-8.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-407-6.
- KUBÁNI, V. *Všeobecná psychológia*. Prešov: PU v Prešove, 2010. ISBN 978-80-555-0172-7.
- KUNÁK, S. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava: IRIS, 2007. ISBN 978-80-89256-10-5.
- KUZNÍKOVÁ, I. *Pokročilé metody sociální práce se skupinami*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-471-9.
- KVAŠŇÁKOVÁ, L. 2008. Posudzovanie životnej situácie ohrozených detí a ich rodín v Gateshead vo Veľkej Británii. Skúsenosti zo zahraničnej praxe. In: R. JANEBOVÁ a M. SMUTEK. eds. *Posuzování životní situace v sociální práci. Sborník z konference*. Hradec Králové: KSPaSP PF UHK, 2008. s. 200 -205. ISBN 978-80-7041-419-4.
- KVAŠŇÁKOVÁ, L. 2009. Potreba inšpirácie zahraničnými nástrojmi pri posúdení životnej situácie ohrozenej rodiny v podmienkach Slovenskej republiky. In: E. ČORNÁK, M. POHÁNKA a M. POPELKOVÁ. eds. *IV. Medzinárodná konferencia doktorandov odborov*

- psychológia asociálna práca. Zborník z konferencie Nitra.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2009. s. 412-421. ISBN 978-80-8094-660-9.
- LABÁTH, V., J. SMIK a Š. MATULA. *Expoprogram. Intervenčný program pre skupinovú prácu s deťmi a mládežou.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-223-2756-5.
- LANGMEIER, J. a Z. MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství.* Praha: Karolínium, 2011. ISBN 9788024619835.
- LANGMEIER, J., K. BALCAR a J. ŠPITZ. *Detská psychoterapie.* Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7367-710-7.
- LENCZOVÁ, T. ed. *Zdravá rodina – základ demokratického štátu v Európe. Zborník referátov z konferencie z 19. mája 2000.* Bratislava: Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2000. ISBN 80-968318-6-0.
- LENCZOVÁ, T. *Štát v službách rodiny.* Bratislava: Výskumný ústav práce, sociálnych vecí a rodiny, 1998. ISBN 80-7130-096-2.
- LEŠKOVÁ, L. *Polia sociálnej práce.* Košice: Vienala, 2009. ISBN 978-80-89232-63-5.
- LEŠKOVÁ, L. *Úvod do základov sociálnej práce.* Košice: Seminár sv. Karola Boromejského, 2008. ISBN 978-80-89361-23-6.
- LEŠKOVÁ, L. *Sociálna práca v teréne.* Košice: Vienala, 2011. ISBN 978-80-8126-046-9.
- LEŠKOVÁ, L. ed. *Sanácia rodiny ako teoretický a praktický problém.* Košice: Vienala, 2011. ISBN 978-80-8126-044-5.
- LEVICKÁ, J. *Metódy sociálnej práce.* Trnava: VeV s.r.o., 2002. ISBN 80-89074-38-3.
- LEVICKÁ, J. *Teoretické aspekty sociálnej práce.* Trnava: Trnavská univerzita, 2002. ISBN 80-89074-39-1.
- LEVICKÁ, J. a kol. *Na ceste za klientom.* Trnava: Oliva, 2008. ISBN 978-80-89332-03-8.
- LEVICKÁ, J. Terminologický Babylon a jeho dopady na prácu s neorganizovanou mládežou. In: *Školská sociálna práca – Zborník z konferencie: Možnosti práce s neorganizovanou mládežou.* Trnava: FZaSP TU v Trnave, 2008. ISBN 978-80-8082246-0.
- LEVICKÁ, J. a F. ČIŠECKÝ. 2004. Rodinná kríza. In: J. LEVICKÁ et al. *Sociálna práca s rodinou I.* Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU, 2004, s. 38-45. ISBN 80-89074-93-6.
- LEVICKÁ, J. et al. *Sociálna práca s rodinou I.* Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU, 2007. ISBN 80-89074-93-6.

- LEVICKÁ, J. a kol. *Sociálna práca II*. Trnava: Vydavateľstvo OLIVA, 2009. ISBN 978-80-89332-06-9.
- LEVINE, P. a M. KLINEOVÁ. *Trauma očima dítěte*. Praha: Maitrea, 2012. ISBN 978-87249-27-7.
- LEWIN, K. *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers*. Greenwood: AbeBooks.co, 1997. ISBN 978-0-837-17236-1.
- LEWIS, C. S. *Velký rozvod*. Praha: Návrat, 1993. ISBN 80-85495-06-6.
- LIDZ, V. Social System. In: W. A. DARITY. ed. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Detroit: Macmillan Reference, 2008, pp. 624-627. ISBN 978-0-02-865965-7.
- LINDZEY, G. et al. eds. *Handbook of social psychology. 3. edition*. New York: Random House, 1985. ISBN 978-0-4705-6111-9.
- LIN, N. *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. New York: Cambridge University Press, 2002. ISBN 978-0-521-52167-3.
- ŁOCKIEWICZ, M. & K. M. BOGDANOWICZ. *Dysleksja u osób dorosłych*. Kraków: Impuls, 2013. ISBN 978-83-7850-287-6.
- LOVASOVÁ, L. a K. SCHMIDOVÁ. *Tělesné tresty*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-75-X.
- LOVAŠ, L. *Sociálne normy a spravodlivosť v sociálnej psychológii*. Košice: UPJŠ Košice, 2000. ISBN 80-7097-417-6.
- LOVAŠ, L. *Osobné a situačné kontexty sebakontroly*. Košice: UPJŠ Košice, 2011. ISBN 978-80-7097-924-2.
- LOVAŠOVÁ, S., K. ŠIŇANSKÁ, M. HALACHOVÁ a V. LICHNER. eds. *Násilie v sociálnej práci. Zborník príspevkov*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2013. ISBN 978-80-8152-063-1.
- LOVAŠOVÁ, S. *Sociálna práca: Formy, postupy a metódy*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2016. ISBN 978-80-8152-386-1.
- LOVAŠOVÁ, S. *Klientske násilie ako súčasť sociálnej práce*. Košice: Katedra sociálnej práce FF UPJŠ, 2014. ISBN 978-80-8152-194-2.
- LUDEWIG, K. *Systemická terapie. Základy klinické teórie a praxe*. Praha: Grada, 2011. ISBN 9788024735214.
- LUHMAN, N. *Sociální systémy. Nárys obecní teorie*. Brno: CDK, 2006. ISBN 978-80-7325-100-0.

- LUKÁČ, M. *Resocializácia dospelých*. Prešov: PU FHPV Prešov, 2015. ISBN 978-80-555-1320.
- MAIEROVÁ, C. *40 dôvodů, proč nemít děti*. Praha: Rybka Publishers, 2008. ISBN 80-87067-99-1.
- MAREŠ, J. a kol. *Sociální opora u dětí a dospívajících*. Hradec Králové: Nucleus, 2003. ISBN 80-86225-47-1.
- MARTINSKÁ VÁVROVÁ, A. *Náuka o spoločnosti*. Bratislava: Príroda, 2009. ISBN 978-80-07016-293.
- MAŘÍKOVÁ, H. 2004. Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství. In: L. FORMÁNKOVÁ a K. RYTÍŘOVÁ. *Abc feminismu*. Brno: Nesehnutí, 2004. s. 41–50. ISBN 80-903228-3-2.
- MAŠÁT, V. *Vybrané postupy práce se skupinou*. Vimperk: Akcent, 2012. ISBN 978-80-86057-80-4.
- MATĚJČEK, Z. a Z. DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-504-2.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O. Práce s rodinou. In: MATOUŠEK, O. et al. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 181–200. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. a H. PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MÁTEL, A. et al. ed. *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4.
- MÁTEL, A. *Metódy a prístupy v sociálnej práci*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2013. ISBN 978-80-5580-243-5.
- MAZÚCHOVÁ, L. Posúdenie funkčnosti rodín a vplyvu rizikových faktorov ako prevencie CAN syndrómu u detí. In *Mosty k rodine*, 2010, **1**(1), 29 – 32. ISSN 1338-2713.
- MENTZOS, S. *Přehled psychodynamiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0018-5.
- MIKLOŠKO, J. *Náhradná starostlivosť*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2011. ISBN 978-

80-89271-36-8.

MIKLOŠKO, J. a Š. ŽARNAY. *Ohrozená rodina na Slovensku*. Bratislava: Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar, 2008. ISBN 978-80-969616-2-7.

MIKULÁŠTIK, M. *Komunikačné dovednosti v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 80-247-8070-4.

MILGRAM, S. *Poslušnosť voči autorite. Experiment odhaľujúci časť ľudskej prirodzenosti*. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2014. ISBN 978-80-8895-277-0.

MILLER, R.W. & S. ROLLNICK. *Motivační rozhovory. Příprava lidí ke změně závislého chování*. Tišňov: Sdružení Scan, 2004. ISBN 8086620093.

MINUCHIN, S. & H. C. FISHMAN. *Family Therapy Techniques*. Harvard: University Press, 2004. ISBN 9780674294103.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MITAŠÍKOVÁ, P. *Vzťah v pomáhajúcich profesiách*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013. ISBN 978-80-2233-368-9.

MIZRAHI, T. E. & L. DAVIS. eds. *Encyclopedia of Social Work*. Oxford: University Press, 2008. ISBN 978-0-19-530661-3.

MLÁDEK, J. Druhý demografický prechod a Slovensko (Second demographic Transition and Slovakia). In: *ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica 2. XXX*. 1998. Prešov. 42-52. ISBN 80-8068-270-4.

MLČÁK, Z. ed. *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80-7368-129-3.

MORENO, J. J. *Rozehrát svou vnitřní hudbu. Muzikoterapie a psychodráma*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-980-1.

MOSCOVICI, S. & R. LECUYER. Studies in Group Decision I: Social Space, Patterns of Communication and Group Consensus. *European Journal of Social Psychology*. 1972, 2(3), 221-244. ISSN 1099-0992.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.

- MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.
- MYDLÍKOVÁ, E. ed. *A zrodilo sa zlo*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, 2019. ISBN 978-80-568-0194-9.
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- NAVRÁTIL, P. 2003. Životní situace jako předmět intervence sociálního pracovníka. In: *Sociální práce / Sociálna práca*, 2003, (2), 84 – 94. ISSN 1213-6204.
- NAVRÁTIL, P. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7505-4.
- NAZARE-AGA, I. *Nenechte sebou manipulovat*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7367-0496.
- NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Úvod do sociální práce se skupinou*. Ostrava: Kofoedova škola, občanské sdružení, 2004. ISBN 80-239-4030-9.
- NEŠPOR, K. *Uvolněně a s přehledem: relaxace a meditace pro moderního člověka*. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-652-8.
- NEZNÍK, P. Patočka, Leibniz a dejiny filozofie. In: P. THOLT a P. NEZNÍK. eds. *Patočkova a subjektívna fenomenológia a dejiny filozofie*. AFPh 3/2009. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2009, s. 124 – 147. ISBN 9788070977583.
- NOVÁK, T. *Jak předejít krizi v manželství*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0935-X.
- NOVOTNÁ, E. *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2957-2.
- Odporúčanie č. R (99) 19. výboru ministrov na 679. zasadaní námestníkov ministrov Rady Európy zo dňa 19.10.1999. Secretariat of the European Forum for victim- Offender Mediation and restorative justice: *European Forum for Victim – Offender Mediation and Restorative Justice*. [online], [cit.2019-11-19]. Dostupné na: <http://www.euforumrj.org>
- OLÁH, M. *Sociálnoprávna ochrana detí*. Prešov: PU, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2005. ISBN 80-8068-349-2.
- OLÁH, M. a J. ROHÁČ. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-89271-35-1.
- OLŠAVSKÁ, M. *Niektoré základné informácie k prevencii sociálno-patologických javov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2014. ISBN 978-80-8052-684-9.

- ONDREJKOVIČ, P. et. al. *Sociálna patológia*. Bratislava: SAV, 2009. ISBN 978-80-224-1074-8.
- ONDREJKOVIČ, P. *Socializácia mládeže ako východisková kategória sociológie výchovy a sociológie mládeže*. Bratislava: Veda, 1997. ISBN 80-224-0476-4.
- ONDRISOVÁ, S. et. al. *Neviditeľná menšina. Čo (ne)vieme o sexuálnej orientácii*. Bratislava: Nadácia Občan a demokracia, 2002. ISBN 80-968528-5-X.
- ONDRUŠEK, D. a V. LABÁTH. *Tréning? Učenie zážitkom. Tréning*. Bratislava: PDCS o.z., 2007. ISBN 978-80-960431-4-2.
- ONDRUŠEK, D. *Efektívna komunikácia v terénnej sociálnej práci*. Bratislava: PDCS o.z., 2007. ISBN 80-969431-2-X.
- ORAVCOVÁ, J. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: UMB Fakulta humanitných vied, 2004. ISBN 80-8055-980-5.
- ORAVCOVÁ, J. Systémový prístup k rodine. In: J. ŠATÁNEK. ed. *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2004. s. 78-90. ISBN 80-8083-015-0.
- ORAVCOVÁ, J. *Kapitoly z psychológie rodiny*. Žilina: Žilinská univerzita, 2006. ISBN 80-8070-570-4.
- OROSOVÁ, O. *Prevenca – pomoc – rovesníci alebo „Preventívne nie nepoškodí“ (Inovatívne metódy pomoci v prevencii drogových závislostí v školskej praxi)*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2003. ISBN 8070975024.
- OROSOVÁ, O., B. GAJDOŠOVÁ, M. BACÍKOVÁ-SLESKOVA, F. SALONA a R. SEBENA. *Helth-related behaviour among adolescents and young adults*. Košice: Equilibria, 2009. ISBN 978-80-89284-36-8.
- PAVLUVČÍKOVÁ, E. *Psychologické aspekty partnerstva*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015. ISBN 978-80-555-1454-3.
- PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2959-6.
- PAYNE, M. *Modern Social Work Theory*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-0-230-24960-8.
- PAYNE, R. K., Ph. DeVOL & T. D. SMITH. *Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity*. Košice: Equilibria, 2010. ISBN 9788089284535.

- PELÁNEK, R. *Příručka instruktora zážitkových akcí*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-353-6.
- PELTOVÁ, N. *Umenie komunikovať bez zábran*. Vrútky: Advent Orion, 1995. ISBN 80-88960-21-5.
- PETRO, M. *Kríza súčasného manželstva a cesty jej prekonania*. Námestovo: Kubík, 2004. ISBN 80-89070-23-X.
- PIERSON, J. & M. THOMAS. eds. *Dictionary of Social Work*. Maidenhead: Open University Press, 2010. ISBN 978-033523881-1.
- PLAŇAVA, I. *Průvodce mezilidskou komunikací*. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 80247-0858-2.
- PLATÓN. *Štát (Politeia)*. Bratislava: Kalligram, 2007. ISBN 8071499064.
- PLZÁK, M. *Manželský svár*. Brno: ERA, 2002. ISBN 80-86517-19-5.
- POLÁCHOVÁ, J., V. HUDEČKOVÁ a M. KRÁLOVIČOVA. *Práca s rodičmi klientov umiestnených v DC Bratislava – Záhorská Bystrica. Zborník z konferencie Križovatky I*. Bratislava: Maclix, 2009. ISBN 978-80-969253-1-5.
- POPELKOVÁ, M. a M. ZAŤKOVÁ. *Podpora rozvoja osobnosti a intervenčné programy*. Nitra: FSVaZ UKF Nitra, 2009. ISBN 9778-80-8094-269-4.
- POPPLER, K. *Analysing Community Work. Its Theory and Practice*. Philadelphia: Open University Press, 1995. ISBN 0-335-19408-7.
- PORTÍKOVÁ, A. a T. ŠKOVŘANKOVÁ. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa Syndróm CAN*. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity, 2009. ISBN 978-80-8068-970-4.
- PORTMANNOVÁ, R. *Hry pro posílení psychické odolnosti*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-331-5.
- POTOČÁROVÁ, M. *Rodina, mládež a jej postoje k sociálnym limitom*. Bratislava: Vydavateľstvo STU, 2003. ISBN 80-227-1940-4.
- POŽÁR, L. *Psychológia detí a mládeže s poruchami zraku*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2000. ISBN 8088774-74-8.
- PRAŠKO, J. *Jak vybudovat a posílit sebvedůvěru*. Praha: GRADA, 2007. ISBN 978-80-247-1352-6.
- PRAŠKO, J. a kol. *Somatofomní poruchy*. Praha: Galén, 2002. ISBN 80-7262-159-9.
- PRAŠKO, J., P. MOŽNÝ a M. ŠLEPECKÝ. *Kognitivně behaviorální terapie psychických porúch*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-865-1.

- PREKOPOVÁ, J. *Když dítě nechce spát*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-71-7178-142-8.
- PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-485-0.
- PREKOPOVÁ, J. *Jak být dobrým rodičem*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-247-9063-7.
- PREKOPOVÁ, J. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-854-6.
- PREVENDÁROVÁ, J. *Rodinná terapia a poradenstvo*. Bratislava: PdF UK, 1998. ISBN 80-88868-07-6.
- PREVENDÁROVÁ, J. *Rodina s postihnutým dieťaťom*. Nové Zámky: Psychoprof, 1998. ISBN 80-96148-9-9.
- PRZEWOŹNIAK, L. 2001. Wybrane zagadnienia socjologii i promocji zdrowia rodziny. In: A. CZUPRYNA, S. PAŹDZIOCH, A. RYŚ, W. C. WŁODARCZYK. eds. *Zdrowie publiczne. Wybrane zagadnienia, t. 2*, Kraków: Uniwersyteckie Wydawnictwo Medyczne Vesalius, 2001, s. 57-100. ISBN 83-85688-62-5.
- PROCHASKA, J. O. & K. C. NACROSS. *Psychoterapeutické systémy. Průřez teoriemi*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-766-4.
- Rada Európy Výbor ministrov členských štátov o rodinnej mediácii prijaté 21. januára 1998 v odporúčaní č. R (98)1 o rodinnej mediácii.
- REICHEL, J. *Kapitoly systematické sociologie*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2594-9.
- RIEGER, Z. *Lod' skupiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-222-5.
- ROGERS, C. R. *Ako byť sám sebou*. Bratislava: Iris, 1996. ISBN 80-88778-02-6.
- ROVENSKÁ, D. a L. LOVAŠ. Identifikácia stratégií zvládania nespravodlivosti v partnerskom vzťahu. In: *Psychologie a její kontexty*. 2017, **8**(2), 57-72. ISSN 1805-9023.
- ROVENSKÁ, D. a S. KOZMOVÁ. Senzitivita voči nespravodlivosti vo vzťahu k odpusteniu v partnerských vzťahoch. In: *Človek a spoločnosť: internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied*. 2016, **19**(3), 19-27. ISSN 1335-3608
- RUDDICK, S. *Maternal thinking – toward a politics of peace*. Boston: Beacon Press, 1995. ISBN 978-0807014097.
- RUSNÁKOVÁ, M. *Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce*. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU, 2007. ISBN 978-80-8084-248-2.

- RUTTMAROVÁ, G. *Postoje adolescentov na Slovensku k manželskému a nemanželskému spolužitiu*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, 2014. ISBN 9788081056246.
- RUSZKOWSKA, M. *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo— wychowawcze*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, 2013. ISBN 97883-61638-63-6.
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6.
- ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 80-85850-00-1.
- ŘIČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.
- SARTRE, J. P. *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997. ISBN 80-220-0775-7.
- SATIROVÁ, V. *Společná terapie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 8073673037.
- SATIROVÁ, V., J. BANMEN, J. GREBEROVÁ & M. GOMORIOVÁ. *Model růstu: Za hranice rodinné terapie*. Brno: Cesta, 2005. ISBN 978-80-7295-071-1.
- SATIROVÁ, V. *Knih o rodině*. Praha: Práh, 1994. ISBN 80-901325-0-2.
- SATIROVÁ, V. a M. BALDWIN. *Terapie rodiny krok za krokem*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0179-3.
- SEJČOVÁ, Ľ. a E. MIŠINSKÁ. Náčrt charakteristiky dieťaťa s výchovne problémovým správaním. In: *Vychovávateľ*. 2005, **51**(6), 7-12. ISSN 0139-6919.
- SEJČOVÁ, Ľ. *Deti a mládež ako obeť násilia*. Bratislava: ALBUM, 2001. ISBN 80-968667-0-2.
- SHAPIRO, D. *Konflikty a komunikácia: Sprievodca labyrintom riešenia konfliktov*. New York: Inštitút Open Society, 1995. ISBN 80-85576-15-5.
- SHERIF, M. *The Robbers Cave Experiment: Intergroup Conflict and Cooperation*. [Orig. pub. as *Intergroup Conflict and Group Relations*. Oklahoma: Wesleyan University Press, 1988. ISBN 978-0-8195-6194-7.
- SHULMAN, L. *The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities*. Boston: Cengage Learning, 2016. ISBN 978-1-305-25900-3.
- SCHARLAU, CH. *Techniky vedení rozhovoru*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2234-4.
- SCHAVEL, M. a M. OLÁH. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2010. ISBN 80-8068-487-1.

- SCHAVEL, M. a kol. *Sociálna prevencia*. Prešov: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2007. ISBN 978-80-89271-24-5.
- SCHENK, J. *Kauzálné modelovanie v sociológii: princípy, metódy a aplikácia*. Bratislava: IRIS, 2013. ISBN 978-808-16300-36.
- SCHWARTZ, B. & J. V. FLOWERS. *Ako zlyháva terapeut. 50 spôsobov ako stratiť alebo poškodiť vašich pacientov*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2007. ISBN 8088952425.
- SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.
- SLOBODA, M. et al. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- SLOBODA, Z. *Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita*. Praha: Pasparta, 2016. ISBN 978-80-88163-09-1.
- SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-65-9.
- SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister & Princípál, 2007. ISBN 80-86598-65-9.
- SMITH, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 8071789062.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- SOPÓCI, J. *Sociálne inštitúcie a sociálna zmena*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000. ISBN 80-223-1473-0.
- SOPÓCI, J. *Sociálne inštitúcie modernej spoločnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015. ISBN 978-80-8127-1.
- SOPÓCI, J. *Základy sociológie*. Bratislava: SPN, 2003. ISBN 80-10-00107-4.
- SOUDKOVÁ, M. *O zdravých vztazích mezi lidmi*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-196-8.
- STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha: ZVON, 1991. ISBN 80-7113-041-9.
- STUHLÍKOVÁ, I. *Úvod do psychologie emocí*. České Budějovice: PdF JU, 1998. ISBN 80-7040-266-0.
- Sv. Augustín. *Boží štát. 2. zväzok*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha v Trnave, 2005. ISBN 80-7162-571-X.

- SVOBODA, M. *Psychologická diagnostika dospelých*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-050-X.
- SVOBODA, M., D. KREJČÍROVÁ a M. VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-566-0.
- SZAPUOVÁ, M a Z. KICZKOVÁ. 2011. Muži, otcovia a rodová rovnosť. In: Z. KICZKOVÁ a M. SZAPUOVÁ. *Rodové štúdia – súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2011. s. 226–247. ISBN 978-80-223-2934-7.
- ŠATÁNEK, J. *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa*. Banská Bystrica: UMB, 2004. ISBN 80-8083-015-0.
- ŠATÁNEK, J. *Komunikácia v rodine*. Banská Bystrica: UMB, 2004. ISBN 80-8055981-3.
- ŠIMKO, J. a D. ŠLOSÁR. *Homosexualita a homofóbia v kontexte sociálnej práce*. Košice: Unibook UPJŠ v Košiciach, 2019. ISBN 978-80-8152-764-7.
- ŠÍPOŠOVÁ, M. Homofóbia a jej vplyv na homosexuálnu menšinu. In: *Aspekt*, 1998, (1), 241-261. ISSN 1336-099X.
- ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
- ŠKOVIERA, A. *Trendy náhradnej výchovy*. Bratislava: Petrus, 2007. ISBN 978-80-89233-32-8.
- ŠKOVIERA, A. 2010. Posilňovanie rodičovských kompetencií a zodpovednosti v procese (pre)výchovy dieťaťa. In: V. HUDEČKOVÁ a P. BRYNDZÁK. *Križovatky*. Bratislava: Maclix, 2010. s. 87 – 92. ISBN 978-80-969253-1-5.
- ŠLOSÁR, D., V. LICHNER, M. HALACHOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, Z. ŠOLTÉSOVÁ a J. ŠIMKO. *Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny*. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2017. ISBN 978-80-8152-551-3.
- ŠLOSÁR, D. a V. LICHNER. *Mediácia v systéme sociálnej práce*. 2018. ISBN 978-80-8152-609-1.
- ŠPATENKOVÁ, N. et al. *Krize. Psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80247-0888-4.
- ŠPATENKOVÁ, N. *Krízová intervence pro praxi*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-2624-3.
- ŠPECIANOVÁ, Š. *Ochrana týraného a zneužívaného dieťaťa*. Praha: LINDE, 2003. ISBN 80-86131-44-0.

- ŠRAJER, J. a L. MUSIL. eds. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Brno: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
- ŠULOVÁ, L. Person in Family. In: J. VÝROST a I. SLAMENÍK. *Applied Social Psychology I*. Praha: Portál, 1998. p.303-343. ISBN 2-7227-0068-9.
- ŠULOVÁ, L. Marriage. Parenthood and Educational Elementary and High Schools. In: *Colelection of Papers: Mentoring and Tutoring by students*. London: Kogan Page Limited, 1998. ISBN 0-7494-2559-8.
- TERTULLIANUS, Q. S. F. *De cultu feminarum*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005. ISBN 978-80-8084-230-7.
- ŚWIDERSKA, M. ed. *Styl życia i zachowania prozdrowotne*, Łódź: Wyd. Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, 2011. ISBN 978-83-7405-533-8.
- THURZOVÁ, M. *Základy práva pre sociálnych pracovníkov*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2006. ISBN 80-89185-21-5.
- TOFFLER, A. a H. TOFFLEROVÁ. *Nová civilizace. Třetí vlna a jej důsledky*. Praha: Dokořán, 1996. ISBN 8086569004.
- TOKOVSKÁ, M. *Starostlivosť o človeka v kontexte vybraných pomáhajúcich profesií*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2013. ISBN 978-80-5570-528-6.
- TOMÁNEK, P. *Moderné podoby rodín-cesta k rozvodu?* Trnava: Dobrá kniha, 2013. ISBN 978-80-7141-819-1.
- TOMÁNEK, P. *Teoretické východiská rodinnej výchovy*. Brno: Tribun EU, 2012. ISBN 978-80-263-0233-9.
- TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8503-2.
- TRELAŮN, B. *Prekonávanie konfliktov v rodine*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-935-6.
- TRONTO, J. C. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge, 1993. ISBN 978-0415906425.
- TROTZER, J. P. *Counselor and the Group: Integrating Theory, Training, and Practice*. Philadelphia: Accelerated Development, 2013. ISBN 978-1-134-94017-2.
- TUCKMAN, B. W. & M. A. JENSEN. Stages of Small-group Development Revisited. In: *Group & Organization Studies*. 1977, **4**(2), 419-427. ISSN 1059-6011.
- TUCKMAN, B. W. Developmental Sequence in Small Groups. In: *Psychological Bulletin*. 1965, **63**(6), 384-399. ISSN 0033-2909.

- TURČEK, K. *Psychopatologické a sociálno-patologické prejavy detí a mládeže*. Bratislava: IRIS, 2003. ISBN 80-88778-99-9.
- TYDLITÁTOVÁ, G. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. In: *Sociológia*. 2011, **43**(1), 28 - 56. ISSN 0049-1225.
- TYDLITÁTOVÁ, G. Voľba nezosobášeného spolužitia v podmienkach sociálneho a situačného tlaku. In: *Sociológia*. 2015, **47**(2), 191-216. ISSN 0049-1225.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-86429-36-6.
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. *Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2013.
- VANIČKOVÁ, E. *Tělesné tresty dětí*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0814-0.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Karolínium, 2010. ISBN 978-80-2461832-6.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7.
- VASKA, L. *Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov*. Bratislava: IRIS, 2012. ISBN 978-80-892-3870-5.
- VAŠINA, B. *Psychologie zdraví*. Ostrava: Ostravská Univerzita, 1999. ISBN 80-7042-546-6.
- VÁŽANSKÝ, M. *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: PdF MU, 1993. ISBN 80-210-0428-2.
- VELLA, G. Ch. 1999. A family strategy for the new millenium. In: V. ĎURKOVIČ. *Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúry, kresťanských a všeľudských hodnôt*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 1999. s. 22 – 29. ISBN 80-968191-3-5.
- VIERS, D. ed. *Aktivity pro skupinovou psychoterapii*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-790-9.
- VIŠŇOVSKÝ, Ľ. *Teória výchovy*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1998. ISBN 80-8055-135-9.
- VLČKOVÁ-MEJVALOVÁ, J. ed. *Komunikace řečí, komunikace lidí*. Praha: Karolínium, 2017. ISBN 978-80-2463-706-8.
- VLČKOVÁ, M. *Týrané dieťa*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2001. ISBN 80-223-1574-5.
- VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673420.
- VOJTÍŠEK, Z. a kol. *Spiritualita v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-

80-262-0088-8.

VOJTOVÁ, V. *Kapitoly z etopedie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-802-1045-736.

VYBÍRAL, Z. a J. ROUBAL. *Současná psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-682-7.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie mezilidské komunikace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.

Vyhláška Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky č. 103/2018 Z. z. ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

VYMĚTAL, J. *Průvodce úspěšnou komunikací*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-247-2614-4.

VÝROST, J. a I. SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie – Sociálna psychológia*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-20-X.

VÝROST, J., A. ZELOVÁ a L. LOVAŠ. *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III. Sociálnopsychologická analýza osobných vzťahov, interpersonálna agresia, makrosociálne javy a procesy*. Bratislava: VEDA, 1996. ISBN 80-224-0478-0.

WATZLAWICK, P., J. B. BAVELAS & D. D. JACKSON. *Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*. London: W. W. Norton, Inc., 2014. ISBN 978-3937-105-95.

WARD, P., S. ADAMS & J. LEVERMORE. *Jak se připravovat na práci s mládeží*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-044-8.

WAŚIŃSKI, A. *Dziecko, rodzice, adopcja. Ontologiczne i psychospoleczne aspekty rodzinnych form opieki zastępczej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS, 2007. ISBN 9788373087477.

WEBER, M. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0611-5.

WEIS, P. a J. ZVEŘINA. *Sexuální chování v ČR - situace a trendy*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-885-X.

WEISS, P. *Sexuální deviace: Klasifikace, diagnostika a léčba*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-634-9.

YALOM, I. D. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. Hradec Králové: Konfrontace, 1999. ISBN 80-86088-05-7.

YALOM, I. D. a M. LESZCZ. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-304-8.

ZAHRÁDKOVÁ, E. *Teambuilding – cesta k efektivní spolupráci*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-042-9.

ZASTROW, CH. H. *Social Work with Groups: A Comprehensive Workbook*. Belmont: Thomson Brooks/Cole, 1997. ISBN 0-534-53481-3.

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v platnom znení.

Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v platnom znení.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v platnom znení.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v platnom znení.

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v platnom znení.

Zákon č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v platnom znení.

Zákon č. 160/2015 Z.z. civilný sporový poriadok v platnom znení.

Zákon č. 161/2015 Z.z. civilný mimosporový poriadok v platnom znení.

ZAKOUŘILOVÁ, E. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0583-8.

ZEIG, J. K. *Umění psychoterapie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-972-0.

ŽIAKOVÁ, E. a kol. *Sociálna práca. Teoretické východiská a praktické kontexty*. Košice: FF UPJŠ, 2011. ISBN 978-80-8152-577-3.

ŽIAKOVÁ, E., J. ČECHOVÁ a J. KREDÁTUS. *Psychosociálne aspekty sociálnej práce*. Prešov: Grafotlač, 2001. 192s. ISBN 80-8068-060-4.

ŽIAKOVÁ, E. a kol. *Psychosociálne aspekty sociálnej práce*. Prešov: Vydavateľstvo Akcentprint, 2005. ISBN 80-969274-2-6.

ŽIAKOVÁ, E., D. ŠLOSÁR, A. FABIAN, A. KOČIŠOVÁ, S. LOVAŠOVÁ, D. ROŠOVÁ, K. ŠIŇANSKÁ a S. HULÍNOVÁ. *Zmysel života adolescentov*. Košice: FF UPJŠ, 2014. ISBN 978-80-8152-187-4.

ŽILOVÁ, A. *Úvod do teórie sociálnej práce. Náuka o sociálnej práci*. Banská Bystrica: Kniháreň, 2005. ISBN 80-968932-1.

ŽILOVÁ, A. *Manželstvo dnes: vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou*. Ružomberok: VERBUM, 2010. ISBN 978-80-8084-570.

Sanácia dysfunkčnej rodiny v pomáhajúcich profesiách

Vedecká monografia

Autori: Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.,
 doc. JUDr. Mgr. Dušan Šlosár, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo: ŠafárikPress

Vydanie: prvé
Rok vydania: 2020
Počet strán: 178
Rozsah: 10,7 AH

ISBN 978-80-8152-858-3

